

NYÍRŐ JÓZSEF

SIBÓI BÖLÉNY

Otvenharmadik ezer

RÉVAI

II. KÖTET

T. FEJEZET

Sibó gyászbaborult.

A dátosi szörnyű nap után súlyos beteg lett a két ártatlan gyermek. Rémes látómányokkal küzködtek ágyacskaikban, sikoltoztak, apjuk után csengtek, a katonákat kérték, hogy ne bántsák, s a forró párnaikon nem leltek nyugalmat a szörnyű éjjeleken. Az orvos tehetetlenül virrasztóit. Szomorú édesanyjuk rettegve várta minden nap a csapást. Már tavasz verte fel a kastély küszöbét, megindult az élet láza, a természet gyönyörű fantáziája testet öltött. De hiába zengett daltól a világ, fény lett, repült, kacagott, lihegett, élt minden: a vén Halál közeledett. Hiába kúsztak! marasztalon lábaira a virágok...

A császár rettentően büntetett. Keményhangú leiratot intézett az udvari kancellárhoz, a jólelkű Dániel Istvánt elbocsátotta hivatalából, egész Erdélyt megfedorítette és a guberniummal klhirdettette, hogy azoknak az uraknak, — kik egy ilyen, törvény által elítélt gonosznevő társaságában s vele barátságos érintkezésben voltak, — igen csekély fogalmuk van a bescsületről. Haragja nem kímélte az anyát se. Elvette tőle gyermekét és gróf Kemény Farkasra bízta, mert »a gyermekék édesanya nem bír az ésszel, hogy nekik olyan nevelést adjon, amilyen kívántatnék.« Végül levágta tollát a császár, s szerelmes, felgerjedt indulattal kedveséhez fordult:

— Meg van elégedve, grófnő?

A szép asszonyt összerázta a lelkismeret.

— Nem túlságosan szigorú, Felség?

— Tanuljanak meg férni és engedelmeskedni! — csattant fel az uralkodó, s átölelte a nőt...

Erdély elámult a parancsra.

Hiába könörgött a kétségebesett Cserey Heléna, tárta világ elé két haldokló fiát, a parancsnak engedelmeskedni kellett. Erdély urai palotáikba zárkóztak, de a nép felháborodott. A falvak népe az utakat őrizte, hogy árva urnójét megvédje, s azalatt a megalázott, összetört anya szívszorongva töprengett: — Mit tegyen? Édes urát áldozza-e fel, ha nem engedelmeskedik, vagy két beteg gyermekét vigye pusztulásba.

A hintó előállott, hogy Kolozsvárra vigye őket Kemény Farkas úri házához. Az árvákat nagy kímélettel elhelyezték benne. A nép lázongva, sírva vette körül őket. Határoznia kellett. Mikor fiaira nézett, hogy javukra szóljon, akkor férjének összevert, borzalmas arca elevenedett meg, ahogy elhurcolták véresen, hajadonfővel, bilincsbeverve, leigázva.

— Emberek! — sikoltott. — Adjatok helyet!

A hintóbán felemelkedő szenvédő anya láttára a tömeg elnémult. Az egyszerű emberek megértették az elhatározás néma tragédiáját és félreállottak az útból.

Ebben a pillanatban szegény jobbágyember érkezett oda. Ölében két fehér báránykát tartott.

— A két úrfinak — könörgött alázatosan —, ha meg nem vennék.

Es száz kéz nyújtotta, segítette az együgyű ajándékot. A két beteg gyermek reámosolygott. Cserey Heléna szívét öröm járta át. Kiegyenesedett Újra erős volt.

— Most már mehetünk!

Most már mehettek, mert nem a Wesselényi négy híres lova repítette a hintót a Végzet elébe, hanem e két alig-ellett fehér bárány, Idt szült a népnek mindenidig szenvédő nagy ereje, s szeret ti e.

Kemény Farkas uram komor palotájában halálra készülődtek.

Az orvos végleg levette kezét a Wesselényi-árvákról. Cserey Heléna sápadtan, szótlanul, minden-

ről feledkezve nézte utolsó vívódásukat. Az óra éjfélbe hajlott. Ekkor a szoba mélyéből tönkresírt-arcú, hű szolgálóleány suhant elő.

— Itt van a pap az ostyával!

A szomszéd szobában ezüstösen szólt már a templomi csengő: — Jön a szentség! — A két fehér bárányka felfigyelt a betegágyak mellett. Talán új bárányka-testvérük érkezett és ők is megrázták ezüst csengőjüket. Csak a lázas, ecetes levegőben, a cseppegő viaszgyertyák fényében küszködő két kis gyermek nem hallott semmit. Édesanyjuk némán, szívére szorított kézzel őrködött, szenvedett, s a nehéz percekbe beleharangozott a három bárány: Isten báránya, s a szegény emberek két báránykája, hogy elriasszák a halál angyalát.

Az idő, s a halál siettek. Az aligmegtanult segélykiáltások mind gyorsabbak lettek. A magasban ott lebegett már az örök-csend lárvája, mikor a függöny mögül a hűséges leány újra elősompolygott.

— Itt van a tiszteletes úr is!

Az anya szemében fellobogott a bizalom. Az ajtóhoz lépett.

— Siessen, atyám!

A kálvinista pap a kenyér és borral kezében, a mindeneket megtartó Nagyisten nevében szilárdan belépett. A másik, a téreplő pap tiltóan felemelte a kezét.

— A törvény nevében a gyermekkekhez nekem van jogom!

— Isten és a szülők vallása után engem illetnek, — felelt a másik.

Mindaketten ráhelyezték a szentséget a betegágy lábánál egy asztalkára és szembefordultak egymással. A szegény anya borzadva állott: félre útjuktól. A halál színe előtt a régi és új hit megütköztek egymással. — Miért teszik — sírt benne a gondolat —, hiszen csak egy, Isten vagyon, Odalép a két hitvitázó paphoz:

— Papok, mi ez? A törvény nevében veszekedtek? Hát elfogni jöttetek gyermekéimet is?...

Az ágy lábánál pihenő két fehér bárányka felugrik a zajra. A két kis halálravált pedig hörög már az ágyon. Jaj, most kéne minden hittel kiáltozni: — Jesu! Jesu! Jesu! — Isten! Isten! Isten — és e papok artikulusokkal cívódnak. A nemes nagyasszony kiegyenesedik szilárdan, s az ajtóra mutat:

— Ott künн végezzék el kendtek! — és bezárja utánuk az ajtót.

A hajnal már közeledik. A két szentség aranyedényeikben ott fénylek elhagyottan. Cserey Heléna félíg tébolwiillan nézi.

— Hát nincs segítség?

Hirtelen új gondolattól rázkódik meg.

— Mi lenne, ha én... ha én adnám nekik a szentséget?

Már nyújtja is a kezét.

— De melyiket?

Csak most, a nagy próbán tünt ki, hogy új hite még ingadozik. Most, mikor a meggyőződés lehetetlen nem ismerő erejére volna szükség, mikor a testtől megváló két lélek búcsúzó aranyszárnyai ott csap-kodnak fehér orcaja körül. Most az ő lelke is hitvitázik? És úgy, ahogy vagyon: könnyesen, megtörten ráhajlik a szelíd kenyérre és borra, s fehér hostiára. Már nem tétováz, hogy milyen igével tegye, hanem kezébe veszi mindakét vallás vigaszát és gyermekinek nyújtja:

Senki sem látja, csak a két bárányka nézi és halkan rázza csengetyűjét a gyönyörű áldozáshoz.

A két pap csendesen virrasztott.

Erdély fia mindakettő. Ugyanaz az anyaföld szülte, búzája, bora éltette, csapása sújtotta, kedve derítette, esője verte. Ugyanegy tő két virágszála mindkettő. Szépek is, jók is, csak az egyik fekete palástat, a másik fehér karinget nyílt

Mégis most egymástirtó gyűlölettel bujnak össze argumentumok fölött, lobogó daccal, s meredt ököllel várják a gyermekek végét. Egyikük sem tágít, nehogy a másik holttesteiket birtokába vegye.

Nehezen telik a súlyos idő. Szavuk is kimerül, az érvek is elfogynak. Csak a szerencsétlen anya sikoltása nem szűnik. Szégyenkezve bújnak bibliába, breviáriumba előle, de igéjüknek nincs többé fogatnája.

A gyertyák csonkig égnek, az ablakon beszürkü! a hajnal.

Hallgatnak. A fény terjed, a ház lassan felébred. A lépcsőkön léptek dübörögnek.

Virradatra a két paphoz becammog Kemény Farkas uram is, a császári gyám, inkább tömlöctartó, ahogy Dániel István konziliárius monda. Restelli is szörnyen. Érinteni sem meri a betegek ajtaját. Mogyorván megkérde:

— Élnek-e még?

— Nem tudjuk, — dörmög a két pap.

Semmi nesz. Az anya se sír, a nyöszörgés is elhalt. A három ember az ajtóra mered.

— Mi lehet mögötte?...

Cserey Heléna akkor már halott gyermekei göndör haját feszülte, ravatalát díszítette. A pici szemek szirmát lezárta. A kis fogak aliglátszó sövényén csak most hült ki a jajszó. A drága szivecskék többé már nem dobognak. Ernyedt kezüköből kiesett a játék, s a megfojtott, kimondhatatlan sok szépség fehér mozdulatlanságban alszik már örökre. Megtört édesanyjuk halotti párnájukba beleteszi minden reményét, örömet, jövőjét, életét, a búsat, sorsát, a kegyetlent. Elsiratta, imádkozta, csókolgatta, virrasztotta, s korholta panaszosan, a megszakadt anyai szív nagy gyászának jelentőségével.

— Rossz fiúk, miért hagytatok itt?...

Majd kiegyenesedett, meg rázkódott, elébetámadt a szörnyű önvád és elsuttogta:

— Én áldoztalak fel — apátokért! Bocsássatok meg!

Az ajtó koppant, Kemény Farkas megzörgette.

— Nyiss ajtót, Heléna, én vagyok itt! Rám ne haragudj. Tudod, hogy kötelességem a császár nevében...

Az anya felugrott, elrémült és nézte a két halottat.

— A császár!... — suttogott. Igen, igen — sikoltott fel. — úgyilkolt meg titokat, kicsikéim és most eljött holttesteitekért!

Aztán megrémült a saját sikolyától. Hátha a császár is meghallja és őt, drága urát, megmaradt reménységét kínozza meg érte. Önkívületben hajlott gyermekei siket füléhez és így unszolta fájdalmában:

— Siessetek! Siessetek! Ne hagyjátok! Menjetek! Könnyítsétek meg bilincseit!

Végül büszkén kiegyenesedett és kitárta az ajtót.

— Gyermekemet akartátok? Itt vannak!

A három férfi lehorgasztott fövel, megrendülve lépett közelebb és leborult a két ravatalon trónoló halál hatalma előtt.

A bűnbánó papok egymás karjaiba borultak, mert csak most vették észre, hogy mindenketőjük szentsége hiányzik. A szent edények üresen állanak és az asztalka tövében alszik két tudatlan, szelíd, fehér bárány.

Kemény Farkas azonnal jelentést tett a császárnak. A kalamus reszketett kezében, mikor írta:

»... Az apa bilincsekbe verve tömlőben ül. Két gyermeké ravatalon. Az anya a bánattól magatehetlen. Erdély pedig csendes, mint...«

Még egyszer rágondolt a szomszéd teremben hagyott zordon képre és leírta a hasonlatot.

»... Erdély pedig csendes, mint a ravatal tövében szendergő azon említett két küsdeg báránka...«

II. FEJEZET,

Azt sem várta meg a császár, hogy a halálra kínzott anya gyermekei sírhantján jól kisírja magát, újabb csapásokkal sújtotta. Előbb a börtönben sínylő embert gyalázta meg és ország-világ előtt megbélyezte azokat, kik utolsó szabad pillanataiban mellette kitartottak. Báró Dániel Istvánt felfüggesztette, Bornemissza Jánost a föispánságtól elmozdította és kemény göggel legyalázta Erdélyt is az udvari kancellárhoz intézett írásában:

»Erdélyben a dolog már annyira ment, hogy a büntető igazsággal és minden közzétett parancsokkal — főkép ez ügyben — csak játszottak. A gubernium hirdesse ki, hogy véleményem szerint mindenazonknak igen csekély fogalmuk van a valódi becsületről, kik egy ilyen, a törvény által elítélt gonosznevő társaságában, s vele barátságos érintkezésben voltak...«

Cserey Helénát Sibóra internálta, a falut elhagynia nem szabadott. Kemény Farkas, a császárhű gyám, sietett eleget tenni a parancsnak és alig oltották el a kettős gyermekravatal gyertyáit, a megtört szívű asszonyt hazaszekerezte.

Az árva kastélyban ijesztően öreg, száraz, világítalan ember fogadta. Gyér, fehér haji csapzott a nyakába, s a napnak fordított üres szemgödrökben lassú könnyek gyűlték. Cserey Heléna iszonyodva torpant vissza:

— Megvakult! — Mi történt magával, Rétyi József uram?

Az öreg pap bizonytalanul evezett széttárt ujjai-val a semmiben, hogy megtalálja és megcsókolja asz-

szonya kezét. Kicsit fátyolos és bánatosan mosolygó volt a hangja, mint az őszi verőfény.

— Nem vakultam meg, csak behunytam a szemeimet.

— Mindig ezt mondja, kicsit meg van hibbanva, — súgta a szépegő komorna, de asszonya leintette, mert az erőtlen ajkak, a lefittyent imahabarók új szóra mozdultak:

— Nem vakultam meg, csak gyászolok. Kúdus ember vagyok én, drága gyászötözetre nem telik, de nincs ennél feketébb gyász, mint az én uramért, s két szép gyermekedért, életed előtött két szép gyertyájának miattá öltöttem. Nem vakultam meg, csak behunytam a szemeimet, hogy több csapást ne lássak.

Cserey Heléna visszacsókolta két liideg, ráncos kezét.

A világtalan hallgatta zokogását.

— Nem vigasztallak, mert a fájdalom — boldogság.

Érzékenyen, idegesen, mintha már is sok időt vesztegett volna, kísérteties ujjaival elhárított maga elől mindenkit, végigbizonytalankodott az udvaron és hátrament a méhes-kertbe.

— minden idejét a méhek között tölti, értelmetlenül beszél az oktalan állatkához, — magyarázták a bárónénak. — Hivatalától is megfosztották, pedig könyv nélkül tudja a Bibliát. Elgyermekesedett egészen.

— Mióta van itt?

— Egy reggel csak beállított hajadonfővel. Nem hozott semmit magával. Még szállást sem kért, csak hátrament és betelepedett a méhesbe. Azóta ott lakik. A világ minden kincséért meg nem válnék a méhektől. Gondoztuk, amíg lehetett. Most is csak a mélítőságos asszony miatt jött elé.

Cserey Heléna felsóhajtott:

— Ne bántsátok, tiszteljétek, hagyjátok mentére! Tegyen, amit akar.

Többet nem szólott Besuhant a szobákba és csókolni kezdett minden az ura pennájától kezdve a falon függő fegyverekig.

A cselédek fejcsőválva oszlottak el a lépcsőről.

Némaság, gyász költözött a kastélyba, örömszó fel nem verte a csendet.

A kertben a méheknek motyogott a vak pap.

így kezdődött Cserey Heléna árvásága, özvegyisége.

Három napig hiába parancsolta Cserey. Heléna a frájóknak:

— Hívjátok fel egy kristály bort inni.

A vak nem jött, nem is felelt, csak zümmögött a bogaraknak. Végül is maga ment le hozzá. A sok szenvedéstől megdicsöült, könnyű volt a teste, fűszál fűszálnak adta léptéit, nesztenül jött. A világos ember nem fordult feléje, csak ült a kasok előtt és a Ténytől arany ló röplyukhoz tartotta tenyerét. Csodálatos játéket játszott, ősz feje körül aranykúrus zengett, lecsüngő, hosszú hajszálain fáradt méhek másztak, csillgó drágakő füzérben, s a dús kincs leomlott orcájára. Olyan volt, mint egy különös titán, lerogyott annak súlya alatt, megváltó után pihegve. Égbetartott fehér szakállára hullottak a méhek. Jaj, huncut koboldok voltak, kik a tehetetlen ember lenge hajszálait titokban a napsugarakhoz kötözték, hogy ezeken által a szférák zenéjébe belelopják az ő szíve dobogását is ...

Látszott, hogy a világos ember le van igázva. Kínálódott, hogy a harmóniát, melyet a fénynek, illetnek ez az özöne okoz, emberi beszédbe öntse. A méhek ujjongtak sikertelenségén, de aztán megszánták arca sápadtságát, s pici lábuk kosarában hozott virágporral díszítették, mmesre festették.

— Tiszta bolond, — kacagott a kerítésre könyöklő hajdú.

De a vak tovább játszott.

— Jertek, jertek, napból hullott virágocskáim... kik a mézzel itatott ékes méhek testével a földi élet minden gyönyörűségét és költészetét emelve vállain, vigasztaló édes cseppet hordjatok... Gyűlj, gyűlj mezeckse, nyárnak szentelt vize ... Épülj viaszliajlék, árváknak bölcsője... Kerüljétek a rossz virágait, a keserűség kelyhét! Azért vagytok a világon, hogy bánatot oszlassatok. Szállj átok a homlokombra, vigy étek magatokkal gondolataimat és zárjátok el azt is a sejtek viaszszemfedője alá, hogy akkor is éljenek, mikor én elmúltam! Ti vagytok e háznak őrzői, ékes kis hajdúi, Erdély fullánkos hadserege, fű, virág, levegő, harmat, föld szabadságának névtelen katonái. Ne feledjétek, hogy csak a magyarul öntözött virág édes, a magyarul vetett búza táplál, s az édes anyaszóval, dallal szépített égbolt alatt él az élet. Mondjátok meg minden virágnak, hogy ne feledje. Mérgezzék meg, ki e föld szabadsága ellen tör! Üzenem töletek atyátonknak a napsugárnak, kiből fogantaitok. Vigyétek meg e hírt a börtönökbe, hol igaz mag'árok' sínylödnek. Engem letiltottak a katedráliról, de a ti szószétek a firmamentum végtelensége és minden bezengő. Érintétek meg homlokomat, a fehér csontot, virágpor helyett sőpörjétek össze megmaradt néhány gondolatot és szörjátok le a magasságokból a napsugárral együtt, hogy mindenki hallja, hogy mindenki értse... Repüljetek, — repüljetek Napnak madárkái ... a viszontlátásra... az Isten tenyerén egykor találkozunk!...

Kiáltás hallatszott:

— Ne tessék a napra állani, méltóságos asszony, mert még napszúrást kap!

A vak felrettent, a méhek szerte szálltak, a varázsz szétfoszlott.

Cserey Heléna odalépett a meglepett emberhez, ki pirulva, megszégyenülve ,majdnem fájdalmasan állott, mint a nagyon öregek és nagyon világtalanok

szoktak, kiknek egyetlen titkát meglopták. Durva cselekedet volt.

— Bocsásson meg! — kérlelte az öreg embert. — Talán nem is sejtí, milyen jót tett velem. Ne haragudjék, hiszen én is homlokára szállott kicsi méh vagyok. Ne sajnálja tölem se azt a kevés lopott napsugarat.

Az öreg elmeje hamar mámorba borult. Leültette maga mellé a gazdag fűbe az asszonyt és most már nela szemlélődött. Elején elfogultan, később a lélek szárnyain sz.abadon.

— Hogy irigylem, atyám! Hiszen maga most többet lát, mint eddig, — mondotta az asszony.

A világtalanon a kiváltságosak múló, kis büszkesége remeggett végig és mosolyogni való legénykedéssel felelt:

— Meghiszem azt!

Minthá azt mondotta volna: — Nem lehet ám vak minden közönséges ember. Nem olyan könnyű az.

Cserey Heléna meg nem állhatá, hogy fel ne kacagjon, de utána borzadva hervadt le.

— Istenem, mit tettem! Kacagtam!

Az ösztövér ábrázatú aszu-kászu vakszent elkomorodott.

— Rosszul tettek, hogy eszembe juttattad a kacagást. Azért vagyok én már csak boldogtalan síri féreg, hiába ismerem az élet minden titkát, soha többé emberré nem leszek, mert kacagni nem tudok.

Erőtlenül elfekúdt a virágos fűben és aznapra megnémult. Hiába költögették a méhek, nézett rá az áldott nap, szólòngatták a susogó falevelek, elrejtőzött előlük. A fény-világ eltűnt, kínzó valóságok gyöktörtek, minden életbizalma elveszett, mert kacagást hallott, összeszorította erőszakosan kiapadt szemgödreibet, kényszerítette magát, hogy mint eddig, befelé lásson. Hiszen a vakok csalnak és titkolóznak, mert nem igaz a felpanaszolt végtelen sötétség, hanem egy másik, csudálatos világ ez. Gondoljatok álmai-

tokra, nincs-e lezárva a két fénytest és mégis milyen korlátlan az a mindenisége, mit mögötte élünk. A vakok égboltja is belül van és nem olyan gazdag a szivárvány színekben, mint a világtalanok színpompája. Tündöklő napok jönnek fel egükre, egymáshoz láncolt végtelen sorban és a semmi csillagokat teremt, melyeknek miriádjai pillanatok alatt lesznek és vesznek. És minden más és minden más, sohasem ugyanaz, sem alakjuk, sem zenéjük. Nyugtalan rajzásuk szüntelen és pazar, hogy ne engedjék az embert az elveszett világra gondolni. A vakok világának nincs földje, csak ege. minden az ūrben jár, finoman leng, az ember-arcok, a virágok, a baljósán sötét hegyek és bolygók. Ez az embermögötti univerzum, melynek halála a megállás.

Ezt az univerzumot állította meg a kacagás és világtalan Rétyi József tragédiája beteljesedett. Fejére kapcsolta kezeit és felsikoltott:

— Istenem! Most már igazán vak vagyok!

Cserey Heléna leborult a szánalmas ember mellett és saját tragédiáját feledve, belefûrta könyörgő tekintetét az ég mélységebe és szívesen odaadta volna ezt a való világot, a vak ember árny-világáért.

A nagyobb szenvédés győzött...

Nyugodt, bölcs, árnyéktalan ember lett belőle. Másnap felment a sáfrányos, illatos palotába és beszólt az asszonyház ajtaján:

— Méltóságos, édes báróné asszony, készüljünk az úr fogadására. Elég volt a bánatból.

— Ne kínozzon, atyám. Nem érem meg, hogy az én édes uram hazajöjjön, — panaszolta Cserey Heléna.

— Te az új élet menyasszonya lettél, — intette a vak pap. — Kár is lenne, ha hazajönne, míg reá nem készültél. Sokat meg leéli tanulnotok, hogy boldogok legyetek. Jer velem! Az élet titkát akarom

felfedni. Mostantól te vagy a gazda a háznál. Hallom, kiadtad a parancsot, hogy semmit helyéről el ne mozdítsanak, hogy hazatérő férjed minden úgy találjon, mintha a megelőző percben lépett volna ki az ajtón. Jól vagyon. Most menjünk, nézzük meg a gazdaságot. Végy számba minden és légy erős.

Cserey Heléna felragyogott a bölcs tanácsra, új életkedvvel megfogta a vak ember kezét és kivezette a mezőre. Nagy, barna gabonatáblák hullámzottak, üde, virágos rétek ujjongtak és a mezők áldása lengette feléjük hívó kezét. A világtalan ember letérdelt a fürengeteg szélén, maga mellé intette az asszonyt, aki csodálkozva nézte, hogy szelíden megsímagatja a fűszálakat gyökértől virágig és, — mintha alig láttható, kicsi zöld káprázat futna végig a tábla üde tengerén.

— Látod? — ujjongott a pap — a növénynek is szíve van és az alig néhány sejtből összetoldott füvecske tudja, hogy szeretik. Ha azt akarod, hogy nőj jön, csak szeretned kell. No, most próbáld te!

A különös cselekedettől és szavaktól meglepett asszony félve engedelmeskedett. Megsímagatta ő is a füvet, de a fürengés elmaradt.

— Ni! Ügy-i? — kérdezte boldogan a vén boldond Rétyi József.

— Tényleg, — színlelte az elámulást, de a szíve összeszorult és ezt gondolta: — Milyen jó, hogy vak ez az ember és nem látta, hogy a füvek mintha megbénultak volna érintésemről.

— Csak rosszra nem szabad gondolni, mikor áldásra kényszerítjük a mezőket. A legtöbb embernek az jár az eszében, hogy jövő héten kezdődhetik a kaszálás, az aratás, a gyilkolás. A mező hallja és el-sorvad. Semmiféle életnek nem szabad bánatot okozni...

— Semmiféle életnek nem szabad bánatot okozni, — hebegte utána fehér szájjal az asszony.

Már messzi bent jártak az ölig erő gabonában.

Két markuk közé fogták a kalászt és figyelték, hogyan fészkelődik arany horgaival belekapaszkodva. Meglestéék, hogyan terít asztalt saját szárnyán a madár, a fáconok kifutottak a bokrok közül, hogy lássák, s a lyuk szádán ülő egér hosszú bajszait mozgatva kémlelte, milyen idő lesz holnap. A Szamos-sarton legelő ménes szembe robogott, s a csillag-homlokú lovak nevét mind meg kellett tanulnia. A lepkék játéka feje körül rezdült, raj zott az élet, gyűjtötte minden a fényt, lehelte a boldogságot, sóvárogta a szeretetet, nem ismerte a bánatot, a fák őrködtek, minden pillanatban új virággyermeket születtek, zengett, beszélt minden kábító illatárban. A földből új áramok törtek fel, sehol egy gond-áryalat, mint az emberi arcon, ujjongott minden, míg estére kelve az ősálon. elnémitott minden.

Ekkor a vak ember megfogta Cserey Heléna kezét és így szólt:

— Most láthattad: A test a lelek sara csupán. Az élet legnagyobb titka az anyaság. Megismervén, cselekedj aszerint...

így teltek a napok Sibón. Cserey Heléna, alig pitymallott, már talpon volt. Térdig áztatta a harmat a lábat, észre sem vette. Égett a munka a kezek alatt. Harsogott a fű, ropogott a kalász, teltek a magtárok, ekék tépték a földet, a hatalmas fehér ökrök nyögtek a teher alatt. Az emberek közül kiüzött asszony parancsolt:

— Siessetek, hogyha hazajön az én édes uram, minden rendben találjon!

Ezért történt minden. Ez a gondolat adott erőt. A fák érte virágosztak, a gabonák miatta siettek érni, a mének ezt nyihogták, a fecskék ezzel figyelmeztették egymást a levegőben, a napok siettek, minden este ezt a reménységet tették párnájuk alá.

»Hazajön az én édes uram...«

A munka lendületében a világtalan emberről meg is feledkeztek. Ott élt a méheskertben. A méhek

illatáról tudta, hogy most milyen virágról gyűjtenek. Ismerte a beszédüket, ha az anyátlan család árváságról panaszkodott, ha éhség gyötörte okét és a béke, jólét csendes suhogását. Eletük csodás rendszere nem volt titok előtte. Közeltartott arcával érzékelte, hogy az utolsó lépeket ellepték-e, ideges újjai megmondották, ha a viaszfedő alatt megérett az új élet és az anyabolcsök nagy függő kertjeiben dalolni kezdett a királyné a méz-koszorúk alatt.

Egy reggel azonban csodálatos változást vett észre a méhek dalában. Mintha másképpen zúgnának és másképpen dolgoznának. Már nem szállottak le hajára, szakállára, ha a röplyukhoz ült. Mérges szárnycsapásokkal üzték, haragudtak, ha behatolt a viasz-országba, szembe támadták, s mint a tűzeső, csaptak arcába és majdnem megölték. A virág és mézillatot elnyomta az éles, szúró sav szaga, melyet magából kilövellt a dühös nép. A vak ember megdöbbent, szíven ütötte a csapás.

— Mi történt veletek kicsi madárkáim?

Figyelte, hallgatta, sehogy sem értette. És mintha körös-körül is megváltozott volna minden. A. nap-tól sütött almának más lett az íze, a gyümölcs örömében kihasadt az ágon, a szellő is nyugtalanabb lett, sietség és boldog szédülés vett erőt a természeten. Már a fáknak ütközött a világtalan ember, mintha azok is elmentek volna helyükről. Mintha a föld forgásában is változás volna...

— Mi ez? — tépelődött.

Egy reggel aztán magán is érezte a különös változást és akkor megértette. Fény és boldogság aranyozta be minden porcikáját.

Az anya dala zengett a levegőben..

III. FEJEZET

József császár minden elért, amit akart. Erdély is behódolt. Legnagyobb ellenfele, Wesselényi Miklós egy esztendeje ült már Kufsteinben. A legutolsó jelentés szerint celláját sem engedi kisöpöroi. Zárkózott, mogorva, szavát sem lehet venni.

— Vesszen ott a piszokban, — mondotta a császár és többet nem gondolt rá. El is feledte. Fontosabb dolga volt, semhogy egy ilyen hozzá nem méltó, kis erdélyi bárócskával törődjék ... Ebben az évben vezették be a német nyelvet az iskolákba s csak úgy mellékesen eltörölt néhány »nyel vés-nyálas« barátrendet, megszervezte a törvényszéket, megalkotta az új adótörvényt, s már folytak a földfelmérési munkálatok. Az országot megrakta katonasággal és még piisszenni sem mert senki. Kolozsvár ugyan megpróbált egy kis lázadást, de azt is olyan hirtelen elfojtották, hogy jelenteni is fölösleges volt. A császári trón fénnyben úszott. Dölyfösen dicsekedett a hajlongó magyar uraknak:

— Európát csináltam belőletek.

Június végén maga is útrakelt, hogy személyesen győződjék meg uralkodásának »áldásairól« és fogadja a megvalósított örök Habsburg-álon, a legyőzhetetlen Monarchiának hódolatát.

Július 14-én érkezett Nagyváradon át Kolozsvárra.

Erdély urai siettek hódolni. Valóságos versenyfutást rendeztek, hogy elsőnek érkezzenek a császár elébe. Alig tudták az elfogultságtól és a sietségtől kinyögni a fejedelmi gráciát hízelgő pár szót:

— Majestát!...

József császár leereszkedő és elégedett volt. Fölénnyesen ismertette intencióit az urak előtt, kik mély hódolattal helyeseltek és kiáltották háromszor:

— Hoch dér Kaiser! Hoch! Hoch!

Nem volt egy szabad pillanata egész nap. Alig tódultak ki az urak az ajtón, új esedezőket jelentettek:

— Frau Bárón Georg Bánffy und Frau Gráf Ludwig Teleki.

— Kéretem, — intett a császár.

Gálánsán, kegyesen fogadta a dámákat. Elibök ment az ajtóig, leültette és méltóságosan hoffírozott nekik.

— Felség, mi a magáról megfeledkezett szerencsétlen fogolynak, Wesselényi Miklósnak vagyunk a testvérei és árva feleségének esedező követei, aki Felséged tilalma miatt nem lépheti át otthona határát és általunk küldi könny el-szenvedéssel írott, alázatos kérvényét...

— Bitté, bitté... — idegeskedett a császár. — Hogyne, hogyne... Nyugtassák meg a bárónét, gondjaimba veszem ügyét. Köszönöm, köszönöm ...

A dámák bájosan kihátráltak.

— Van még valaki? — kérdezte unotta a császár.

— Említésre való ember nincsen, Felség. — Mindössze egy öreg, falusi paraszt-pap várakozik.

— Adjanak neki némi segélyt és küldjék el.

— Felségeddel személyesen óhajt beszélni.

“Ügy?... Vezessék be!

Az ablakhoz állott és nézte a néma vonalaiban is impozáns, gyönyörű Szentmihály-templomot, de nyílt az ajtó és bizonytalanul, ujjait előre nyújtva magas, kopott palástú, halál-megjelenésű, vak ember lépett elő. A császár megrázkódott.

— Ki ön?

— Rétyi József sibói elcsapott református lelkész vagyok, Felség.

— Brav, brav, de mit akar?

— Az én jó patrónusomnak, Méltóságos báró Wesselényi Miklósnak ügyében alkalmatlankodom, Felség.

— Ah, ön is. A báróné küldte?

— Nem. A magam jószántából jöttem.

— Kár volt fáradni. A báró ügye le van zárva, de majd meglátjuk, mit tehetünk az érdekében.., Köszönöm.

— De, Felség, — ellenkezett a pap. — Én éppen azt kérem, hogy ne bocsássa szabadon.

A császár meglepődött.

— De hisz ez érdekesebb, mint hittem. Végre egy originell ember.

Közel lépett és figyelmesen megnézte a vén sírjelt. A palota drága szőnyegektől, siílyos függönyök-től és nehéz bútoroktól tompított homályosságában csak most vette észre, hogy világtalan ember áll előtte.

— Ön vak?

A vén ember megrázkodott, az izgalomtól a sárga bőr fényesen feszült rá tatáros arcára, de a hangja zengett bátran, feltűnően:

— Nem vakultam meg, Felség, csak behunytam a szemeimet, hogy ne lássam Erdély pusztulását...

A császár jól mulatott.

— Végre egy rebellis. Valóságos rebellis. Hogy mondta? Mondja mégegyszer!

Világtalan Rétyi Józsefet nem bántotta most már u kacagás, szívére tette a kezét, fehér szakállát fel-emelte és elismételte:

— Csak behunytam a szemeimet, hogy ne kelljen Minőm Erdélyország pusztulását.

Annyi meggyőződés, bőlcseseg, töretlen erő csengett a feleletben, hogy a császár elkomolyodott. Nem-csak az ember, a szó is fehér volt. Ezüst ember ezüst szava. Bántotta. Egészen elrontotta jó benyomásait. Hamar és hidegen végzett.

— Kérését teljesítem. Nem bocsátom szabadon báró Wesselényi Miklóst.

Az agg örömmel esett térdre.

— Fizesse meg az Isten, Felség!

A kamarás sietve vezette ki. Alig értek a küszöbig, a császár mást gondolt.

— Vezesse vissza a tiszteletes urat és hagyjon magunkra.

Az inasok belenyomták egy öblös karosszékbe az Öreget és kitakarodtak. A császár szembe ült vele.

— önnel szemben is durva volt a báró? Talán lelötte a katedráról, rárontott az ön hajlékára is, vagy bottal tett eleget patrónusi kötelezettségének?

Rétyi József tiltakozott.

— Akkor miért gyűlölí?

— Senkit sem szeretek jobban, — vallotta be a pap.

— Ha így van, ön vagy következetlen, vagy te-bolyodott, hogy mégis tömlőében akarja elveszíteni,

— Erdélyországot nálánál is jobban szeretem.

— Hogy függ ez össze? — lepődött meg József császár.

A vak mosolygott.

— Amíg Wesselényi báró szabadon volt, Fel · séged rendelkezéseivel szemben ellenállásra buzdított De mi ő egy uralkodóhoz mérten? Sem hatalomban, sem elmében nem mérkőzhet Felségeddel. Tehetetlen fájó szív csak ő, kidobva Erdély országút jára, melyen az események végigvágtatnak és eltiporják. For> rongó kedélye, gáttalan vére nem ismert határt. Ha< talmas szenvedélyek és súlyos szenvedések sújtották} A szava arany volt és azzal, amit hirdetett, eleget: tett küldetésének, mert ő sem tudta, amint Felségei! sem sejtí, hogy a meg nem szervezett ellenállás a legnagyobb ellenállás. Abban a pillanatban lett méltói ellenfele, amikor Felséged elhárította útjából és már-tírrá tette. Azóta néma gondolatokkal, meg nem ismert érzésekkel kell harcolnia, amelyek minden ural-kodónál erősebbek. Mikor Felséged elmúlik, alkotása összeomlik és a néma gondolatok fognak uralkodni,

amelyeknek munkáját csak rontaná Wesselényi Miklós. Ezért kérem, hogy ne bocsássa szabadon. Mihelyt van kivel harcolnia a császárnak, ő győzött és Erdély elveszett. Maradjon a tömlöcében Wesselényi Miklós, hogy Erdély győzedelmeskedjék...

— Furcsa felfogás, — töprengett a császár, s kevés hallgatás után ingerülten tette hozzá. — Tévedsz öregember, a politika nem metafizika.

— De a hazai metafizika, — vitatkozott vakmerőén a pap. — És nem az emberek, ez a föld mond ellent Felségednek.

— A föld anyag, melyet saját képemre formálok.

— Akkor vissza kell teremtenie előbb a világot.

— Merész vagy, vakember, — ráncolta össze homlokát az ifjú császár, — de magyarázd meg szavaidat.

— Bocsásson meg, Felség, de én hiszem és valhom, hogy nem császárok uralkodnak a földön, hanem a föld az embereken.

— Nem csodálom, hogy elcsaptak a katedráról — mulatott a császár. — Hogy az agyag uralkodik az agyon. Felségsértés és hittagadás egyszerre. Folytasd csak...

Esdeklőre változott a Rétyi József hangja.

— Ne vedd el tőlem uram a hitet, hogy Erdély földjének lelke van, inkább kövesd, értsd meg! A mindenben az anyaság nagy törvénye uralkodik örök-től fogva, öröké. Te az apát börtönbe veted, de a gyermek a te ellenfeled. Akármilyen rendeletet adsz ki, mégis a tavalyi fű sarjad elő a földből. Nem tépheted ki az anyák mellét, hogy az anyatej titkát megöld. Az étherben zengő világ nem fog a kedvedért németül beszálni. Nagy országépítő reformaid hamarabb eltünnek, mintsem egy pillangó szányáról lekopik a hímpor. Katonáid erejét megőrli az idő és a gyermekék játszani fognak az apjuk mellének szegzett ócska fegyverekkel. minden ural-kodás csak véges piramis építés, melyben a császárok

pihenni készülnek. Ásasd ki uram a legnagyobb elmék sírját, hogy meggyőződjél: Valóban az agyag uralkodik az agyon... Mert az anyagban Isten lelke vagyon és a soha el nem műlő törvények ágya a föld, melyek azt akarják, hogy a búza maradjon búzának, a madár madárnak, Erdély Erdélynek, a magyar magyarnak, az anyanyelv anyanyelvnek... Siess, felséges uram, mert új századok előtörőben vannak és te gyöngé vagy, hogy elfoijtsd e földnek szavát. Az élet törvényei már hatnak, az anyák új világot szílinek, a régi csontokat elsöpri az új élet, mely siet befödni minden sírt. Az emberi törvények lomtárho hullanak, a hazák lelke néha sír, máskor örvendezik, de el nem pusztul soha. Csak aki szeret, az halhatatlan... Hidd meg, uram, az igazamat és tégy, amit akarsz, de ne öld meg a föld, a dolgok lelkét, mert még így cselekszel, boldog nem is lehetsz. Pedig csak a boldog emberek a nagy emberek. Sírom szájából kérlek, felséges királyom, siess, siess! Tanuld meg az anyák dalát, az élet egyetlen boldogságát, a létnek nagy titkát, a föld misztériumát és halhatatlan leszel...

A bensőből előtörő érzésáradat elnémította az Öregembert. Meg sem várta, hogy a császár kegyelemben bocsássa. Szentséges elfogódással felállott és kitapogatott az ajtón. A császár nem marasztalta. Az ijedten előbukkanó kancellárnak kurtán annyit mondott:

— Ezt az embert kísérjék figyelemmel és tegyenek jelentést róla.

Pár tétova lépést tett és hosszan elgondolkozva félhangosan ismételte:

— »Az anyaság uralkodik a földön...«

Fél óra múlva nem is emlékezett a császár a félbolond vak emberre.

— Sok ilyen bohókás elméjű, jádzi ember van Erdélyben, — jegyezte meg a kamarás, de a császár oda se hallgatott, munkába merült.

Egyik kellemetlenség a másikat érte. Kedvenc nagy terve, a kataszter behozatala és keresztlívitele sehogysem sikerült. A nép ellenszegült, az urak titokban hajtogatták, a kolozsvári lázadás is kiderült. Az országba beküldött 750 mérnökkari tiszt kevésnek bizonyult. Betanított falusi jegyzők, iskolamesterek, írnokok, sok helyen parasztok végezték a munkát. A tudatlan földmérőknek egész serege lepte el a födeket és mezőket. Székérderékszámra írták tele az íveket táblákkal, tervekkel, bevallásokkal és ahol pénzbüzt éreztek, ott zsaroltak, milliókat zsebeltek, valóságos fosztogatást rendeztek. Panaszok áradata fogadta a császárt mindenütt útjában. Látnia kellett, hogy az Erdélyre szabadított cseh tisztsiselők legszentebb szándékait is kiforgatták, nevét gyűlöltté tették, a falvakra kivetett katonák gyalázatos dolgokat műveltek, az útonállók, rablók elszaporodtak, úrtól parasztig titokban mindenki átkozta, a rend, békés munka felborult, gyűlölködés, bosszúállás, mindenütt elvadult emberszödök vicsorították egymásra fogai-kat, hitgyűlölet, fajgyűlölet, nyomor, viissaélés, gyökérig rothadt állapotok, ugrásra kész népek fogadták mindenütt. A bécsi fényes Burgban megálmodott szép álmok, a hideg számítással, megváltói melegséggel utolsó pontig kidolgozott terv elfordult, torz és kétésgbeejtően aljas lett a valóságban. Új világot akart hozni és a régi jót is elrontotta. Hatalmas elméje tisztán láta, hogy még egyetlen megrázkoztatás és széthull egész élete munkája. Pedig szándéka tiszta volt, nemes, igaz és gyönyörű volt az akarat. Mennyországba készült és pokolban nyitotta fel szemeit. És ebben a felfordulásban érezte, hogy egyedül van. Rettegés, hízelgés, gyűlölség, aljasság környezi. Nincs egyetlen ember a végeláthatatlan birodalomban, aki szeretné...

— Borzasztó így, — vallotta be egy fáradt pillanatában.

Mihelyt reágondolt, szomjazta, hogy szeressék, ne

hazudjanak neki az emberek, hanem megismerjék és önmagáért becsüljék. Ingerült és szeszélyes volt. Csak akkor derült fel, mikor a kamarás jelentette.

— Méltóságos Hallét Jánosné grófnő Felséged-nél kihallgatásért esedezik.

— Közölje Őméltságával, hogy kapjoni kastélyában személyesen látogatjuk meg...

Alig várta a másnapot. Szokásához híven egyedül lovagolt előre. Śzte a vágy. Képzelete gyönyörű, emberi éjszakát festett. A Szamos hosszú retjén tobzódó virágtenger tüzelte és a földből áradó élet teremteni készítette. Szemei szikráztak és boldogan nyújtózott lova hátán. Ösztönös életszombóból belehajtott a deréig éró buja fűibe és csizmáival rúgta a nagykelyhű virágokat, verte, gázolta, míg arany virágpor felhőzte körül. Megbámulta a sarló alá érett gabonák leírhatatlan ritmusát, pisztolyával szétlőtt néhány tár pipacsot és élvezte, hogyan robban piros foszlányokká... A hátgerincén lefutó verejték kéjesen csiklandozta, szégtombolta blúzát, hogy felséges mellét odatárja a reáomló napsugár-hullámnak.

Így jutott eszébe a furcsa világítalan pap szava.

— Kár, hogy nincs itt, — kacagott fesztenül saját sikamlós gondolatára. — Most láthatná, hogy az apaság is uralkodik a földön.

Régen láta a szépasszonyt, a forró, kemény, izgalomtól zengő gyönyörű testét, amely fehér és rózsaszín pírban fürdik és tökéletes, mintha tejben mosott kézzel mintázták volna. Vájjon megvan-e a régi szokása^, hogy hosszúszálú selymes pávatollal legyezeti magát?

A kastély, melyet Ő építettet az asszonynak, már előtűnt. Elégedetten jegyezte meg.

— Messziről is helyes kis bűnfészek.

Semmi mozgás nem látszott a palota körül, mintha kihalt, lakatlan volna, de a kapu térről volt. A császárnak jól esett a figyelem, a diszkrét romantika. Tudta, hogy belül is a finom, nyugati tapintat várja.

Varázsra jár minden. Kedvenc illata szétpermetezve a rejttett párnákon, a függönyök, ágykárpít aranyrojtjai nyugodtan csüngnek a puha, színes félhomályban. Arany, ezüst, drágakövek szikráznak bele és az asszony kékfényű szeme röpköd tiszta sugarakkal. A csodás művű kandallón egyetlen dísz kedvenc állatja, egy hófehér angora macska, mely úgy van betanítva, hogy minden szerelmes sóhajtásra hátát púposítja. Az antik asztalon néhány friss virág van elhullatva, mintha csak ott feledték volna.

A lova bordáin összeszorította téreit a császár és úgy érezte, hogy minden szoborrá merevedik a gyönyörűségtől...

A felsépert úton nem járt senki, mintha a kíváncsi parasztokat is eltakarították volna róla, hogy kedvére tehesse meg az utolsó, lihegő asszonyhoz rohanást.

A kastély nemes tölgyszín ajtaja is csak abban a pillanatban tárult szét, mikor a mén megállóit elötte, s a fényekből pattanó mozaikon drága hódolatra hajlott a páratlan asszony.

— Oh Felség!

A kapu magától zárult be utánok.

A császár ijedten nézett rá az asszonyra.

— Mi történt önnel, grófnő?

Megtörtén, talpig gyászban állott előtte az asszony. Két szép almavirág orcája olyan volt, mint a megsárgult elefántcsont. Keblei bágyadtan estek alá, szemei alját bemosta a könny, riadt nézését nem merte felemelni, a hús összetartó ereje megszakadt és száraz lihegéssel omlott ki száján az elpusztult lélek. Körmei nem voltak arannyal festve, a szépség ihlete elszállott. Józanító és kellemetlen látvány volt, mint egy magamegűnt koros leány.

— Mintha már meg volna címezve a sírba, — borzadozott a császár. — Csak a hullafoltok lüányzanak róla.

Bántotta a csend is. A szenvédő asszonyok kényesek, kéretik magukat és azt akarják, hogy állandóan a sebüköt izgassák. Egészen lehűlt, ellenségesen nézte az asszonyt, aki olyan tragikusan ült, hogy a bánat folyt le a szék lábán. Elfordította szemeit róla és szétpillantott a szobában. A dédelgetett macska borzasán ott ült ugyan a kandallón, de olyan undorító sovány volt, hogy csak egy ösztövér vörös ördög hiányzott a hátáról. Hát hiszen a megszokott illat megvolt, de jobb lett volna, ha tömjént éget helyette, s valami öregbőtűs, bikkfa fedelű imádságos könyvet forgat mellette. Utóbb a humoros oldaláról fogta az ügyet, s szórakozott régi szeretőjén. Gondolatban gúnyos, közönséges szerelmi vallomásokkal dobálta.

— Du Frühling meines Lebens, mein süßer Traum.
ewig Geliebte... Engel... mein Vergissnicht... .

Hangosan tette utána.

— Undsoweiter ...

Maga is érezte, hogy úgy hat, mint az arculcsapás. Restelkedve kémlelte az asszonyt, hiszen sajnálta volna megsérteni. Hangja is leppegő, bánatvizes volt és fáradt mozdulatokkal kellemeteskedett.

— Meg sem tudom hálálni Felségednek ezt a kitüntető kegyet.

A császár szinte megfázott tőle. Szeretett volna kikiáltani a cselédeknek: Hamar, hamar, koporsót neki! — de udvariasan részvétet mutatott.

— Meg vagyok döbbenve, grófnő.

— Borzasztóan szenvédtem, Felség!

— De kit gyászol?

— Szabad-e őszintének lennem?

— Csak őszintének szabad lennie.

Néhány riadt, törött pillanatig kereste a formát, de aztán önkéntelen tört ki belőle.

— Szörnyút vétkeztünk- mind a ketten, Felség.

— Vétkeztünk? — és a császár élesen megnyomta a szót. — Ugyan ki ellen?

Nemes Zsuzsa összecsuklott.

— Wesselényi Miklós ellen.

A császár indulatosan felcsattant.

— Már megint ez a gonosztevő! Tapintatosabbnak gondoltam, grófnő!

— Grácia, pardon árva életemnek! — vonaglott az asszony. — De mióta az iszonyitatő eset megtörtént, nincs nyugodalmam. Látomásaim vannak.

A gyászruha alól kinyújtotta két sápadt karját, démoni szépséggel felemelkedett tágranyílt fehér szemekkel borzadva.

— Azóta éjjel-nappal látom. Ott ül véresen azon a széken és két meghótt kicsiny fia koporsóját szótlanul tartja íz ölében. Ha kimegyek, utánam jön, ha hintóba ülök, hogy meneküljek, hóna alá kapja a koporsót éa úgy fut utánam... Jaj, mentsen meg, Felség!...

— Eszelős, — állapította meg á császár és felállott.

— Nyugodjék meg, grófnő, ön semmiben sem hibás. Wesselényi báró jó egészségen ott ül Kufsteinban az ötös számú cellában és megérdemelt büntetését tölti. Gondoskodtam róla, hogy ne szaladgáljon koporsókkal a hóna alatt. Önhöz pedig elküldöm az orvosomat, aki majd elvágja a kísértetek szárnyát.

A nyomorult asszonyban, mikor a császár felállott, hogy távozzék, leomlott minden tisztelet.

— Felséges uram, hiába küldi ide a felcserét mert Wesselényi Miklós bízón szaladgál azután is. Nemcsak én látom, mások is látják. Ha elájulok, vagy elalszom, felkel a székről és minden házba betér, rámutat a koporsóra és azt mondja: — »Itt nyugszik Erdély ország.« — Ne küldje a felcserit, felséges uram... Mások is látták... Mások is hallották ... Ha kell, szent esküvel meg is bizonyítják.. .

Ettől a perctől kezdve József császár előtt nem szabadott kiejteni régi szeretője nevét.

IV. FEJEZET

Búcsúzott a császár Erdélytől. Nyomott, rossz kedvű volt. Az urak remegve feszengtek előtte.

— Ezredes! — fordult Neu báróhoz. — Nem vagyunk megelégedve önnel. Azért bíztuk meg a földmérési *munkák vezetésével*, hogy rendben és *pentosan vezesse*. Zürzavart és panaszt kell tapasztalnunk. Elvárjuk, hogy októberre minden készen legyen.

Az ezredes mentegzőtől, de a császár már a főhadparancsnokhoz fordult.

— Gróf! A katonaság viselkedése tűrhetetlen. A legrövidebb időn Kelül tegyen megnyugtató jelentést.

— Meglesz, Felség...

A császár oda sem figyelt.

— Úgy a kormányzó, mint a jelenlevő főispánok vegyék tudomásul, hogy intézkedéseim végrehajtásánál mulasztást nem tűrök. Én az ország érdekében cselekszem és nem azért jöttem, hogy tanfolyamokat rendezek céljaim felől, hanem föltétlen engedelmes séget és pontosságot várok. Ennek az országnak állapota kétségbejejtő. A közigazgatás hiányos és önkényes. A nép tudatlan és elmaradott, le van szegényedve és lázongó. A nemesség alig várja, hogy kihúzzam a lábamat innen. Semmi kultúra. A földek műveletlenek, a népoktatás primitív, a lakosság gyér, kereskedelem alig van, az állam nyelvét nem ismerik, közbiztonságról beszálni is alig lehet. Fel sem lehet hirtelenében sorolni, mennyi hiba, mulasztás terheli ez országrésznek vezetőségét. A gyűléstartás, tiltakozási mania, szónoklás, politizálás az, ami önöknél pora-

pásan ki van fejlődve. Jól élni, mulatni Erdélyben tudnak. Hivatalt és medvét vadászni, címert festeni, s jobbágyot dolgoztatni. Elég volt már belőle. Értsék meg már egyszer, hogy egész Európa új idők szelét érzi, és valami tömegvágy van kitörőben, ami meg fogja rázni a világot és elsöpri az urakat. Nem akarom, hogy birodalmamat készületlen találja. Már is elkéstünk, hiszen csak az alapok lerakásánál tartunk. Megkövetelem, hogy munkámban támogassanak, különben az eljövendő következményekért, Erdély összeomlásáért önököt teszem felelőssé...

Leforrázva távoztak az urak. A kitüntetések, a tervezett ünnepségek elmaradtak. Aznap senldt sem bocsátottak a császár elébe. Megkezdett munkája az asztalon hevert. Mély gondolatokba merülten járt fel. alá a szobában és senki sem tudta, hogy mi történt vele. Az ebéd is zártkörű, néma és fagyos volt. Utána azonnal kiadta a parancsot, hogy fogjanak. Már rajta volt útiköpenyege, mikor a kamarás félénken elébe járult.

— Felséged parancsából...

— Nos? — állott meg pillanatra József.

— Felségednek mély hódolattal jelentem, hogy azon vak és félbólondnak látszó sibói pap, — kinek szemmel tartását legkegyelmesebben megparancsolni méltóztatott, — ma a reggeli órákban különös körülmenyek között meghalt.

— Ugyan. Különös körülmenyek között?

— Igen... Az eset legalább is szokatlan...

— De beszéljen, kedves kamarás, — sürgette a császár.

— Kiderült, hogy otthon nem is tudtak eljöveteleiről. Mondhatni megszökött. Titokban parasztszekeret fogadott és azon jött be Kolozsvárra. A báróné (ki egyébként csodálatos egy asszony) tűvé tette az egész környéket, de természetesen sehol sem találták...

— Mikor felségedtől távozott, legügyesebb emberünket bíztam meg, aki parasztnak öltözött és fel-

kéredzett a szekerére, üreg emberben nem áll meg a szó, egész úton beszélgettek. Derűsnek, jókedvűnek mutatkozott. Egészen összemelegedtek a hosszú úton, üreg este volt, mikor Sibóra megérkeztek. A bárónéhoz már nem juthatott, hanem hátra vezettette magát a méheskertbe, mert ott van a szállása. Rigolyás öreg ember lehetett, mert a méhektől semmi kincsért meg nem válnék, hiába kínálják a kastélyban vetett ágygal. Különös dolgokat beszél hozzájuk és ahogy megállapítani sikerült szavaiból, valami pogányízű theológiát alakított, melyet ó »erdélyi vallásnak« nevez és amelynek tételeit a méhek életéből szűrte le. Természetesen komoly figyelmet nem érdemelnek ezek a dolgok, de némi rendszer van bennük.

»A világot az anyák igazgatják — mondotta emberünknek, — akik (bocsánat, de ezt a kifejezést használta (hatalmasabbak a császároknál és csak az anyák halhatatlannak, ök a folytonos világteremtők és az idő sem egyéb, mint a folytonos szülés egymásutánjának megjelölése. minden élet belőlük támad és csak ők képesek megtettesíteni a mindenben rejző isteni lelket. Hatalmuk, erejük és fegyverük a szere tet, amely az élet fészke és titka. Az élet terjedése pedig az anya-megszállás nagy törvénye szerint tör ténik. minden fűnek van fű-gyermeké, virágnak virág-gyermeké, porszemnek porszem-gyermeké... Az anya és gyermek misztikus, örök kapcsolata a létnek megfejtése, a keresztenység által hirdetett »örök élet«-nek, ami tulajdonképpen a létnek csak fokozata, mert mihelyt a lét adva van, nem lenni többé lehetetlen. Nincs halál, csak átváltozás a mindenben grandiózus vérkeringésben, hogy újra szülessünk az anyaság törvényének kényszere alatt... Mindennek a titkára a méhek tanították...

— Ilyeneket mondott azon az este és békésen aludt el szalma ágyán. Másnap reggel sem látszott, hogy közel volna a halál, bár viselkedése különös volt. Végigtapogatott minden méhes kosarat, hosz

szan átölelte mindenket és átlátszóvá vékonyuk öreg füleit rájuk hajtotta. Azután kiült a röplyukak elé és gyenge éneklő hangon elmondotta a »méhek imádságát«. Amint utólag kiderült, ezt minden reggel megcselekedte és a falu népe közötti sokan meg is tanulták. A vigyázásra küldött ember le is írta és ha megengedi felséged, felolvasom ...

A császár némán intett és a kamarás olvasta:

»Jertek, jertek Napnak gyermekei...

Gyűlj, gyűlj mezecske, nyárnak szentelt vize., .

Épülj viaszhaljék, árváknak bölcsője...

Tí vagytok e földnek őrzői, ékes kis hajdúi...

Erdély fulánkos hadserege... Fű, virág, levegő, harmat, föld és emberek szabadságának katonái... Ne feledjétek, hogy csak a magyarul öntözött virág édes... Mondjátok meg minden virágnak, hogy meg-mérgezzék, ki e föld ellen tör... üzenem atyátoknak a Napsugárnak, kiből fogantattatok...

Szálljatok, szálljatok Napnak madárkái... a vi-szontlátásra ...«

A különös himnusz megszakadt. A két ember el-komolyodva hallgatott és csak későre ébredt rá a kamarás, hogy a császárral van. Ijedten folytatta:

— Lehet, hogy többet is akart mondani, de hir-telen szava szakadt és elhanyatlott a mély fűben...

— ... Mikor megtalálták, halott volt már és egy raj méhecske pihent a szívén...

Az egész utazás alatt egyetlen szót sem váltott senkivel a császár. Behúzódott az aranytengelyű hintó sarkába és lezárt szemekkel magábaroskadt. Csak akkor intette idegesen sietségre a hintót, mikor Számos-újvár, Dés, Bethlen, Beszterceuccáiii a nép bögte a betanított háromszoros »Hoch«-ot, hurrát. Bukovinán, Galícián át akart Pestre menni és onnan haza-térni. Csak a besztercei havasok alatt ült lóra és kíséretét előre küldötte. A határon az út hegmagá-

sabb pontján visszafordította lovát, felegyenesedett és visszanézett Erdélyre.

Mit gondolt, mit nem gondolt, — senki sem tudja.

A kíséret aggódott, mert estre hajolt az idő és a havasok között hamar sötétedik.

A császár azonban csak állott mozdulatlan, mintha oda kövekelték volna, le nem vette szemei! Erdély országról.

A fekete hegyormok élesen nyúltak fel az égbe, mellette az erdők tompán zúgtak, a távoli kék ködormok mögött már lecsúszott a nap, az életzaj elszűnt, az éj temploma épült, haragos fellegek egymásra tolultak, falvak, tornyok elenyésztek, a hold felbujt és az országra borult fenecketlen homály felett megjelent egy hatalmas ember.

Az (írben lebegett és két gyermekkoporsót tartott a hóna alatt.

A császár felkiáltott és rémülten eltűnt a hegynyereg mögött...

V. FEJEZET

Azon éjjel halálos betegen vitték Gorbóra Nemes Zsuzsa grófnőt.

A császár látogatása miatt eltávolított cselédek suttogva beszéltek, hogyan »bolondul meg« a grófné. Alig húzta ki lábait Kapjonból a felség, az összeroskadt szépasszony magasra ugrott, mint a meglöött vad, az ajtóhoz futott és elreteszelte. Furcsa fejmozdulatokkal sokszor megnézte magát a tükrben, s bugyborékoló kacagással újra a szoba közepébe futott.

— Mindjárt, Felség, — suttogta és a következő pillanatban egyetlen rántással letépte a drága selyemruhát.

— Mindjárt, Felség, mondotta újból s oda-szökött a császár szobrához, amely ott állott fejér márványból megszólaló hűen kifaragva az ágya fejénél és olyan tasztított rajta, hogy a szobor diribdarabokra törött. Ami ékesség volt a házban, minden összerombolt. Az angora macska felborzolt szőrrel nyávogott a kandalló párkányán. Nótába kezdett, s a velencei tükrök üvegcserépei, a márványszobrok darabjai fölött tánca kerekedett. Mezítelen lábaiból ömlött a vér, s sarkáig éró selyemhaja lobogott utána. Végül ájultan összeesett. Úgy szedték fel a frájjok összetörtén a földről. Már alig vert a szíve, nem is lélegzett. Olyan volt, mint a hótt. Hiába öntözték pézsmavízzel, szagoltatták az ecsetet, súrolták a szíve táját, kenték a halántékát, két teljes óra hosszáig meg sem moccant. Akkor felvetette szempilláit, s elaludt anélkül, hogy többet le tudta volna húnyni.

A Kolozsvárról hirtelenében kihozott tudós felcser so-káig uraskodott rajta, míg valahogy visszarántotta a földre.

Otthagyni azonban semmiletteképpen nem lehetett. A fényes szobát, hol minden megtörtént, nem szenvedhette. Ágyastól vitték ki a parkba addig is, míg elszállíthatták. Hiába rakták meg párnákkal a hintát és mentek lépésben a lovak, nem bírta ki. Erre hirtelenében kényelmes lektikát hevenyésztek, négy ember vállára vette és vitte, mint a koporsót. Más négy ember szurokfáklyákkal világította az utat Gorbó felé.

Máskor úgy utazott, mint egy királyné. Négy ló volt a hintó elé fogva, törökösen festett négy gyönyörű állat. Elől-hátról kíséret futtatott, a hintón tászlis, bécsi kalpagos inasok állottak. Falu között lépésben kellett haladni, a népet kiparancsolták, hogy csókolja a dáma hintából kicsüngő két hófehér kezét...

Hiszen most is lecsüngött a két remek asszonykéz, de csak férje, Haller János uram csókolgatta. A népek az ablakok mögül kacagták, hogy végre ó is hozzájutott.

Egyedül az idójárással vala szerencséje a híres szeretőnek. Holdtölte volt, s szélcsend. Az a kicsi harmat, ami hullott, még jólesett az arcának. Csendesen szendergett és ha nem aludt, nézte a csillagokat, s a szép csávában úszó fáklyafüstöt.

Éjféltájban a levegő megborzadt, kis szél ke-rekedett. Elején alig mozdította meg az út porát, s az ezüstfényben ragyogó falevelek éppen csak meg-pilinkéztek tőle. Később hűvösebb lett a levegő, ahogy a hegyek lábaihoz közeledtek. A Ciblesz felől felhők úsztak elő és eltakarták a tiszta ég tükrét. Lassan a sötétség teljes lett, s a fekete végtelenségen csak a szomorú fáklyásmenet látszott, a rőtre festett emberek, kik a vállukon szótlanul vitték a császár szerejét. Néhány száraz villám vegigcikázott felettük.

de egyetlen hang meg nem törte a dáma Borzalmas álmait, s mégis hirtelen felrettent és a felhők közé meresztett tekintettel felkunkorodott a pihepárnák közül. Hegyes orrát szinte beleszűrta a homályba, mikor f elszikoltott:

— Ni, a koporsós ember! Jön! Jön!

Alig győztek letenni a lektikát és mire utána kaptak volna, kiugrott a világszép asszony, s fehér ingben megfutamodott, vissza az úton.

— Segítség!

Hiába kötötték be tiszta gyalccsal szemeit, csak tovább láta a koporsós embert és vergődött a férfiak keze között, míg jártányi ereje maradt. A szegény felcser még káromkodni sem mert tehetetlenségeben. A púpos Hallét János majdnem agyonverte, s egyre fenyegette, hogy csináljon valamit.

— Itt műlik ki a feleségem a kezei között!

A doktor latinul kezdett beszélni ijedtében, hogy ez, ha nem »histeria«, akkor fúriának kell tartania, mert ott a biztos jele, a »fixa idea«, de nyugodjék meg a gróf, mert mindenjárt beáll a reakció és jön a hicidum intervallum.

— Nem lucidum intervallum kell nekem, hanem asszony, gazember kuruzsló! — bömbölt rá a kis gróf.

— Itt fordíttatom ki a bőréből, ha valamit nem csinál!

A természet azonban, ez a minden orvosoknak jótévője, segítségére jött. Az asszony elcsendesedett, pihegése megszűnt és rendes emberi hangfon ezt mondotta:

— Jöjjön ide minden ember!

A férfiak odagyűltek. Az erőten dámának erre megrepdestek a szempillái és csengő, kísérteti hangon kiáltozni kezdett:

— Ország-világ hallja, mert nagy az én bűnöm! ...

Azzal elkezdte fennhangon a gyónást. Ott az út porában. Hiába reszketett az ura kezében a szép fehér gyócskendő, nem meré bekötni szép hitvese száját.

— Tudjátok meg, hogy én voltam, ki vészedéi-

inét hoztam Erdélyországra is... Miattam ül a tömlőben Wesselényi Miklós, s rothat most a sírban két szép fiacskája... Testemmel vettetem meg az ő szenvedéseit, csókokkal fizettem két kicsi sírhantért...

— Nyugodjék meg, méltóságos asszony! — kérlelte a doktor.

— Hát hogy nyugodhatnám — szidta el az orvost —, mikor én loptam ki az anyaszót a gyermekek szájából, ledér bécsi rongyért adtam el a földet, hitet, szabadságot, a hóttak csontjától a csillagos égig...

— Zsuzsa, édes lelkem! — csengett a férj.

— Hallgass, púpos ember, mert te is hibás vagy...

Újból elvesztette eszméletét, s a megrendült menet tovább haladt. A lovasok előre vágtattak, s egymás között beszélgettek.

— Ebből okulhattunk, — mondotta az egyik.

A társa megcsóválta a fejét.

— Hallottam én már olyan híres papot is, aki egyszer sem pökött, amíg prédkállott, de ilyen megrázó prélikációt egyet sem.

Keleten halványan piroslani kezdett. A sötétségből kibontakozott a gorbói kastély és jó fertály óra múlva kíméletesen ágyba helyezték a beteg asszonyt.

Az emberek a fáklyákat eloltották.

A koporsós ember magára maradt.

Erdély felett csend volt.

VI. FEJEZET

Hajnalban alig tünt el az égről a sok fényes vakondtúrás, egy gazdátlan felnyergelt ló tartotta be a fejét a palánkon. Javában készülték Sibón az aratásra, a sarló már a válon függött, s a cigány a sereg megett ajzotta álmos hegedűjét, hogy muzsikaszóval kísérje ki az összeöllekezett legényeket, leányokat a búzaföldekre.

— Gyilkosteringette! — kiáltott fel egyik lovász, — hiszen ez a Szellő, kit Farkas méltósá^{os} őrnak ajándékoztunk volt Drágba. Tán nem történt valami baja?

Ketten is gyorsan lóra kaptak, s elvágtattak Drág felé, kémelelni az utat. Cserey Heléna aggódva várta a hírt. Meg is találták Wesselényi Farkas urat. Az út mentén édesdeden aludt. A lódobogásra erélyesen szitkozódni kezdett, de azután megjuhászkodott.

— Egy kicsit behúnytam a szemeimet, hogy szerecsétlen gazdátok sorsán gondolkozzam, — magyarázta a legényeknek. — Hát nem megugrik ez a dög, hogy a kutyák a csontját... A drága szilvárium is mind kiömlött a kulacsomból... Pedig azért hoztam magammal, mert a gyomrom nem állhatja a tü szentelt vizeteket. Piha. Asszonyfőzés.

Cserey Heléna aggódva sietett előbe, de az öreg Farkas huncfutul megrántotta festett, harmatos bajszát, s csókot formált a száján.

— Ide ne gyere, te, mert rádragad az öregség!

— Csak nem történt valami *baja*?

— Affenét! A határon leszállók a lóról, hogy szedjék csukrétát neked, hát nem elszalad ez a farkasoknak való?

— De az ábrázata véres...

— Azt még tegnap körmölte le az az égetnívaló szép boszorkány, a Bánffy Gyuri felesége.

— A kormányzóné?

— Hát miért ne?

— Maga javíthatatlan—mosolygóit Cserey Heléna.

Az öregúr nekibátorodott:

— Látod-e, most is, mikor a lovон elaludtam, rólad álmodoztam...

— Csakhogy bevallja, — mulatott az asszony.

— ördögadta — restelkedett a vén gavallér —, érteд azt is beváltanám, hogy József császár az én törvénytelen fiam, de nem érek rá, mert hirtelenében el akarom rendezni ezt a te kis gazdaságodat. Asszonygazdálkodás! — legyintett lenézőn. — Ne is tartóztass, mert megyek vezetni az aratási munkálatakat.

— Ne nyergettessek egy csendesebb lovat, bátyám?

— Jobb lesz, ha elmégy hímezni az ezüst pendedyedet, míg kijövök a sodromból!

Nagy hangon már rendelkezett is:

— Mit nyujtozódtok, álomszuszékok! Ráértek majd Szamoséjváron a tömlőében. Miféle gazdátlan csikó bitangol ott? Nem látod, hogy a házszámot tanulja, amit felverettetett drága császárotok?... Hát most kell itatni hajtani az ökröket? Miféle bombócok csüngenek a farukon? Lenyaljátok róla, hogy ne lássam! Megtanítalak én tűtöket rendre, sok sültgalambváró tolvaj! — Te, ott, minek hínak? Tán mesét mondasz a lovamnak? Ne bámuld a pofáját, hanem hozzad... Házas ember vagy? — rivallott a megszeppent cselédre. — Mondd meg a feleségednek, hogy jövőben téged ültessen a tojásokra tyúk helyett, mert az ilyen serény embert, mint te, máskép nem lehet foglalkoztatni...

Az egész udvar megkönnyebbült, mikor kevélyen kibögött. Az udvarbíró kísérte és mindegyre rántotta le a kalapját, mihelyt a vén báró hozzáfordult.

Semmi sem tetszett. Olyan boglyák sötétedtek a

kaszálókon, hogy fedték el a napot az ember szeme elől. Farkas úr azonban felüvöltött és haragtól rozsdás képpel mutatott a gyönyörűen fel gereblyézett földre, melyen már iperedett a kövér sarjú.

— Ti itt mit csináltatok?

— Kaszáltunk, instálom.

— Mit beszélsz? Kaszáltatok? Parasztot nyíltatok! Nem kaszáltatok!

Félóráig kellett a bocsánatot kérnie a szerencsétlen udvarbírónak, míg megbékéllett. Akkor könyökig benyúlt a boglya derekába s megmarkászt a drága, illatos kóstot. Onnan húzta ki a mustrát hirtelen, mintha a széna szívét rántaná ki. Megszagolta, beletemetkezett, s azzal a nap felé hajította.

— Jegyezd meg, hogy ez az a széna, melyet Árpád küldött Szvatopluk apátoknak.

A rengeteg búzatáblák már odafénylettek. A ló is, az ember is feltartotta fejét és vágtatva értek a tábla farkához. mindenki himnuszra fakadt, ki láta az áldásnak ezt az arany tengerét. A búza tüze égett a földön. Arany oltárasztal, melyet virágok világítottak meg. Felette halvány köd nyugszik, a gabona édes lehellete. Itt-ott sárga lobbanások látszanak, amint a túláradó élet lángja kicsap belőle. minden szál olyan, mintha aranyhőmérő volna, mely Isten érettünk dobogó szívének végtelenségét mutatja. Fölötté nincs szomorú madár, benne fekete virág. A tündöklő kalászok tagadják a halált, hiszen mindenik az élet és áldás, az örööm, s ujjongás imakönyve, melyet örök dalra gyűjt, forgat a nap és a szellő. Felhő-árnyék nem is látszik rajtuk, a felette szitáló szirti sas is kénytelen beleereszkedni, hogy a gyönyörűségtől kilihegje magát. Közötté kap piros karikát a káprázattói a nyulak szeme és a nap, ha rátekintett, sokig nem bír elmozdulni fölülé. Ilyenkor azt mondják az aratók, hogy dél van...

Vén Wesselényi Farkas is elfeledett gúnyolódni, pedig már a kaszálóknál kigondolta, hogy el fogja

nevezni köménymagnak, lencsének, soha nem látott veteménynek és végül megkérdi, hogy az egész határon nem terem kenyér?... A búza azonban térdrekényszerítette. Leült a mesgyén és meghatottan szemlélődött.

Az aratók arattak...

Hosszú embervonal görbült a mézszínű gabona tövében. A sűrű szalmarenetegbe belemerült a sarló és a szár zengett, zengett, ahogy elmettszette, mintha földbe fúródott napsugarak szakadtak volna el. A a búzafej belehajlott az asszonyok ölébe, csókra ütődött az emberarchoz és a szegény arató nép érezte a kenyérrel-eljegyzés édességét, sietve nyúlt újabb kalászok után és a kinyújtott emberkezek mozgása olyan volt, mintha a kétségeesett emberiség kapnodna boldogság megsejtett fantomja után.

Az aratók arattak...

Este a gyertya alá bújtatta Farkas úr az íródiákat, bizonyos Tőkés János nevezetűt. A marosszéki titoknoknak vala a fia, hétszilvafás, konok székely gyerek, ki a kolozsvári kollégiumnak volt szépelméjű alumnusa. Onnan hozta a nyárra magával Cserey Hélána, azzal az ígérettel, hogy ha végez és megbecsüli magát, valamelyik külső univerzitáson szívesen páléroztatja.

Tőkés János tehát nekikönyökolt az árkuspapi rosnak, s leste a Farkas úr szavát, ki is előbb egyet körtyintott a jó zsibói törkölyből (»már megént zavarog a gyomrom«) és odamutatott a papirosra: »Édes Ecsém, Miklós!

Nem tekintve előrehaladott koromat, s reng: teg elfoglaltságomat, mellyel a gazdaság és közele elhalmoz, átrándultam Sibóra kissé rendbeszedni a házad táját, hogy legalább a te ablakbavaló feleségled nek, — ki egyebet sem csinál, mint nap s éj utána emészti magát, — az álla fel ne kopjék...«

Az íródiák mérgesen felugrott

— Én ezt nem írom, méltóságos uram!

Farkas úr elhült a vakmerőségre, de nagyon nyelt, s jóindulatúlag megjegyezte:

— Magamon csodálkozom, hogy még élsz, édes fiam... Volt nekem egy íródeákom. (Eppen olyan nyálas kölyök, mint te.) Egy este kéredzik, hogy ereszszem el a szeretőjéhez. (Sürgös írnivalónk volt akkor is.) Közismert türelmem akkor sem hagyott el. hanem azt mondom neki, hogy hozzon bé négy új lópatkót, s egy darab kér ékráf-vasat. Behozza. — No, mondomb, akárhogy nem mehetsz a szeretődhöz. Előbb felöltöztek. Azzal fogom a négy lópatkót, kettőt a két csuklójára, kettőt a lábikráira csavarintok; a jó vastag kerékráfból pedig másnit kötök a nyakára ... Egy hét múlva esett meg a szívem rajta és vettettem le... Hol is hagytuk el azt a levelet?

Az íródiák morogva olvasta: — »hogy az álla fel ne kopjék...«

Az öregúr hátravetette a kezét és folytatta a nagy műveletet:

»... Evégből szemlélt tartottam úgy az életen, mint a határon. A ménés gyalázatos. Maholnap minden cigány töled cserél lovát, ha tönkre akar menni. Bár el kell ismernem, hogy jobb karban vannak, mint a te híres kezed alatt és a szaporulat is nagyobb. Megszámoltam vagy ötvenet, amelyért akármelyik huszár szívesen elkároznék és csudálkozom a bárónén, hogy miféle praktikával hozta ki e felette nagy eredményt...

... A szénát kár is említenem, bár ha rajta hál-hatnál, észre sem vennéd, hogy tömlöcben vagy... A gabonának egyetlen mentsége, hogy sok van és olyan súlyos, hogy török le alatta a szekér... Néhány szál zábot eltettem mustrának. Máshelyt zászlónak lehetne kidugni az ablakon...

... Egyszóval gyalázatos gazdálkodást folytat a feleséged, s kár, hogy nem ereszt haza a császár,

mert, ha sokáig odamaradsz, meg rajtam is túltesz, amit én nem tudnék túlélni...«

— Ki a fene zavar megint? — fordult az ajtóhoz, amelyen egy hírhező ember bátortalankodott be ragyogó képpel.

— Nagy újságot mondok, méeltsás báró úr... A gorbói grófné halálán van. Úgy hozták haza Kapjonból lepedőben.

— Mit beszélsz te?

— Abbiza. Az úton minden dolgát kikiabálta ország-világ előtt, azt is, amit a mü jó urunk ellen vétett... Ugyan hordják a doktorokat hozzá, de segíteni nem tudnak rajta. A sikojtása csak nem szűnik. Az Isten nem ver bottal...

.Wesselényi Farkas felrikkantott örömében:

— Jobb hírt nem is hozhattál volna, édes fiam! Ha paraszt nem volnál, még meg is ölelnélek érte... Hol vagy, diák? Mit búvód azt a szamár levelet? Ugorj, s cigányt, bort ide, mert ma olyan kedvem van, mintha a császár maga hótt volna meg!...

Míg Cserey Héléná fáradtan hazakerült a mezőről, teljesen fel volt fordulva a ház. Az asztalon kancsókban állott a bor, a cigányok kézzel-lábbal dolgoztak, Öreg Wesselényi Farkas járta a csürdüngölöt, s minden ablak tele volt vihogó fehérnáppel, kik a jó talpalávalóra magukat riszálták.

— A drága uram jött meg, azért a nagy viasság, — gondolta dobogó szívvvel először Cserey Héléná, s beletántorodott az örömbé. Futva sietett haza. Mikor a felrúgott boroskancsók között az asztalon táncoló Wesselényi Farkast meglátta, egészen elköppedt.

— Mi történik itt, bátyám?

A vén Farkas a nóta közé fűzte az újságot.

»*Halld-e te körösi lány,*

(Nemes Zsuzsa haldoklik...)

A te szoknyád fodros-i már

(Nem éri meg a reggelt)

Nemcsak fodros, hanem tunikás

(Ejhaj! — írják már a barátok a testámentumát
*Még az alja, még az alja piros pántlikás.**
 (Gyere, táncolj te is!)

A cigányok s a bármészhad az úrnő egyetlen intésére lélekszakadva elkotrődött.

— Szálljon le az asztalról, bátyám és szégyelje magát! Igazat mondott?

— Mikor nem mondok én igazat? — mérgeződött Wesselényi Farkas és részletesen kezdette előadni, hogy Nemes Zsuzsa grófnő a császár elől kiszökött az ablakon, s teljesen összetörve hozták Gorbóra...

Cserey Heléna a csípőjére kapta erre a két kezét, s jól megmosta az öreg báró fejét.

— Miféle keresztyénteleli, pogány dolog ilyen nagy szerencsétlenség hirire ilyen erkölcsstelen korhelykedést rendezni az asztal tetején! Nem szégyenli magát öreg ember létére? Ilyen szégyent hozni a házamra!...

— Asszony, elég! — dördült öblös hangon Wesselényi Farkas. — Ebben a pillanatban elhagyom hajlékodat. Hát ez a hála, hogy rendbehoztam a rongyos gazdaságtokat? Fogjatok be!

Cserey Heléna szintén parancsolta:

— Fogjatok be!

Öreg Wesselényi Farkasnak akkor esett le igazán az állá, mikor látja, hogy »helyette« az asszony száll a hintóba és kurtán odaszól a kocsisnak:

— Gorbóra!

— Megbolondultál? — kapkod utána a vén báró, de a mének elragadják orra elől a hintót.

Tőkés János íródiák sápadtan mocanni sem mer a szoba sarkában, míg a haragos öreg úr ki nem fújja dühét. Wesselényi Farkas vasvilla-szemeket vet rá, majd odalép az ezüst kancsóhoz, jót húz belőle és vésztjósólóan azt mondja a diáknak:

— Egyszer volt nekem is egy feleségem. Éppen ilyen csodálatos, jószívű, emberileg meg nem érthető szent asszony vala, mint ez a te perzselni való aszonyod...

VII. FEJEZET

Nemes Zsuzsa grófnő, mint a kisírtszemű halál feküdt az ágyban. A borzalmas rohamok mindegyre megújultak, s a gyönyörű asszonytestet görcsök, ránegasok kínozták, a téboly vízíói nem szűntek, s ilyenkor kiugrott a párnak közül és a vár ablakán számtalanszor ki akarta vetni magát. Az orvosok tehetetlenül néztek s végül is fekvőhelyéhez kellett kötözni. A gróf látva, hogy a tudomány ereje megszűnt, egy kolozsvári főbarátot hivatott, de a beteg elűzte magától, s a szentelvíz cseppekre fintorba torzult az arca és olyan trágár szidalmakat szórt a legszentebb dolgokra is, hogy égnek állott minden hajaszála az embernek.

— A daemoniis est obsessa, — állapította meg a pap és a vacogó grófnak magyarázta a megszállottság jegyeit. — Innumerabiles sunt artes et fraudes diabeli ad decipiendum hominem, quibus ne falfalatur, exorcista cautus esse debet.

— Cautus esse debet, — vacogták a férj fogai és sürgette a papot, hogy tegyen meg minden, ami hatalmában van.

— A szokatlan és csak a legritkább esetben megengedhető aktust a jelenlevők lelki kára nélkül csak úgy végezhetem el — suttogott az egyház szolgája —, ha élő hittel s alázattal tesszük s a divinális erő hatását feltűnés, borzadály, hitetlenség nem zavarja. Evégből ismerni kell méltóságodnak az ötödik Pál pápa által felállított fontosabb szabályokat. Nevezetesen: Szükséges megállapítani a megszálló lelkek

számát és a megszállás idejét. Kérdezniük azonban a jelenlevőknek nem szabad. A démon hazudik, gúnyolódik, vagy súlyosan gyötri a testet, mindenképpen védekezik, hogy az emberi testet tovább bitorolhassa. Valahányszor tehát a testben megmozdul, vagy szúr, vagy váladékok ütnek ki a bőrön, a helyet a kereszt jelével fogom érinteni, megfigyelve, hogy milyen szavakra remeg meg leginkább a démon, mert ezen szavakat többízben ismételni kell. Kínos és nehéz vele szemben a küzdelem, sokszor órákba telik, amíg sikerül a szerencsétlen beteget megszabadítani ... És most Isten nevében kísértsük meg ...

Dermedten hallgatott mindenki, s mintha egyszerre kicséréltek volna, nehéz, tikkadt lett a levegő, a fény elárvult, szokatlan színt és ízt kapott. Csak a beteg kacagott és szitkozódott, néha dalolt, máskor sírt. A pap imát mormolva felöltötte a fehér superpellicumot és a violaszínű stólát. Mégegyszer figyelmeztetően felemlézte mutatóujját: — Secreto! — és nehéz ezüstfeszüleettel a kezében odalépett az ágyhoz, a körülállókat és a beteget meghintette szenteltvízzel. Az asszony fényre* zajra, e világra nézve érzéketlen szemekkel mosolygott. A pap a beteg mellére helyezte a feszületet, a nyakán csüngő stóla végét a szerencsétlen nő nyakán átvetve térdreomlott és hosszan imába merült. Tompán, halkan zengett a minden szentek litániája, s a nehézveretű latin orációk mennyei pompája ott világoskodott a fejek fölött. A könyörgések végén hangosan, megnyomva keményen minden szót és egymástól kis respirumokkal megkülönböztetve így szólott a pap:

»Parancsolom neked, — bárki légy — tisztában lélek — és minden társaidnak... a Miurunk Jézus Krisztus megtestesülésének, szenvédésének, feltámadásának és mennyekbe szállásának misztériuma által... hogy megmondjad nekem a te nevedet... távozásod napját és óráját, valamiképpen jelezd és hogy nekem, az Úr — bár méltatlan — szolgájának

mindenben engedelmeskedjél, sem Isten ezen teremtmenyét, sem a körülállókat, vagy azok javait, semmi-képpen ne sértsed!...

A beteg nem mozdult, csak a szíve fölé helyezett pacifikáié hánykódott nyugtalanul. Az exorcistr megérintette homlokát.

— Hallasz-e, Isten szolgálója?

Mintha forró tűz törne ki szájüregéből, a grófnő összerázkódott és erejefogyottan suttogta:

— Kárhozott vagyok ezen a földön és a más-világon. Könörülj rajtam, koporsóé ember! Beismerek minden bűneimet, melyek számosak. Jaj, nincsen, jaj nem lehet irgalom számomra!...

A pap elégedetten súgta oda a grófnak.

— A megszálló démon neve: »Koporsóé ember.« Üjabb kereszvtetésre lendült karja.

— És mondd, Isten szolgálója, hol érzed a koporsó» embert?

A válasz értelmes volt. A szemek visszakapták az élet fényét.

— A mellemen fekszik, az életemen fekszik...

Az egyház szolgája megragadta a kedvező alk?mát és rákezdtett a második exorcismusra:

»... Hallgass tehát és félj, füss, Sátán, hitnek ellensége, az emberi nem pusztítója, halálvezető, életrabló, igazságferdítő, rossznak gyökere, gyűlölség indító, kapzsiság eredete, egyenetlenség oka, fájdalomnak fészke! Mit állasz és ellenállasz, mikor tudod, hogy Krisztus urunk eltörli utadat? öt feld... és távozz tehát az Atyanak, Fiúnak és Szentí éleknek névében!...

Felkacagott a homlokra írt jelek alatt az asszony.

— A koporsós embert akarod elijeszteni? öt akarod gyúnyolni, halálvezetőnek, életrablónak, rosszak gyökerének? Hát tudd meg pap, hogy akit kiűzöl, minden percen visszaimádkozom magamba! Tudd meg, hogy én már kiűztem e földről, börtönbe vettettem, életét megöltem, e földet tönkre tettem, minden lé-

lekzettel ellene vétkeztem és most nincs erőm visszahívni. Azért imádkozz, hogy visszajöjjön.

Olyan rémületesen nézett, olyan nagy volt belső gyötrelme, hogy a szép test szétszakadni látszott a Janóktól. A görbe gróf dált, szomorú vonásokkal, rekedt hangon súgta a papnak:

— Ne kínozd, hiszen igazat beszél.

A pap latinul felelt, hogy a körülállók ne értsék.

— *Daemones abscondunt se et relinquent corpus quasi liberum ab omni molestia, ut infirma putet se omnino esse liberatam et exorcista defatigatus desistat, sed cessare non debet exorcista, donec viderit signa liberationis...* Csak most kezdődik az igazi küzdelem.

Hús szentelvizet permetezett az égőszemű, lázas asszonyra.

— Elhallgass, régi kígyó!

Mintha fonnyadt virágot ostorozna, az asszony felszísszent és újból elrévült.

— Csak te vagy igaz e földön és jóvátehetetlen az én vétkem. Bár meghaltam volna, mielőtt megszülettem!...

Borzadva jelölte meg az átok hallattára a pap a beteg mellét.

— Rettenj ez emberi testtől!...

— Pusztult volna el... — folytatta az asszony, de új keresztről érte homlokát.

— Legyen neked, démon, félelmed Isten képmása!

— Szakadt volna szét, mielőtt az a gondolat támadt benne...

— Parancsoljon neked Krisztus hatalma!

— Hogy megbocsáss nekem! — suttogta az asszony.

— Parancsoljon neked a szentséges kereszt!

— Hogy megments bennünket!

— A szeplőtelen bárány...

— Hogy e földet megáldjad.

— Menj ki, átkozott!...

— Jöjj, siess, te áldott!

A beteg teljese a kimerült, csak a fény és árnyék váltakozott átlátszó homlokán, ahogy egymást üzték a gondolatok, mintha a benne küzdő angyal és démon gyors szárnycsapásai látszanának át rajta. Beesett arcán láz tüze égett, szétszilált gyönyörű haja verejtéktől nedvesen beszórta párnáját, mintha köröskörül rángatózó kígyók támadnák meg fejét. Halántékán legördültek patakzó könnyei, lekötözött teste kínosan vonaglott. A lélek rohama után lassan elcsendesült. A gróf térdén állva csókolta az ágya lábát és a pap is elhalkította ördögűző hangját, s mintegy magának olvasta a fokos rituáléból a súlyos igéket.

»... mert te vajgy az átkozott gyilkosok fejedelme, vérfertőzés szerzője, szentségtörök feje, gonusz akciók mestere, eretnekek doktora, minden obscénitás feltaálója...«

... Már nincs időd késlekedni. Imé, gyorsan közeledik az uralkodó Úr és égő tűz előtte, mely lángba borítja körötte ellenségeit. Ha meg is csalod az embert, Isten ki nem gúnyolhatod, ö kidob téged, ki nekem szemei előtt semmi sincsen rejtvé, ö úz ki téged, ki neked és angyalaidnak az örök tüzet készítő, kinek szájából hegyes kard nyúlik ki és aki eljövendő ítélni eleveneket és holtakat, a századot a tűz által. Ámen.«

Szünetet tartott és nézte a szenvédőt. Néhány pillanatig néma csend volt, csak a halálbagoly szundított a ház tetején. Már azt lehetett hinni, hogy a tudós pap mégis csak beverte a száját az ördögnek és a körülállók már reménykedni kezdtek a gyógyulásban, mikor a beteg hirtelen új rohamba esett. A leszorító kötelek között vergődni, kiáltozni kezdett:

— Jön! Jön! Érzem, hogy jön! Jaj, ne hagyjatok!

A pap elolvasta könyvében a pirosbetűs utasítást, Hogy a cerimónia mindenkor ismétlendő, míg a megszállott mindenkorban megszabadul. Újra felvette az

asperzóriumot és újból felhangzott az éj és élet rémeit üldöző parancs:

— Kényszerítelek téged legtisztábanabb lélek, fantazma, Sátán minden befolyása a Názáreti Jézus nevében...

A borzalom újra leigázta a körülállókat, a szellemhajtó szertartás nyügétől dermedeztek a testek és senki sem mert megmozdulni a túlvilági színjáték fantasztikus igézetében, mely a természetfölöttiség széhasadó kárpitján túl végtelen világokat tárt fel, apokaliptikus rémeket igyekezett letaszítani a láng és sötétség mérhetetlen birodalmába. A lélek és a hit fokozott pillanatai voltak az ész határain messzi felüli, hol gondolkodni sem mer az ember.

A különös varázslatot egyszerre velőkbe nyilaié sikoltás szakította meg. A pap felugrott téerdeiről, a környezet önkéntelen egymásba fogózott, mintha neveden és ismeretlen nagy veszedelem közelednék. A pap azt gondolta, hogy ez a pillanat, melyben a gonosz lélek elrúgja magától a meggyötört emberi testet és az erőszakos szétszakadás sikolyával távozik, melynek visszhangja a pokol falairól verődik vissza. Mihelyt azonban az embertelenül elrúult és a gyötrelmétől megnémult asszony arcára tekintett, azonnal látta, hogy tévedett, hiszen olyan lett hirtelen a beteg, mintha két ördög szállotta volna meg. A kötelékek belevágódtak húsába, ahogy el akarta szakítani magát az ágytól és két elborzadt szeme olyan merőn tapadt rá az ajtóra, hogy mindenkorán önkéntelen visszafordultak.

Az ajtó piros függönye alatt bátortalanul, remegve, fehérén, magas, szép asszony állott és békés részvéttel nézett rá az emberekre. Haller János gróf eliszonyodva tántorodott elébe.

— Cserey Heléna!

Vágtattak a lovak s a békarnult láthatáron a nap mar a felhők terengő fekete fátylain tétovázott,

aztán letűnt és készült a vihar. Kísértő köntöst öltöttek a hegyek, az ég széjjelvillámlott és meglátottak a vizek mélységei, de Cserey Heléna, vissza nem rettent, üzte a jóság, a könyörület és részvét. A sötét, hűvös föld kebelében futva, könyörgő két szeme az egeket járta.

— Jaj, csak későn ne érkeznének!

Csak meg ne fagylalná a halál ujja elmúlandó bűnös asszonytársát, mielőtt meg nem bocsáthatott, mert minden nagy veszedelem származik abból, ha gazdátlanul marad az ellenségünknek szánt megbocsátó jóság. Nem jutott eszébe a sok bántalom, búbánat és csapás, bilincs és koporsók, melyet életére a Nemes Zsuzsa álnok keze osztott, egyedül a szenvédőt láta, a gyötrő kínokat, bűnhódését, teste szaggatását, lelke hányódását, halálba romlását.

— Gyí! Fussatok, lovak!

A szíve szorongott, keble megáradott, asszonyi nagysága egészen kibomlott.

— Ne kíméld a lovat!

Kitárta két karját, felkelő Heléna a hintó párnról, s a nagy sietségben úgy szárnyált a lelke. Milyen lassúk, s kicsik a híres paripák, mikor bocsánatot visznek!...

Nem is volt magánál az aggodalom miatt, mikor a remegő, tajtékból vert négy rohanó állat Gorbó kapujánál hirtelen megállott. Futott a lépcsőkön, át rohant a betegház csendjén, a gyászos nagy eset szorongó félelmén.

És most egyszerre a küszöbön megkövült, valóra ébredett. Eddig Isten hozta, la hirtelen, mintha elhagyta volna. Hátrátátorodott, mintha a hajánál fogva rántották volna vissza. A csapások, bánat, elviselt szenvédés gátul omlott a lábai elé. A kísértő démonok a bosszúállás édességével kecseggették egy pillanatra, de az inger szennyes lángja leomlott benne, s a maga baját feledve a hitves és anya titkos szent

mámorában odaborult a gyötrött asszony arcára, testére...

— Megbocsátok, Zsuzsa!

Az első tiszta csóktól a démonok elhagyták az asszonyt.

Sok szót nem ejtettek, de egymást ölelték és hosszasan nem tudtak felébredni a szent magánkívüli-ségból. Az új élet plántái megnőttek a sebek Fejtekében és mire a hajnal feltetszett, szépen meg is virágoztak. A kínok, gyötrelnék tengere elapadt, a csontok szent erővel teltek meg, a régi bűnös világ eltávozék, a testi búja tűz elaludt, a béke megáradott és két hányatott lélek ölében mulatott.

Még a pap sem tudta, hogyan történt, de érezték, hogy nagy titkos erők jöttek az ismeretlenből a világra, világosság verte el az éj szorongásait és az asszonyi misztérium fenséges ihletésétől megremegtek mindenek. Az emberek megtisztultak bűneiktől, az elme megvidámult és mosolyogva fordultak meg álmukban még az oktalan barmok is.

A felkelő nap boldognak láttá viszont a világot.

Az emberek önkéntelenül dalolni kezdettek, s az ördögűző barát magasra emelt kereszttel mozdulatlan állott a két asszony felett és sírt örömében...

VIII. FEJEZET

— Nro fünf!

— Hier!

— Einen Brief habén Sie erhalten.

Komor, *nehéz* két szem jelenik meg a keményen vasalt szeges cellaajtó vasrácsánál és utána nyúl a levélnek.

— Akar világosságot?

— Nem.

— Van valami kívánsága?

— Nincs.

— Jól érzi magát?

— Jól.

És a hatalmas fej eltűnik a rács mögött. A szigorú hang ismét felcsattan:

— Nro fünf!

— Hier!

— Köszönje meg a levelet.

— Nem.

És a levél kiröpül a rács között.

— A felesége küldi. Tíz évet adna az életéből, ha tudná mi van benne. Köszönje hát meg.

— Nem.

— Őrség!

Hosszú, fekete árnyak tolonganak elő a boltíves, alacsony folyosón. A muskéták ledobbannak a nedves, nyers kőlapokra.

— Az éjjelre láncoljátok a falhoz és tegyétek a levelet elébe két mécses közé, hogy folyton lássa, de ne érje el.

Görbe árnyak tolonganak, a láncok megsörrennek, halvány világosság reszket, két nehéz csizmasarok összekoppan.

— Fertig.

— Örség előre!

Az arasznyi széles fekete ajtó csattan, zárul, az őr elfoglalja helyét, a mécses szaporán pislog és megvilágítja a boltív alatt legörbedt emberfőt. A gondozatlan, válon alul éró csigás haj ziláltan előhull a szakállas arcba, két vérmes szem rámered a levére, denevérszárnyak ütődnek az ablakhoz. Éj és csend van. A szűk cella falán kivirágzik a salétrom és emberfejmoszat.

Az ötös számú fogoly, Wesselényi Miklós levelet kapott a feleségtől...

Lába bokáig fúródik a piszokba. A falon vérpenész, elmosódott írás és primitív rajzok. Körmükkel kaparták fel ismeretlen foglyok szeretteik képét. A borzongás odúja ez, hol a gondolat is csak a sötétséget szaporítja. A szürke sziklaráncokból sovány, vad arcélek ütköztek ki: az elhúnyt rabok megkövesedett lelkei, kik azt üvöltik, hogy az élet e kazamatákon túl csak ámítás, a fény álarc, s az őszinteség és valóság itt van. Mi vagyunk az emberek, kik elől a sátán is neszteletlen tisztelettel húzódik hátra és akik mondják: — Áldott légy láz, mely a férges testet rothadt verejtékkel vered ki! Áldottak legyetek ti csókkal feketített kövek! Magasztalunk téged lelkismeretfur-dalás, mert nem engeded végleg besötétedni az elme véges útját és hogy ólommá változzék a velő csontjainkban. Szemeinket megette a salétrom, de minek ide szem? Felgörbült sovány hátgerincünkbeli kinőtt a fű, legalább megszűnt a hús éhes törvénye. Micsoda élvezet hallgatni a kísértetek üres gyomrának korgását?

Tompa üvöltés tör át a falon: Valaki durván kiáltott a szívéré. A percek, mielőtt elmúlnak, kínosan harapnak.

Wesselényi Miklós a falon függve nézi a felesége levelét.

— El fogom olvasni, de még nincs itt az ideje...

Még nincs itt a tér és idő lerombolásának ideje. A körül morajló rossz szándéknak előbb meg kel! szünnie. Függ a falon, mint a megtestesült türelem. Sejtelem, rémlátás, káprázat, borzongás, szorongás nem bántja. Hatalmas karjait öröök ütésre emelte és nem mímeli a Keresztfeszített árnyát. Inkább túlzott erejű világdacolónak látszik, kit vas-övvel kötöztek a sziklához... Nem álmodozik, mint fogolytársai, kik dencvér-ganajjal firkálják fel nevüket a falra.

ö Wesselényi Miklós.

A kémlyuknál vigyázó őr nem bírja szemeit levanni róla.

Cserey Heléna levele pedig itt hever a porban, két mécs fénye között, mint oltáron a szentség, kit falhoz láncolt emberek imádnak.

A lecsüggéd fő lassan felemelkedik, a szemek lezárulnak, a szakáll alatt a torok halaványan piros lesz és valami csodálatos inger tör föl, ami elapasztja a szájban a nyálat, az üreges arcgödrökben rózsák támadnak, a feszülő inak zsibonganak, a börtön zugait fényességek verik át, s a mécsekről arasznyira szóródik, a rab szemeit félíg felbillenti a drága érzés és halkan azt mondja:

»Feleségem!«

Látja is őt, hiszen nyugalom ereszkedik a test kínos rángásaira és vérszegény szájvonalán végigborong a mosolygás. Mintha mennyország-káprázat volna, mely megmutatja az egyetlen asszonyt a világon, ki gyenge vállait veti ura felfeszített teste alá, hogy az ember-súly ne kínozza. A kidudorodó bordák megenyhülnek, a szemöldökök kisimulnak, a fütyülő lélegzet elpihen, a mellben csend lesz.

Már nem is tudja, hogy börtönben van a kazamata nyomorult falához láncolva. Hiszen az ott a

Szamos, ott látszik a Rákóczi-hegy, lábainál fehér utak futnak szét, hajnali szellő hűsíti fakósárga arcát és élvezи a rétek illatát. Most éppen aratnak, a haris szól, s az alig fel tetsző hajnal üdeségében nyulak játszadoznak, a felhők elvesznek a szakadékokban, a magasban lebegő szürke pacsirták dicsérik az Istenet, a jármos ökrök teste világít a hegyoldalakon, magyar szóra süt fel az áldott nap, kakas kiált a palánkon, szarvas muzsikák töltik el az erdőt, fecskék nyilamlanak és frissen mosdott fekete emberek munkába indulnak...

Erdélyország ébredezik.

Wesselényi Miklós nézi a börtön ablakból.

Csodálatos ország, melyet csak börtönablakból lehet látni a maga igazságában.

És innen nézve minden más minden. Már nem sötéti be a sok keserűség, nem irigylik egymás lehelletét is az emberek. A fejedelmek nem ármánykodnak. Az urak nem törnek hatalomra, vagyonra, címre és nem futkosnak Bécsbe országáulni, nem szégyenük a megvetett, parasztnak hagyott, szentséges anyanyelvet, hanem ostoros kezüket leveszik a nép hátáról, az oskolák ajtait megnyitják, a kenyeres szétesztják, s a felszabadult ember kezét megfogják. A népek nem fognak egymásra ácsánakodni, kenyérükre nem hull több vér és a szeretet mindenkit idvességre szólít. Sok ember ajka majd kivirágzik és megszületik a népek szabadságának szép magyar zsoltára, kinek igazát a nép igaza adja, szavai vétetnek a csillagos égről, hegyről, völgyből, földből, virágból és vízből, madártól, féregtől, sziklától, s illattól, szép leány orcáról, férfi erejétől, gyermek kacagásból, madár ujjongásbái, a napnak jegyéből, holdnak is jegyéből, emberboldogságból, magyart vezetgető öregistennek a megáldó jobbjából. Jönnek új tállosok, lók a viharokat csak kézlendítéssel eligazítják Erdély feje fölül. Szerrel kenik szemünk, szerrel kenik füünk, tisztítják az ajkunk. A vakeszű konok, maga-

hasát leső, aljas bitangokat elsepri az új szó. A meszes orcájú álnok hazudozókat aláfordítja a pokolba, hogy az új hazát tervező ritka gondolatnak útját ne szennyezzék. Eddig sebbel írták az áligazságot, de aznapságtól kezdve betüképekbe öltözünk, ésszel, tehetességgel, szépséggel, lélekkel, régi igazsággal, magyar ékességgel minden felruházunk...

»Azt írod, feleség, kicsi mennyországom, hogy ledölőben vagyon a holttestekre épült számos korlát, s bálvány és nem nyaljuk tovább a császár saruit. Az elfordult idő békésre változott, a haragos Isten szelíd orcát öltött.

Azt írod, feleség, hogy Erdélyországban virulnak a sírok, virulnak a házak, új kötelességek zörgetnek az ajtón...«

Erdélyország ébredezik.

A láncolt ember mellére Hullatja fejét. Egyideig hallgat, majd kedvesen kacag.

Most két halott kisfiával játszik.

Mélyet, súlyosat sóhajt, könnye kigördül, de a pillanatnyi ellágyulás után felvágja a fejét, s fátyolos tekintete előtt a mécsek megsokasodnak. Lassan csillapodik, a hússzakító irtózat megszűnik a falra-vont testein. Nézi a levelet és ismét mosolyog.

A mécs üszköösödik. Virrad.

A fogházon ébresztő trombitahang harsan végig. A cellák során csörögni kezdenek a láncok. Az őrjárat elindul, a parancsnok belép.

— Nro fünf.

— Hier!

A két férfi keményen összenéz. A tiszt lehajlik és felveszi a levelet.

— Elolvashatja.

A füstös, csepegő boltívek alá kötözött hatalmas-testű rab előrehajlik.

— Köszönöm, parancsnok úr, már olvastam.

IX. FEJEZET

A császár útbajtette Ohnützöt, ahol az erődítémenyeket vizsgálta felül. Fontosnak tartotta, hogy Poroszország felé erős legyen. Franciaországból kedvező híreket kapott.

— Jó szomszéd, mely a forradalommal játszik, — jegyezte meg jókedvűen és ismételten elolvasta az ügyvivő részletes jelentését. A pergamentarcú Öreg istentagadónak, Voltairenak visszatérését, ünnepélyes megkoronázatását a Théâtre Fran[^]isban, temetését már régen elfeledték. Most Jean Jacques Rousseau és a »társadalmi analízis« volt divatban. Az udvar, a nemesség, a kiválságosok mohó lelkesedéssel olvasták a »Társadalmi szerződést«, melynek legfőbb tétele, hogy a társadalmi rendben nincs más hatalom, mint magáé a népé. »Nincsenek állandó hivatalnokok, nehogy zsarnokokká lehessenek. Nincsen állandó kormány, nehogy visszaélhessen hatalmával. Magánvagyon nem létezhetik... minden a népé.« Az előkelő hölgyek Diderot híres versét szavalják. »Et avec des boyaux du dernier prétre serrez le cou du dernier roi« (Az utolsó papnak beleivel fojtsátok meg az utolsó királyt).

— Saját halálukkal kacérkodnak, — jegyezte meg József. — Szóval jön a nép. Hirtelen ötlettől megragadva, elővette Labruyére híres százesztendős munkáját a francia parasztról és gúnyolódva olvasta:

»Van az embereket kerülő állatoknak egy fajtája, hímek és nőstények, amelyek feketék, soványak, napbarnítottak, vidéken találhatók, ahol a röghöz van-

nak kötve és azt a rögöt legyőzhetetlen kitartással egyre túrják. Hangjuk emberi hangra emlékezhet és ha két lábon állanak, emberi arcot is mutatnak. Valóban emberek, akik éjszaka idején odúikba húzódnak, ahol fekete kenyérből, vízből és gyökerekből élnek. ők azok, akik a többi embert a szántás, vetés, aratás munkájától megkímélik és talán igazságos volna, ha a kenyérből, melyek őt vetettek, nekik is jutna valami...«

— Ez a paraszt jön és ugyanakkor XVI. Lajost négy testőr emeli be vasalt nadrágjába, lakatos mesterséget folytat és vadászik. Testvérünk Marié Antoinette, a szerencsétlen, aljas pletykák között *táncol*, műkedvelő előadásokat rendez, új parókát talál fel, mellékesen a »kedves republikánusok« után érdeklődik ... Igazán jó szomszédság ez a Franciaország.

Majdnem underodva idézte Beaumarchais drábjának a »Figaro házasságé«-nak meghatározását az uralkodó osztályokról.

»Méltóztattak fáradtságot venni maguknak, hogy megszüless ének...«

Az eseményekben a maga igazolását látta. Igen, ő megértette a kort és megelőzte. Elégtételel gondolt intézkedéseire. Alkotmányosdik helyett új világot teremtett, a nép anyagi és szellemi fejlődésének utat nyitott, a baromból embert csinált, az új társadalom fokozatos fejlődését az egyenlőség felé előkészítette, az ő nyakára nem fognak papok beléből hurkot csavarni. Egységes, egynyelvű, hatalmas birodalmat teremtett, a szellemi és anyagi jólét alapjait lerakta és egyszer áldani fogják érte. Úgy érezte, hogy uralkodó nem volt nagyobb, mint ő. minden sikerült. Hatalma tetőpontján áll Európa szívében. Sohasem volt ilyen tetterős, mint most. Újabb szédületes tervek bontakoznak ki hatalmas elméjében. Homlokán a géniusz csókja ragyogott és fizikai gyönyörűséget érzett a korlátlan intellektus tudatában.

— minden vagyok és mindenem van,,,

Újult kedvvel és az érett férfi törhetetlen energiájával folytatta munkáját.

A kancellár új iratot terjesztett elébe.

— Fontos hírek a pétervári udvarból. Az orosz-török háború elkerülhetetlen. Felséged előtt nem ismeretlen, hogy Katalin cárnő Krímet Kubánnal együtt orosz tartománynak kiáltá ki és elérkezettnek lája az időt, hogy Törökország elfoglalását célzó terveit megvalósítsa. A porta többször sürgette Krim függetlenségének visszaállítását, de a cárnő nemcsak hogy nem vette figyelembe, hanem összeköttetésbe lépett Törökország görög és más kereszteny alattvalójával, akiket felkelésre buzdított. Katalin, a minden oroszok cára számít felséged fegyverbarátságára és érdeklödik, hogy a formális szövetség megkötésének milyenek a lehetőségei.

A császár felugrott,

— Soha jobbkor.

A kancellár megdöbbent és óvta a császárt.

— Hollandia, Poroszország és Anglia ellenszövetségétől kell tartenunk, Felség. Követeik márás féktelenül izgatnak a Portán.

— Rémlátás, herceg. Értesítenünk kell a cárnőt hajlandóságunkról.

— Veszélyes barátnak tartom Katalint, Felség.

— Eh, — tiltott el minden ellenvetést a császár, — minden hatalom a nő fölött attól függ, hogyan nyújtjuk át a hálóingét... Van még valami?

— Igen, Felség, — hajolt meg a kancellár, — utolsó kijelentésének a cáfolata, báro Wesselényi Miklósné alázatos instanciája férje szabadonbocsátásáért.

A császár rosszkedvű lett.

— Már megint az az ember! Már megint Erdély! Utolsó kellemetlen benyomásai eszébe jutottak. Üldöző árnyává lett a koporsós ember.

— Mi hír róla?

— Itt van a kufsteini parancsnok jelentése, —

válaszolt a kancellár és már olvasta is: — »Ganz gehorsamste Meldung...«

A császár kedvetlenül hallgatta a láncjal felbeszített férfi éjjeli tragédiáját.

— Ki ez? — töprengett. — Vájjon miket gondolt a bilincsek között?

Tudta, hogy mindenki nem mondott szótól kell férni. Soha nem láttá. Izgatta a külső megjelenése is. Névtelen senki, vad fanatikus, magában düböngő alak lehet és mégis unossatlan bele kellett botlania, nincs nyugta tőle, beleszól a cselekedeteibe, a csókjába is. A börtönből is lázít a viselkedésével. Jól mondotta a vak pap — jutott eszébe, — hogy a börtön adott neki jelentőséget, a néma szó a leghangosabb és valósággal Erdély kísérteié lett. Bosszankodott, hogy életének legboldogabb pillanatát keserítette meg, mikor saját nagyságát, munkájának dicsőségét teljesen átérezte. Hűvösen jegyezte meg a kancellárnak:

— A kérés felett később döntünk. A fickónak azonban pompás fizikuma lehet.

Gyűlölte már a nevét is és sietett megtekinteni az erődítményt, hogy elterelje figyelmét a kellemetlen epizódról. Kitűnő katona volt és élvezettel merült el a vár kaionai használhatóságának vizsgálatába. A forró rnészbe hányt hatalmas falak szürke sziklaarcba olvadtak össze, s a foglalatoknál rozsdás vörös vonalak barázdálták, mintha a róluk lefolyó százados vér száradt volna piros porrá. A vér és agyvelő ragasztja a legszilárdabban a trónokat, — gondolta a császár, majd a legnagyobb ágyúval belelövetett a falba, hogy a löveg áttüörő képességét megvizsgálja. Maga célzott. A földrengés elzúgott, a golyó mint forró fekete ciklopszszem beleült a falba és ebben a pillanatban tompa üvöltés moraj lőtt végig a falak tövében kísértetiesen és borzongató sötéten, mintha a sziklarések között elesett és most megbolygatott emberek átkozónának. A császár megborzongott.

— Mi az?

A parancsnok! megrettenve sietett megnyugtatni.

— Semmi, semmi, Felség! Itt húzódnak végig a sziklákba ásott kazamaták és úgylátszik a foglyok nyugtalankodnak. Felséged éppen a börtönökre lött.

József összerázkodott.

— Ismét foglyok, börtön...

Mintha a Wesselényi Miklós gúnyos kacagása hullámzott volna végig a várövek mélyén.

Kényszeredett mosollyal, erőltetett méltósággal, fölényesen jegyezte meg:

— Nagyon megrémültek szegénykék?

— Nem emberek azok már, Felség, hanem elaljasodott barmok, borzalmas gonosztevők.

— Jóvá tesszük hibánkat. Az a rab, kinek börtönét golyónk érte, szabadon bocsátandó.

A királyi elhatározás meglepetés és hódolatot kellett. A zár megcsikordult, a láncok csörömpöltek s az őrök a férges, nyomorult emberroncsot a császár elé taszigálták. Földszínű üszkök kezeit a fénytől megvakított szemei elé tartotta, rozzant melle kínosan zihált a szabad levegőtől, a szakadt darócból kilátszó mellén mocskos fehér volt a szőr szívének borzalmaitól.

— Hát ilyenek vagytok? — borzadt a császár.

A rab előre-hátra ingadozott.

— Ilyenek vagyunk.

Plurálisz majesztájisban beszélt, mint maga a császár és a császár nem nevetett rajta. Megértette a borzalmas jogot hozzá. Önkéntelen részvéttel szolt a felséges lábaihoz esett rabhoz.

— Ember, szabad vagy!

De az »ember« nem mozdult. Hiába rúgták az őrök oldalát. Arra sem mozdult és ezután sem mozdult

— Kimúlt, — bosszankodott a parancsnok. A hirtelen, átmenet nélkül kapott levegő és fény megölte

— Nem *meghalt*, hanem *kimúlt*; — tünt fel a

császárnak. — Úgy látszik, az *ember* szót használtam rosszul.

A hangja mégis reszketett, mikor szellemesen megjegyezte.

— Elkéstünk.

A kíséret némán hallgatott. Csak a sziklákba zárt démonok forradalma újult fel. Irigykedtek, hogy társuk teste nélkül érkezett vissza és a holtak anyanyelvén beszélhet. Az összeszorult gégék fütyültek a föld alól, s a bilincssel vert fejek csattogása hallatszott. Az avas félkoponyák, s a csorba csontok birodalmában fuldoklóít a dühöngés és végül alig hallható eljajdulással múlt el, mintha a Sátán ásított volna.

A császár nem mutatta belső megrendülését. Közömbösen adta ki a parancsot.

— Megnézzük a cellákat.

Elsőnek lépett be az üregbe, de önkéntelen viszszatántorodott.

— Elviselhetetlen lehet...

Az örökök szenvedéslátásban megédzett parancsnok sietett felvilágosítani.

— mindenben dereng a reménség, hogy kegyelemben részesül és kijut innen. Csak annak elviselhetetlen, kinek nincs, ki megbocsásson.

A kényes urak távolmaradtak és igyekeztek viszszatartani a császárt is, hogy ne kockáztassa felséges egészségét a bűzhödt odúban, hol pestis, kolera és ki tudja, miféle ragályos betegségele leselkednek. József azonban keményen és igazságosan jegyezte meg:

— minden ítélet az én nevemben kezdődik. Tudni akarom, hogy mi történik az én nevemben.

Csak a parancsnok és a fegház lelkésze követték, mikor belépett a földalatti börtönbe. A szem vibrál, a fáklya seroeg, az agyra tompultság nehezedik. A kéz- és láb-béklyókat forró ólommal szilárdították kitéphetetlenül a megfűrt kőzetbe és úgy csüngének alá, mint a szikla lecsordulhatatlan ezüstkönyei. Hirtelen beszédkényszer lepi meg mindhár-

miikái. és elsőnek ezt mondja a pap:

— Isten!

A császár érzi, hogy már eltanulta a foglyok lapangó, orozva nézését és alattomosan fürkészti, hogy elődje hol feledte, melyik zugban tartja az Isten, — ha ugyan sikerült neki becsempésznie... Az odvak alacsonyan vannak kivájva, hogy a rabok folytonos kő emelésr e legyenek kárhoztatva.

— Pora se nyugodjék, áld kitalálta, — mondja fájó nyakkal a császár.

— Parancsol, Felség? — ugrik oda a tiszt.

— Semmi, semmi. Szeretném ismerni a foglyok lelkiállapotát, — tér ki az egyenes felelet elől a császár.

— Talán a főtisztelendő úr tudna érdekes dolgokat mondani, ö majdnem húsz év óta végzi a rabok lelki gondozását.

— Persze, persze, — riad fel József, kit újból lenyűgözött a fáról lecsüngő lánc. — Amennyiben hivatása törvényeivel nem ellenkezik, szívesen vennők felvilágosításait, — fordult a törpe paphoz, ki nehézkesen és otthonosan mozdul elébe a homályból. Vastag csuhájáról árad a börtönszag, facipője nagyon koppan a kölapokon, sovány éles vonalakból épített, szöges feje szürke, mintha reggelenként sírok porával mosakodnék és vén pergamenttel törülköznék. Tempósan készül neki a beszédhez és mint a szószéken, szétveti száraz kezeit.

— A láthatatlan Isten kegyelme e helyen is ott van érdemetlen teremtményeinél...

— Csak semmi teológiát, atyám, — tiltakozik a császár. — Nem arra vagyok kíváncsi, amit ön mond nekik, hanem amit ők mondanak önnék. Mi teszi elviselhetővé a szenvedésüket?

— Az Isten.

— Már hallottam...

— A remény, hogy kijutnak.

— Az csak a jövőt jelenti. De mi segít nekik

percről-percre a láncot emelni? Hogy hívják azt az erőt?

A pap nehézkesen körülhordozza tekintetét, mintha a végétlennek látszó sötét mélységen lapangó lelki gyermekéihez fordulna: Mondjátok már? A szikla-sír csontfakasztó lehellete felel is rá és ő fakón, izgalom nélkül, kopár nyelvvel ismétli:

— Azt az erőt egyiknél úgy hívják, hogy feleség, a másiknál úgy hívják, hogy gyermek, a harmadknál eszme, a negyedknél gondolat, az ötödknél cél és így tovább ...

önkéntelen összeiázkódik a pap.

— Bizony, Felség. Akárhányszor megtörténik, hogy mikor belépek ide, a fogoly jókedvűen, sőt büszkén fogad és azt mondja: — Mit szól atyám e porontyokhoz? Gyere, kicsikém, adj parolát a papbácsinak! Hol marad az asszony? Siess, mert itt a páter!...

— Rettenetes! — suttogja a császár. — Megőrült a szerencsétlen.

A pap nyugodtan törli le tonzurájáról a bőrönizzadás nagy cseppjét.

— Dehogy. Csak otthon van a rab...

Mivel senki sem szól, újabb történetet kezd.

— A legérdekesebb a 25-ös volt. Mikor beléptek hozzá, elszáppadt és az ijedtségtől szinte a falhoz dermed. — Nos, Völfli, — bátorítom — Mi az?

— Sürgetve magához int a szemefehérjével és fülemezhez hajlik. Az izgalomtól zokog: — mindenre kérem, ami önnel szent, ne áruljon el! — Mit ne áruljak el? — Völfli olyan halkra fogja a hangját, hogy alig lehet érteni: — Ha már meglepett, bevallom: Atyám, én szököm. Nézze, a halál már oldozza a bílincseket ...

— Miféle mesék ezek, papom, hagyja már abba — inti le a tiszt, de a börtönpáter méltatlankodva fordul az uralkodóhoz.

— Tényleg így volt, Felség. A 25-ös aznap meg is halt. Nékem nagy tapasztalatom van idekenn a föld

alatt. Előre megtudom mondani, hogy ki meddig bírja. Az a kérdés, hogy mivel foglalkozik a rab. A nő, mint segítség, nem sokáig tart. Amennyit segít, annyit ront is. A hű feleség és a gyermek már jobb, de hamar vége van. Legtovább tart az eszme...

A császár felrezzent.

— Az eszme?

Az öreg lelkész jóindulatúlag meg is magyarázta.

— Úgy értem, hogy akik valami nagy eszme, mint vallás, haza, stb. miatt kerülnek börtönbe, hogy úgy mondjam, annak a mártírjai. Micsoda legények ezek! Játszva törik szét belső bilincseiket és a külsőt fel sem veszik. Valóságos élvezet velük lenni.. . Volt egyszer egy rebellis a kezem alatt... Hogy is hívták? Na, hogy is hívták?...

A császár önkéntelen vágta rá.

— Báron Wesselényi...

— Möglich, möglich, — hadarta a pap, de a Felség többé oda se figyelt. A kufsteini jelentés meg-elevenedett előtte. Az alighulló fényben a komor szikla ismeretlen ember-alakot kapott. Látta, a földre tett két mécses közt az asszony levelét és a börtön-pap borzongató történetét most már megértette dacos ellenfelének egész nagyságát. Benne egyesült az asszony, a halott gyermekek és az eszme... A szenvédés extázisában álmában is győzni tudott.

— Szóval az eszme, — mondotta hangosan.

Az eszme, amit jól ismert, miről tudta, hogy idejét múulta és nem hasonlítható az ő zsenijéből fipattant és testet öltött, tág horizontú nagy jótéteményéhez, mellyel újabb századokra megajándékozta népeit. Mennyi jótétemény fog belőle fakadni. Az emberi méltóságra emelt jobbágy-milliók, az embereket kerülő állatfajta áldani fogja. Szellemi és gazdasági jólét öröme fog vigadni. Mikor Európa még vakon keresi a szabadságot és egyenlőséget, ő már meg is valósította törhetetlen, egységes birodalmában. minden egészséges agy igazat fog neki adni. A nemzetek

gyermekek, kik nem tudják mit cselekszenek és csak később ébrednek rá mindenre. Eszméik álmok, az enyém valóság. Ebből az álomból és babonából fel fognak ébredni, a történelem nagy lidércének pusztulnia kell és vak mártírjait hadd rágják ki a férgek bilincseikből. Én uralkodom e földön és azután az én gondolataim.

Megkönnyebbülve lélegzett fel. Már ő sem érezte a tömlőc nyomását. Szelleme szétvetette falait, s a minden megnyomorító köszirtek hatástanok maradtak. Ránézett az ott álló papra. — Ennek a fegyházhalásznak valóban igaza van. A legtovább tart az eszme. Szeretnék magam is próbát tenni vele...

Maga is meglepődött a bizarr ötleten. Hátha megpróbálná. Csak egy félórára. Ennyi elég volna, hogy megszabaduljon a koporsós ember borzalmas árnyától, amely, mióta Erdélyt elhagyta, úton-útszélen elébe rémlük.

— Vívjuk meg hát az eszme-párbajt — és oda-lép a lánchoz.

A csüngő mozdulatlan bilincs megijeszti és megbabonázza. Kissé száraz lesz a torka és torz árnyak röppenek egyik szemétől a másikig, a teste tiltakozik, lábaiban elhül az erő, de az elhatározást már nem vonhatja vissza. Indulatosan parancsolja a tisztnek, hogy láncolják a falhoz, tegyenek két mécsest elébe a földre, formálisan csukják le és addig ki ne bocsássák, míg erre jelt nem ád.

— De Felség I

Remeg a tiszt keze és félve mentegetőzik, hogy ne kerüljön állásába a felséges tréfa.

Reszketve kötözi a falhoz a császárt és nyakába akasztja a vasgolyót. A mécsest odahelyezik és csak hamar csikordulva bezárul a vasajtó. A karperecek belenyomulnak a húsába és a testi fájdalom irgalmatlan villámütése belenyilamlík ereibe. Fülei sírni kezdenek a tompultságtól és megfeszített érmékkel figyeli a hatást.

Semmi különös. Mindössze unalmas. A fal fal, a sötétség, a fény hiánya, a levegő dohos, más itt nem is lehet, a két mécses ég, ugyanígy égne bárhol... Ügy látszik, nálam hiányzik mindehhez a legfontosabb, a bűn... Én itt nyugodtan csüngök a láncokon, kívül a kíséret bosszankodik...

— A jelek szerint tavasszal megindítom a háborút a török ellen. Pár hónap alatt az új adórendszer bevezetésével készen leszünk. A dunai és a feketetengeri hajózást biztosítom. A védővámok dolga némi revíziora szorul, de a gazdasági fellendülés már lényegesen észlelhető. A nyersanyag-termelés párral előre a maximumt és a gyáripar fellendítésével a túlprodukció csak rövid idő kérdezése. Kelet kitűnő piac és egyedül uralkodom rajta. Franciaország számába sem jöhét. Ott teljes a pénzügyi összeomlás. XVI. Lajos papot akar kinevezni pénzügyminiszterré, azt az embert, kiről maga jegyezte meg megbotránkozva: »Paris érsekétől mégis megkívánhatom, hogy higyen valamiben.« — A ma kapott franciaországi jelentések megfelelnek terveimnek. Angliától, Poroszországtól nem tartok. A Katalin cámővel kötendő szövetség azt jelenti, hogy Európa sorsát én tartom a kezemben. minden percem drága. Ostoba-ság volt ezt a börtön-szeszélyt szceníroznom. Kissé fáj a nyakam, karjaim zsibbadtak... Mintha álmos volnék. Abbahagyom... De mi az? Nem tudok kiáltani!... Vájjon megmondtam-e, hogy félóra múlva oldjanak el? Rettenetes! Nem emlékszem. Ez a golyó zúzza össze a nyakcsigolyáimat... A hajammal is baj van. Mi történt a hajammal? Sejtelmem sem volt, hogy ilyen súlyos terhet cipelünk a fejünkön, pedig látszólag egyetlen fűvőossal szét lehetne szórni az egész... A nemességnak meg kell értenie, hogy az alkotmányt e kiváltságos helyzettől nem tehetem függővé és nem várhatok, *míg a* birodalom sorsát meg méltóztatnak szavazni... Hová lett a két mécses?

Amíg én itt gondolkoztam, valaki elvitte. Ni, ott futnak vele a távolban, alig látszik a pislogásuk.

... Pokolba a mécsesekkel, a szívemmel van baj, doktor. Először akkor éreztem, mikor a »koporsós ember«-t lecsukattam... Nem ismeri?... Valami erdélyi bárócska, a Barkó-ezredben szolgált... Önnek meg kell vizsgálnia a szíemet. A szí-ve-met!... Jaj!...

... Mi volt ez a szörnyű csattanás?... Hová tünt el a doktor?... Kamarás! Őrség!... Felrobbantották a Burgot... Mi van a katonássággal?... A lovamat!... Miért nem jön senki? ... ön az, Nemes grófnő?... Meg kell *bocsátania utolsó találkozásunkat*. Teljesen az öné vagyok, ön az egyetlen, ki a katasztrófában is kitartott mellettem. Nem leszünk hálátlanok... De honnan veszi ezt a két gyermeket? .. Hogy ezek a Wesselényi báró árvái?... Sajnos, most nem érek rá róluk gondoskodni, a menekülésre kell gondolnom ... Képzelje, grófnő, ez a hálátlan Birodalom fellázadt...

... A szívemmel van baj, doktor!...

... Késő .. .

... Jön a koporsós ember!...

... A szívem!...

Mikor a kíséret, a parancshoz híven, félóra múlva belépett a cellába, a császár ájul tan függött a láncokon. Sietve oldozták le és rémülten élesztgették. Eltávolítottak mindenkit a közelből és kényelembe helyezték. Hamar magához tért.

— A következő félóra megölte volna, — jelentette ki az orvos. — Túlsókat mert, Felség!

A császár figyelemre sem méltatta. Elgondolkozva indult lakosztályába. Alig tett pár lépést, visszafordult és fakó, színtelen hangon közölte elhatározását:

— Mától fogva megszüntetem Olmütz fegház jellegét. Parancsom azonnal végrehajtandó. Az em-

beriességgel ellenkezik, amit tapasztaltam. Addig is, amíg a börtönreformra vonatkozó nézeteimet közlöm, az összes börtönökben higiénikus viszonyokat és tűrhető bánásmódot követelek!

íróasztalához lépett és mereven maga elé nézett. Gépiesen olvasta az egyetlen el nem intézett akta kalligrafikus betűit:

»Legalázatosabb instanciája
*Hadadi Báró Wesselényi Mikló snénak
 Kufsteinban sinlődo szerencsétlen férje
 Szabadonbocsátása iránt.**

A császár arca eltorzult. Egy kevéssé lehunya szemét, egyetlen mozdulattal földresöpörte a kérvényt, vonásai megmerevedtek, sötét dac árnyékolta és befejezte a parancsot:

— Kivétel Kufstein. Ott példás a rend¹. A parancsnok kitüntetésre felterjesztendő...

X. FEJEZET

Ezerhétszáznyolcvanegy május 23-án vonult be a császár a cárnővel Chersonba, fényes ünnepségek között. A város kapujánál hatalmas diadalív fogadta, messzelátszó aranybetűk égtek a virágok között:

»*Erre visz az út Konstantinápolyban*

József megjegyezte:

— Tudok egy másik utat is. Ez kissé hosszú volt. Másfélhónapig tartott.

Mire leszálltak a díszhintóról, jóformán meg is volt kötve a szövetség. Az időt inkább azzal töltötte, hogy a cárnő szép kezeit dicsérte és igen élvezetesen elcsevegetek arról, hogy az étekfogónak a tál átnyújtásakor mennyire kell térdet hajtania. Bár hosszabba tervezte mulatását, hirtelen meg kellett szakítania, mert a hű Belgium fellázadt. Azt tartották a derék belgák, hogy mire József »átnyújtja a hálóingét« Katalinnak, már ki is vívhatják függetlenségüket. Egy szép júniusi reggel egész tömeg riaszto sürgönnnyel lepte meg urát Kinszky gróf, a hűséges kísérő és a császár inkognitó hirtelen eltűnt.

— Előre nem látott események hazahívnak — mentegetőzött.

— Hogyan lehetnek »előre nem látott események« egy uralkodónál? — gúnyolódott a cárnő.

— Kár, hogy e kérdést nem vitathatjuk meg részletesebben, de egyik tartományom nyugtalankodik.

— Mi Unnék egy tartomány, Síre? — nyugtatta meg a cárnő. — Remélem, nem lesz rövidebb miatta az idevezető út?

Csak Bécsben vette észre a császár, hogy a cárnő minden előtte tudott és tisztában volt, hogy a szövetség megkötése a sietségen múlik. — József —

mit tehetett egyebet — megfenyegette a rendőrminisztert.

— Kénytelen leszek megválni Öntől, ha a cárnő előttem tudja, hogy mi történik az én birodalmamban.

A rendőrminiszter alig pár hét múlva így válaszolt:

— Felséged abban a kellemes helyzetben van, hogy akár elsőnek közölheti őfelsége II. Katalin cárnővel törökországi követének letartóztatását és a héttoronyba záratását. Egyben hódolattal jelentem, hogy Törökország megüzenete Oroszországnak a háborút.

A császár elkábult. Végre megérte, hogy nem kell háború nélkül meghalnia. A vérben ázott korona ragyog a *legszebben*. *Mindaz, amit tett, semminek* látszott a régi álomhoz képest: Európa arcába vilantani kardját.

A hadikészülődések izgalma visszaadta életerejét. Lascy tábornagyot száznyolcvanezer emberrel elindította és Bukovinától az Adriáig katonával rakta meg a határszélt és még csak az orosz hadak megérkezését várta, hogy népseprő véres tűzzel beleégesse a fenségesen nagy Birodalom örökök határait a történelmbe. A toll reszketett kezében, mikor a hadüzenetet aláírta. Soha boldogabb napja nem volt, mint amikor a szorongatott török császár emlékiratát olvasta. A szerencsétlen szultán idegesen panaszkodott és emlékeztette a császárt, hogy ő a többi európai hatalom minden izgatása ellenére sem használta fel az alkalmakat, melyeket neki az elmúlt időkben az osztrák udvar gyengesége nyújtott a támadásra.

— Ez az irat az első győzelem, — mondotta a császár és a közbelépő porosz királynak hetykén vetette oda:

— Már kardot bántottam...

Személyesen vizsgálta végig a grandiózus örvonalat és a Kárpátok csúcsán hosszan elnézett Kelletre, keble feszült és a mérhetetlen hatalom boldog öntudatával ismételgette a titokban épült drága tervet:

»Chochim várát Moldva egy részével magamnak tartom meg. Oroszország Krím birtokában marad. Oczakowot leromboltatom. — A svéd Károly Kurland hercegévé, a flórenci nagyherceg római királyá lesz, addig Franciaországban is eligazodnak az ügyek és akkor egyetemes béke lesz Európában...«

A magateremtette új világ képe agyára szállott. Türelmetlen volt. Sajnálta, hogy az öregisten ránkos kezével olyan lassan méri az időt és minden kis virággal olyan tempósan pepecsel, mielőtt kinyitná. A feszülő energiáktól nem volt nyugta. Éjjel, mikor atábori székről felállott, az emberölés titkos és dermesztőén zseniális tervei mellől, a megindultságtól elgyengülve, szédülő homlokához szorította kezét.

— Nem az ágyúim golyói, ez a fő fog holnap szétrobbanni a világ fölött. Néhány koporsó megtelik ugyan, mert most halált szülök, hogy száz esztendeig csendben és jólében szüljék a gyermeket.

Boldog volt és hatalmas. A sabáci diadalmas ütközet után szinte ujjongva járta a csatateret. A katonák a halottakat szedték össze és halomba gyűjtötték a tömegsír köré. A hullák, félíg takart szemei reá néztek, hasuk, a puffadt kenyérzsák, az ég felé dagadt, s a leesett véres szájak fölött a halál kacagott. Torzonborz, szederjes túnódésük nem hatotta meg, nem gondolt rá, hogy ezek emberek voltak.

— minden jövőnek ilyen az útja, — gondolta és ettől támadt szokatlan gondolata, hogy játsszék a holttestekkel.

— Fogjátok a holtakat és úgy rakjátok egymás mellé, hogy a fejük összeérjen. így. ∵ Ebben az egyenes vonalban... és karját Kelet felé nyújtotta. — Mintha utat építenétek belőlük...

A katonák bambán bámulnak rá és röhögve engedelmeskedtek. A vezérkar szótlanul figyelte a szokatlan szeszélyt. A császár néhány hazafias frázissá vezette félre.

— Uraim! minden oltár Keletnek néz és a holtak a haza oltára, ök az út kezdete, melyen elindultunk. Ha kell magunk is lefekszünk, hogy hoszszabbítsuk. ígérem, hogy mielőtt ez ember porrá lenne, gazdasági jólét, a birodalom felvirágzása, beláthatatlan jövő és fejlődés fog ezen az úton beáradni.

A katonák pedig építették tovább a furcsa embérutat. A távolsággal kisebbéde vonal már elveszett a domb mögött.

— És én most végig fogok menni rajta!

. Olyan nagy volt az inger, hogy háromszor is nekirisztotta lovát, de az első halott-fők borzalmas akadályától visszarettent. A tábori pap felemelte ezüst aspersoriumát és végígszórtá szentelt vízzel a holtakat.

»Asperges me hysopo et mundabor, lavabis me et stiper nivem dealbabor...«

A császár kedvetlenül tért vissza sátrába. Úgy érezte, hogy életének legszebb játéka nem sikerült. Babonás balsejtélem gyötörte.

— Megcsináltam az utat és nem mertem rálépni...

Ettől a pillanattól megfordult a szerencséje. Rágályos nyavalýák léptek fel a seregben, az ispotályok tönve voltak és mire az ősz beköszöntött, negyven-ötözer hősi halott aludta örök álmát, kik harc nélkül estek el.

A halottak megverték József császárt. Meg sem lepte a sok vészír, hogy a horvátországi hadtestet Dubicánál szétszórták, a svéd király az oroszokat váratlanul megtámadta, s a cárnő hadai nagy részét Moldva széléről visszavonta, s ellene indította.

— Operieren! — tajtékzott a türelmetlen császár.

— Nur kooperieren — válaszolt higgadtan Lascy, a fővezér, aki csak az oroszokkal együtt akart támadni.

Egész nyáron télenél veszegeltek. Végül is a nagyvezér únta meg hamarább, 8 Orsóvá alatt a Dunán hidat veretve áttört a Bánságra. Papilla tábornokot visszanyemta, 9 tizenkét ágyúját elvette. A csá-

szár maga sietett negyvenezer ember élén kedvelt tábornoka segítségére. Sötét, zimankós szeptemberi éjszakán érkezett meg a Lúgos és Karánsebes közti vonalra, az ellenség rátört és kétségbeesett küzdelem után szétszórta sereget. József minden erejét megfeszítette, hogy futó katonáit megállítsa, de azok öt i magukkal sodorták és alig tudta életét megmenteni. Reggelre azután kiderült, hogy saját két hadserege támadta meg egymást. A török csak bámult és összeszedte az otthagytott ágyúkat és foglyokat. A fáradtságtól, dühtől sápadt császár már csak kacagni tudott tehetségében, mikor »hős« tábornokát elébe vezették.

— Mondjon már valamit! — rivalt rá a császár.

— Mit mondjak, Felség?

— Mondja hát legalább, hogy: — »Hódolattal jelentem, volt szerencsém az éjjel Felségedet megverni.«

A tábornok rezignáltan engedelmeskedett.

— ... volt szerencsém Felségedet tönkreverni. . .

A táborozás fáradalmai letörték a császárt. Nem nézte fényes-kényes születésit, együtt türte a katonákkal esőben, viharban a nappalnak s éjnek viszontagságait csekély szolgai formában. Mikor a seregtéli szállásra készült, egy éjszaka megtántorodott, s szép piros vérét ráhányta a sátor falára. A felcserek éjt, napot tanácskoztak mellette. Az egyik azt mondta:

— Ennek se lesz soha fehér haja.

— Mahónap a háta megé veti 'a világot, — hagyta jóvá a másik.

— Bizon, csakhamar békességen lesz tőle a föld pora, — sóhajtoztak.

A beteg császár pedig rémületesen vergődött a párnák között. Gyötrő lázálomban kiáltozott.

— Habt acht! Jön a koporsóé ember. Eresszétek szabadon a köp orsós embert!

A doktorok tehetségekben egymás tudományát letekintően, s az őrallók kezében részketett a puska. Mikor a pap is besuhant a holtbeteghez, a katonák megdöbbenve sugdosták tovább a hírt.

— Már kóstolatot ad a szákrámentumot!

A pap is csak könyörögni tudott.

»Halál, jövel, csinálj csendes ágyat!...«

A roham azonban elmúlt, s a sárga harmattal rakott fő elcsendesedett, a belső nagy veszettség tiszta álomba fordult.

A sereg azon éjjel nem nyugodott. Nézte a felvonatokat, a magasságok szent tornáit, csillagok szerteágazását, a könnyű éji párához hozzájárult a legutolsó fia-katona is a maga sóhajtását. A föld golyó-bisa két felén világolt, lassan feltetszett e világnak fénye, a kelő nap fényes köde elvévé előlük a halál orcátját és minden felöltözött saját testét....

A beteg tetemi megvidultak. A jó hírre tompa, rekedt »Hurrá« zúgott fel a táborban. Az orvosok kétrét siettek megnyugtatni a császárt.

— Felség, túl van a veszélyen.

A pap a bibliából szentenciázott.

»Olyan a lélek a halál veszedelmében, mint kis madár, ha szélvész jár s az égi csattogásban rejtez lyukban, üres fákban, ahol bátran megmarad...«;

A császár egy intéssel félbeszakította.

— Távozzanak, kérem. Guarin doktor itt marad.

A sátorfüggöny összelebbent a távozók megett. A császár egy szemrebenéssel ágyához intette a doktort.

— Guarin, mondja meg őszintén, meddig élek!

A híre felcser meghökkent, pillanatig veszegelt, majd megpróbálta szép beszéddel festeni a valót.

— Sokáig, Felség. Még nagyon sokáig. Az ilyen betegség színét óránként változtatja ugyan, de ha Felséged okosan vigyáz léptéire, még távol a veszedelem.

— Tudod, vagy nem tudod? — rivallt rá a császár.

— Emberileg tudom, de hiszen angyal áll strá-

zsát Felséged szent élete fölött és ha ez éjszaka meg nem ismétlődik, bizony mondomb a szervezet jóra mutat.

— Nyavalys ügyben vagy te most prókátor, — haragudott a Felség. — Tudom, hogy éltemet le kell tennem, egy éj a más éjnek beszél, de az én világom feljebb mégyen és az ország hasznát nem vehetem szemfedőnek. Tudni akarom, hogy meddig élek!

Az orvos elfehéredett.

— Ne tőlem kérdezze, Felség!

— Hát kitől kérdezzem? Te magad vagy a halál, vagy soha nem néztél tükröbe? Sárga az arcod, vigyorognak a szemeid, sírveremből öltöztél és titkos erők áradnak zörgő csontjaidból, földre rajzolt árnyék vagy, fekete köpenyed csontvázat álcáz, minden sírdomb felett a te neved hervad. Mit mondjak, hogy őszinte légy? Állj bosszút és mond meg az igazat! Felelj!

Az orvos odalépett a téerdeplő zsámolyhoz, föl* vette a paptól ottfeleddet könyvet és a felültött helyen, fennhangon olvasni kezdette:

»1. Én Istenem,
Itten nincsen,
Ki segítsen,
Hát kihez folyamodjam?

2. E világon,
Minden úton,
Ha szintén elindulok,
Súlyos terhem,
Betegségem,
Ki elvegye, nem látok.

3. Hozzád térek,
Végy el kérlek,
Meg ne büntess,
Légy kegyelmes...«

A beteg megretten.

— Mit jelentsen ez?

Szomorúság tart árnyékot a doktor homlokán.

— Feletem a kérdésére... Kényszerített. Én mosom kezeimet. Még egy esztendeje van Felségednek. Azután... a rög gyomrában találkozunk...

A halának nevezett embe; nemán lehajtotta fejét, szemei könnybe facsaradtak. Olyan megrendítő volt a hús-vér nélküli, száraz, ijesztő külsejű tudós fájdalma, hogy a császár önkéntelen elfedte szemeit és borzadva mondotta:

— A halál sír.

Érezte, hogy az ítéletre csontjai lehülnek, fehér száján a félelem vacog, minden hajaszála bortzadozik és a világ kiterjedt határa kicsinnyé enyészik. Hirtenel rút lett az ágyban, mint a sár.

Guarin doktor odaugrott.

— El e gondolattal, Felség!... Mert a gondolatok elfajult, mardosó ebek, melyek átok alá vetik az embert... Bár az élet a méhtől fogva múló kincs csupán, megrepedt nád a szélben, inkább tekintse a föld kies ábrázatját, az örvendetes dolgokat, míg a lélek a rettegésből felserken. Ádám árvái vagyunk mindannyian...

A császár ingerülten hallgatta, s megvető kacajjal fordult hozzá.

— Honnan veszed a bátorságot, hogy engem vi gasztalj? Úntat a sűrű sóhajtás. Azt hiszed, félek a haláltól?...

Keserű kacagás bugyborékolt fel a száján.

— Ha te volnál a halál, akkor is elkéstél. Többé meg nem semmisíti semmi múlandóság, amit alkottam. Szolgálatot tettél nekem, mikor figyelmeztettél, hogy van még egy esztendőm. Egy esztendő? Sok is. Ezalatt teljessé teszem művemet és bámulni fog az emberiség;.

— Felség, ne bízza el magat! — esengett az orvos.

— Talán bizonyásogat akarsz? — Nyers és láztól rekedt volt a beteg császár hangja. — Szólítsd hát be az urakat!

A szolgálattevő méltóságok halkan körülvették a beteg ágyát és loppal fürkésztek a császárt, ki mereven, gúnyosan fordult feléjük.

— Udvari orvosunk véleménye szerint egy éven belül kénytelen leszek a földi élettől megválni, önök tanúim, hogy nem félek a haláltól. Mindössze fizikai képességeim szúnnek meg. A szellem ragyogó nyomait többé sem halál, sem idő le nem törülheti a földnek arculatáról. Munkám végéhez közeledik. Ami hátra van, arra az engedélyezett egy esztendő untig elég és ezért hálás akarok lenni a Halálnak. Uralkodói jogaim és hatalmam teljes tudatában teszem azt, amire uralkodó eddig képtelen volt. Intellektusom a múlandóság alacsonyrendű szolgája fölé emel és azért legkegyelmesebb elhatározással bárói rangra emeljük a halált... Helyesebben annak képében Guarin doktort, kinek házi pénztárunkból tízezer forint azonnal kifizetendő. Címerében az igazmondás szimbólumaképpen halálfő legyen...

Az urak elborzadtak. Guarin doktor mosolyogva mondott köszönetét és szomorúan jegyezte meg.

— Miért tette, Felség?

Merész és szellemes volt a válasz.

— Azt hiszi, Guarin mester, hogy közönséges halál elviheti József császárt?

Az orvos összerázkodott.

— önmagánál nagyobb urat tüntetett ki, Felség. Ha jön a Koporsós ember, alázatosoknak kell lennünk.

A császár rémülten előregörbedt ágyában.

— A Koporsós ember?... Ki mondotta önnel ezt a nevet?

Guarin nyugodtan vallotta be.

— Lázálmaiban folyton emlegette, tőle rettegett. A halál fantazmagoriájának gondoltuk.

A császár lihegve tiltakozott.

— Nem, nem!... Több a halálnál!...

— Ha több a halálnál, akkor könnyen elbánunk vele.

Reménység, örööm csillant fel a beteg uralkodó szemeiben.

— Meg tudná tenni?

Magabizón szerénykedett az orvos.

— Előbb tudnom kellene, hogy ki az a koporsós ember. Ha Felséged bizalmára méltatna...

— Természetesen, — komorodott el József. — Restellem is róla beszélni. Biztosan tudom, hogy babona, kísértet, melyet egy megbomlott agyú asszony talált ki. A józan ész világánál szétfoszlik minden és csak a tudatlanság legalacsonyabb fokán lévő férgek parasztok bízhatnak benne, kik az erdélyi hegyek között, világtól elzárva szürke körmökkel fejüket varakják. Az élet hüleyinek rémképe, aljas romantika, beteg agyak szülötte... Utolsó Erdélyben járásomkor hallottam, hogy az országrész fölött állandóan ott lebeg a koporsós ember, kit a lakosság fantáziája alkotott. Mihelyt az éj leszáll, látják. Sötétségből és felhőkből alkotott szellemeszerű lény, ki koporsót tart a hóna alatt. Mindég annak a nevét veszi fel, kinek élete, vagy működése annak a földnek történetéből kiemelkedik. Most egy általam elítélt és Kufsteinba zárt fogoly alakjában kísért... A lelki gyengeség egy megtévedt pillanatában, a kifárasztott és felcsigázott érzékek vigyálatlan pillanatában engemet is leütött a babona és azóta nem szabadulhatok tőle... Rögészszmévé lett...

A betegek ideges sietségével és megmentést váró részletességeivel beszélte el a császár az »erdélyi rém< históriáját. Guarin feltűnően elkomolyodva hallgatta, sőt a császár szavai után is sokáig magábaesetten gondolkodva ült a helyén. Ijesztő homloka a tőprengestäől belenőtt két markába, hegyes orra sárgán nyúlt ki a vigasztalan arcból. A tudós biztonságát elveszí-

tette és a váratlan problémától meglepett orvosok frázisával válaszolt.

— Súlyosabb az eset, mint hittem. Későn hívtak... összerázkódott és mintha most ébredne a császár jelenlétére, sietve korrigálta a szót.

— Ismert eset. A leggyakrabban hazafias és valásos formában jelentkezik. Magyarország hajlamos erre. Történelme tele van hasonló legendaszerűségekkel. A mohácsi csata után az életét veszített II. Lajos király kísértett egészen a török hódoltság megszűnésséig. minden éjjel végiglovagolt szellemalakja a Dunán. A legépeszűbb ember is megesküdött, hogy lássa. Hátborzongató fenséggel írta le az egész alakot: hogyan ült véres nyergében hajadonfövel, holtsápadtan, szótlanul a király, a mén nem süllyedt bele a hullámokba és a tajtékká vert fehér hab-út reggelig megmaradt a Dunán. A bibliában Krisztus jár száraz lábakkal a tengeren[^] a magyaroknál holt királyok lovagolnak a Dunán es a legendák fantomja csak akkor semmisül meg, mikor az 6 szavaik szerint »az ország visszanyeri szabadságát...« Most, úgy látsszik, a »koporsós ember« kísért.

Csendesen megrázta fejét az orvos és a semmibe merengő sejtelmes nézéssel folytatta:

— Téved, Felség! Nem babona, önmájás, vagy, szemfényvesztés... Csodálatos ország ez. Bizonyára láttá Felséged a nagy Alföldön a délibábot, amely a rekkenő, átfűtött levegőbe mesevárosokat épít. Itt az éjszakának is délibábja van. Most a neve Koporsós Ember. Csatasíkokon vér délibábját látják. A vér-függönyön át nézők a fellegek között dúló csatákat szemmel látják, zaját hallják és a lehulló vér- és mérges sebeket ejt a magyarok bőréni. Én láttam már ilyen sebeket. Valóságos stigmák. Krónikáik tele vannak ilyen csodás esetekkel. Az őralló katona fején lobot vet a föveg, vérrel ragasztott várfalak épülnek, ott van a székelyek Csabaútja, a hajnalmadár várás... gazdag legendák egész sora... Igazi délibábnemzet,

délibáb történelemmel... Nekem tudományos érdekkesség, nekik szent valóság. Ezekben élnek, ezekért meghalnak...

A császár felcsattant.

— Szerencsére nem lehet igaz, amiket mond. Elgondolni is rettenetes, hogy egy nemzet és ország sorsát délibákok szabják meg, fantomok uralkodjanak. Az éhségből, könnyből, szenvedésből poézist csinálni ahelyett, hogy hideg aggyal megszüntetné... Lehetetlen, hogy a Kárpátok hegyláncoszorúja alatt vakok daloljanak és álmokat hajhásszanak, amikor világok készülnek összeroppanni felettük. Világok, melyek birodalmakat temetnek maguk alá. Hát csak ennyi az ezer esztendővel dicsekő magyarok minden tapasztalata? ön tudós doktor, nem tudná megmondani, hogy meddig marad gyermek egy nép?

Az orvos halál-arcán finom pír ütött át.

— Amíg nagy szive van.

— És mikor hal meg egy nép?

— Mihelyt megszűnik gyermek lenni.

Jóizűen felkacagott a császár.

— Régen mulattam ilyen jói. Ne vegye rossz néven, Guarin, de kétségbeéjt a naivsága. Végül kiderül, hogy ön is hisz a koporsós emberben.

A híres orvos fagyastóban komoly maradt.

— Eltalálta, Felség. Én hiszek a koporsós emberben.

— Bravó, báró! Orvosi módszere bevált. Most már én nem hiszek benne. Agyat cserélhetünk... Köszönöm, kedves délibáb-doktor. ígérem önnel, hogy félév alatt Erdélyt megszabadítom a koporsós embertől.

Irgalom nélkül, alig hallhatóan mondott ellent az orvos.

— Ugyanaz a feladat, mint az emberiséget megszabadítani a keresztenységtől...

A súlyos mondattól mégis meghökkent a császár. A halálfejű ember minden össze szelíden és bölcsen rá-

pillantott és behunyva szemeit, néhány szaggatott szót ejtett, mintha magában meditálna:

— Mert a koporsóé ember nem *egy* börtönbe csukott félvad erdélyi bárócska, kit ha szabadonbocsát Felséged, vége a varázslatnak... Azzal is elkésett és a koporsós ember már örök szimbólum. A halhatatlan föld maga. Egy népsors és vágyak, álmok és fájdalmak örök Istene, ezeresztendős tragikus megtestesülése, soha le nem győzi, Felséged... Szelleм az, ki lenyűl a felhőkből és koporsójába gyűjt a vért és a sírást, fohászt és a holtat, vágyat és a nyomort, a bűnt és a szüzet, a hitet, a jogot, az előt, a porszemét, a frigyet, az otthont, a termést és a gyászat, urat és parasztot, a jelent és jövőt, a valót, valótlant, minden, ami van, ami életnek éti halálnak neveztetik. Jól mondotta Felség: több a halálnál!...

... Erdély órangyala ő, ki fekete szárnyai alírjai népének fejét...

XI. FEJEZET

Kiáltó szó hallik, az idő hajnallik.

Hiába hajnallik. A földön mindenütt pusztulás. Nem az emberek fekete pusztulása, hanem az aszály-lyal vert erdők, mezők piros halála. Kivesztek a gyökerek, fáknak bimbói nem terjednek, a száradt-kezű emberek némák. Sohase lesz, hogy a mezők megzendüljenek, égi madarak fákon vigan énekeljenek, szárnyakon repdessék, minden füvek illatozván gyönyörködtessék, dicséretre intsenek. A szánlmas féreg, a föld népe a forró templomokban mellét veri:

>Adj minekünk Úristen nagy, szép zsíros esőket és gyönyörűséges harmatokat és szép nedvességeket.

Nyisd meg a te kincses ládádat és ne rekeszd békét az Ég csatornáit és drága szép folyásít...

Ne tudd érccé fejünk felett az eget és keményi vassá lóbunk alatt a földet.

Ne verj minket eső helyett nagy porral, se rágával, se egyébféle férgekkel, ártalmas kö- és esőkkel.

Megszáradtak Úristen mindenféle vetések, mezők, rétek, vizek, mindenféle füvek, elvesztek és megégették.

Szomjuhoznak Úristen mindenféle állatok, barnok, juhok, lovak, repeső állatok. Elapadtak mindenek.

Slrnak-rinak Úristen emberek és vadait, mert nincs eledelek nézik és italok. Csak bolyongnak szegények.

... Oh, mely szomorú az üdőnek jelensége ábrázolja. Mert szomjú és megszáradt a föld, retteg a kenyérkereső.

Te vagy atyja az esőnek. Te szülőd cseppjét a harmatnak.

Parancsolj a jellegeknek, s minden vizes föld határának. Mindjárt gyűlte lesz a párának, s alattuk a szép egeknek.

Osztán szállíts csendes esőket, vidd el a nagy aszályt innét, újítsd meg a földnek színét és áldd meg a téged szeretőket....«

Alig virradt, árva Cserey Heléna is kihajolt ablakán a kecskeszörrel kötözött bánatos rozmarintok, fuksziák között, 8 könnyű számyszítálással körülröp-ködték kedves galambjai. Egyiket megfogja, tükrös begyét arcához szorítja, ajkát kóstolgatja. így édesítő magához a madárkát.

— Én el nem eresztlek, amíg meg nem hallgatsz, — mondja a galambnak.

Asszony turbékol-e, galamb turbékol-e, nem lehet azt tudni.

— Repülj madár, s mond meg én édes uramnak, ki vagyon fogszágban, hogy az én életem reggel kivirágzik, s estvére megszárad. Elfáradtam bánátimban, egész éjjel sirtomban. Már a mi életünk éjjel is irtázás, nappal is irtázás. Éhen, szomjan, várom, kertemben az ő jöttét lesem. Volna szarvas lábam, saskeselyű szárnyam, csak hozzá repülnék... .

... dere haza, Miklós, mert átok szakadt reánk, vége már Erdélynek! Megharaguvék tán a Jóisten is. Császár jövevény! nyakunkon regnálnak, megmaradt vetésink erdei kan túrja, a tikkasztó hévség szöllönk leszaggató, búza helyett fűrjet termik még az áldott föld is, s pörkényéren sírunk... .

... Vagy hol is az eszem! Hiszen te is szenvedsz, bilincsekben seny védsz... .

... Hess madár, hess! Takard be sebes vállát, gyűjtsd meg a gyertyáját, kóstold meg kenyérit, emeljed láncait, gyűjtsd össze könnyeit. Tudja meg, hogy élek, de már nem élek, ő bennem az élő lélek... .

... Hess madár, hess! ...

Hiába nyitja szét hosszú, fehér kezét, a madár ottmarad.

A föld egyet gördül, az asszony elszédül, s letörök az ablakra...

Csend van.

A galambok fölötte egymást megcsókolják... Kiáltó szó hallik, az idő hajnallik.

A nép kitódul a templomból, az úton lovaskatonák érkeznek. Egyetlen intésre körülveszik a tömeget. A föld népe félve bújik össze. Száraz, nagy darab hivatalos ember lép elő és a tömegbe kiált:

»Közhírré tétekit:

Őfelsége II. József császár szigorúan megparancsolta, hogy minden magyar ezredhez még száz újonc szedessék, a hadak élelmezésére pedig minden ország-lakos, a papokat s nemeseket sem véve ki, jóságai arányában bizonyos mennyiségű gabonát a folyó piaci árak feléért szállítson a magtárakba, hol a díj fele azonnal készpénzben fog megfizetetni, másik fele pedig negyedfél százaléknyi kamattal kölcsönkép térítették meg... A rendeletet Sibó község nem hajtotta végre. Sem katonát nem adott, sem a gabonát be nem szállította. Evégből az ittérvő karhatalomnak kötelességévé tétegett, hogy ha kell, erőszakkal is szerezzen érvényt a kegyelmes császár akaratának. . . Meghagyom és megparancsolom xehát, hogy⁷ egy óra letelte előtt a katonalegények eléálljanak, a kivetett gabona pedig szekereken clindítassék... Zálogul az asszonyok és gyermekek ittmaradnak, többiek oszolj!...«

A félelem elsötétít minden. A tömeg megnémül. A lovak prüszkölnek, a katonák káromkodnak, veréssel, ölessel fenyegetik a népet. Az asszonyok halban jajgatnak, kezük nyelén reszket a csipkéskéz-fejű ing. Szájról-szájra borzad a veszedelem és átkozzák a császárt, hogy férgek prédlálják fel cgy-másközött a testit és üstökénél fogva bogozzák fel az első fára, hogy a szél fújjon keresztül a bordái között!... .

Az átok mámora elszédítette a népet. A lélek-
rontás gyönyörűségétől megrészegültek. Vad képzele-
tük nem ismert határt, a keserűség kitörése elvette
szemük elől a nap világát és az út porában fetrengve
sírtak, s felettük a falu veszedelmére félrevert ha-
rang csángatott.

A katonák a körbefogott nőkre vadásznak.

— Azt a lenhajút, — mondja az egyik, s be-
ugrik közibük, hogy megkényszerítse. A leány riad-
tan birkózik, míg kibomlik a melle, s a sok dühös
nember lekarmolt orcával kiveti a legényt. A kato-
nák röhögnek, tovább szórakoznak, a felháborodott
nyelves vénasszonyokkal figuráznak.

— Néné! Nem vátsa ki magát? Egy csókért
kieresztem.

A zaj és átok egyszerre elnémult. A rothadás-
tól fekete, hiányos és piszkos kerítések alatt jön az
első ember, vállán a búzával. Üreg, beteg ember,
hajadonfővel, ingben, gatyában, ahogy felkelt a beteg-
ágyból, izzadtan és barnán, ijesztő soványan roskado-
zik a zsák alatt. Hosszú feher haja előhull arcába és
elfedi beapadt szemeit. Sírja alatt folyik már a víz.
Megkínzott válla, fekete hátgerince feszül, mint a fel-
ajzott íj és megmaradt ereje utolsó imádságával
hozza a kenyeret. Mintha Jézus tántorogna kereszt-
jével a kertek alatt. Jézus, aki mondotta: Ez az én
testem... Egy asszony felsikolt:

— Erősítsd az inadat lelkem, Máté!

A vad katonák sem kacagnak már. A vén em-
ber durva kendergatyájába három térdigérő gyer-
mek fogódzik. Rongyos ingecskéjük köldökön felül
ér. Ártatlan kék szemük riadt.

— Bírja-e, nagyapó?

Jaj, ha az agg most összeomlana, mind a Károm
kicsike meghalna.

De az a végzete, hogy ne roskadjon össze, senki
se segítse. minden lépése egy örökkévalóság, halálos
fáradtság annak is, ki nézi.

Végre megérkezik, a zsákok leteszi. Viaszsápati-tán liheg. Nyitott mellén az összecsomózott csontok vonalán verejték fut alá.

A kecskelábú asztal mellett a császári biztos dölyfösen kirúgja két vastag combját és kiteríti maga előtt az árkus papirost.

— Hogy hívják kendet?

A sárgára esett fő félénken visszanéz.

— Engem-e, istállóm? — Iszkora Máténak.

A gabonát lemérik, a hivatalos ember keményen felcsattan:

— No, Iszkora Máté, kevés ez a búza!

Iszkora Máté azonban nem hallja. Két füstös karjával elkezd ég felé kapodni és leomlik a biztos lábaihoz.

— Méltóságúé uram! Isten megfizeti, ne vegye el az én kis gabonámat! Egy szem sem maradt ott-hon. Éhen halunk a télen. Tekintse e három árvát. Sem apjuk, sem anyjuk. Nincs kenyérkereső a háznál. Jaj, mi lesz velünk? Essék meg a lelke, mél-tóságos uram! Jánoska, Istvánka, Zsuzsika, jértők tük es, térgyepeljetök le a méltóságos úr előtt! Istál-játok szépen...

A három rebegő gyermek szepege ereszkedik mellé. A császári biztos haragra gerjed.

— Miféle cigánykodás ez? Káin a keresztapatók, eltakarodjatok innen! Te pedig, vén farizeus, elő-teremtsd a hiányzó búzát, ha lopod is!

— Nincs, uram!

Az alázatos ember már nem térdelt. Szikár termete fölébe hajlik a hivatalos embernek és azt mondja:

— Verje meg hát az Isten, ha szíve nincsen! Aj-tóról-ajtóra járjon egy falat kenyérért! Éhezzék hát magának is minden nemzetisége!

A dühtől sötéten int a katonáknak a császári biztos:

— Csapjátok meg!

A katonák lerántották és megsújtották az öreg

parasztot, hogy tél-túl véresen megszakadt a fosztos gatyája. Nem is tudott lábraállani, hanem könyökére erőlködve lihegett és mennyei szélidén nézte, hogy szökdösnek köröskörül a hegyek. Üstöké felborzadt és a szédtűlő mezőt nézte. Majd lehanyatlott, s a szája két szélén lassan csörgött a vér.

— Bibó András Fürge! — kiáltott a biztos, s új ember lépett elő. Az asszony tömegben új sírás fakadt fel, az éhhalál pedig új gyermeket homlokára tette reá a jelt. Az áldott kenyér, az édes, meg-tartó, a téli reményseg, élet orvossága, a névtelen nyomorultak egyetlenegy kincse, a verejték-virág, a legszentségesebb vár indul a csatába.

A szekerek, s a kötélrefűzött legények elmentek. Egy óra alatt kopárrá tiporta a császár a falut.

Országszerte hozták, vitték a sok rossz hírt.

Kalotaszegen a birtokosok magtárait feltörték a katonák. Több falu fellázadt és elűzte a biztosokat. Halál ia esett. Az utakon nem lehetett járni a gabonás szekerektről. A pénz élelmiszerek nélkül elhajtott parasztokat egyik raktártól a másikig ūzték. Se állat, se ember nem bírta. A sáncok tele voltak törött szekerekkel, döglött tehenekkel. A gabonaszedők fosztogattak, a keserves pár garast, mit utolsó falat kegyerükért kaptak, levonták büntetésbe. Ha a paraszt mukkanni mert, kegyetlenül megcsapatták. Az útszélí fák tele voltak holt emberekkel, kik végső kétségesesésükben felkötötték magukat. A rablók és lopok elszaporodtak. Éjjelenként valahol mindenig veres volt az ég a tűzvésztől. Az éhhalára ítélt nép káromkodott, átkozódott és pusztított. Fellobbantak az aszállytól megmentett vetések is, hogy ne kelljen azt is a császának adni. Kiperzselték a fűnek még a gyökerét is, hogy a császár lova ne egyék belőle». Elhányt csontok, szemes favégek, állatalom és piszok termett mindenütt. A fáradt ember összegabalyodott saját árnyé-

kával. A hollók kietlenül fenyegetőztek. Illat helyett ragály és betegség hullámzott a völgyekben. A rongy és nyomor uralkodott az egész országban.

Hiába tett Zichy Károly, az ország bíró mindenkit megrendítő jelentést a sanyarú állapotokról. Kegyelemvesztéssel fenyegette meg érte a császár. A gabonászdedők, ami megmaradt, azt is elszedték és a férfinépet hadimunkára vitték. A megyék egyre-másra tartották a fenyegető gyűléseket. Többen ellenszegültek, nyíltan megfenyegették a császárt, a katonai exekúciókat elúzték, a plundrás német beamteieket Bécsig szalasztották, a német nyelvet eltörölték, a kataszteri íveket megégették és az Istenhez appelláltak. A császár válaszul eltiltotta a sör- és pálinkafőzést, felemelte a só árat és a nem termett gabona helyett négymillió forint sarcot vetett a nép vállára.

Testvére, a trónörökös, maga lépett közbe. A császár válaszra se méltatta.

— Felség, O'n lehetetlenné teszi számomra a jövőt! Családunk nevében tiltakozom ez ellen! — mondotta a trónörökös.

József gúnyosan végigmérte.

— Ha máskor megköszönni jön a jövőt, készseggel fogadom. A jelen az enyém és most — nem óhajtom látni.

— Felség! didérgett Leopold és mereven kítántorgott.

Mikor újból megdördültek az ágyúk a határon, a kiaszott földeken elszórva, faágakra aggatva, titkos kezektől terjesztve, röpiratok jelentek meg. A vég-sőkig izgatott lakosság keseredetten olvasta, dugdosta, kézről-kézre adta.

»A népek, melyek boldogul élnek vala hazájuk kebelében — izgatott az írás —, békés hajlékaikból kiragadtatnak, s a határszélekre vettetnek, hogy öljenek, vagy megölessenek...

S miért ez? A korlátlan egyedurak ábrándjaiért. A haszon, melyet a hadjáratból várhatunk, abból áll,

hogy egy darab földdel többje lesz az uralkodóháznak. És a kár? Egymillió ember, ezer tonna arany, kizsarolt tartományok, a munkára, s nem-tenyésztésre legalkalmasabb férfiak levágatása, négy-öt elpusztult ország. Ellenségünkkel tesszük a törököt egy szövetséges fejedelemnő miatt, kinek rettentő hatalma nem-sokára magunknak is fejére nő. Ha szerencsések leszünk, az egész világot ellenségünkkel tesszük... József még a gonosztevőket sem öleti meg, miként engedheti tehát lemészároltatni ártatlan alattvalóit, hogy zsírjokból egy mécset tápláljon, melynek neve hiú dicsvágy?...«

Mindenki érezte, hogy halálos döfést kapott a császár. A kancellária első pillanatban fel sem merte terjeszteni. Az országbíró titokban rendelte el a nyomozást és csakhamar kiderült, hogy a röpiratot gróf Forgách Miklós nyomatta Lipcsében és titkos nyomdák az országban milliószámra sokszorosították. Sokáig titkolni nem lehetett. Remegve tárta a kancellár a császár elé az iratot. József nyugodtan meg-hallgatta a jelentést, figyelmesen elolvasta a papirost.

— Forgách grófnak igaza van.

Fogta a tollat és a felterjesztés hátára higgadtan ráírta a resoluciót:

»Dicsér Schrift ist vollkommen freier Lauf zu lassen...«

Válaszul szeptember 22-én tízórás harcban Martinestye mellett megverte a nagyvezért, rommálövette Nándorfehérvár falait, hatalmába ejtette Szendrőt és Szerbiának a Timoldg nyúló részét. Októberben az Olt folyón átkelve, bevonult Bukarestbe. Az oroszok elfoglalták Okiermant, Galacot és Bendert. Kara Musztafa le volt verve.

Az utolsó győzelmi jelentésre büszkén és lelkesen az életére vigyázó Guarin doktorhoz; fordult a császár:

— Az ön által adományozott esztendő le sem telt és megvalósítottam, amit ígértem: — Nincs többé koporsós ember országom fölött...

— Annál több koporsó, — válaszolt a báróvá emelt halál.

Az első hóharmat lehullott.

Árva Cserey Hélána rendes szokása szerint virradatkor kihajlott ablakán, s könnyű szárnyszítálással körülröpködtek kedves galambjai, de már nem nyújtja szép fehér kezét utánok, hogy egyiket megfogja, tükrös begyét arcához szorítsa, ajkát kóstol-tassa. Rég kiseperték a hambahárokból a szűkölködőknek az utolsó egérmorzsát is. Nincs galambetetés.

A föld egyet gördül, az asszony elszédül, s letörök az ablakra.

Asszony zokog-e, madár zokog-e, nem lehet azt tudni.

Kiáltó szó hallik, de — többé nem hajnallik...

XII. FEJEZET

Öt esztendeig állott a császár asztalán Wesselényiie Cserey Heléna alázatos instánciája elintézetlenül és a hatalmas uralkodó ezerszer megpróbálta széttépni, de nem volt ereje hozzá. Ügy érezte, mintha asszonyt ölné. A kétségbeesés és fájdalom betűi nem fakultak meg, sírt az egész írás, átalakult a hű feleség szellemévé, kíváncsivá tette az uralkodót, de nem volt bátorsága meglátni a szenvédő asszonyt. A hűség és szerelem, tisztaság és fenséges asszonyiság elérhetetlen gyönyörűségének láta és irigyezte férjétől. Beleszeretett a kérvénybe, a feleség nemes, mély fájdalmába, az irat fekete betűit vágoló női szemeknek nézte és igaz emberi érzésekkel töltötték el. Fájt, hogy van valaki, akit annyira lehet szeretni, ürséget érzett az életében, amelynek soha nem volt része ilyen meleg, hatalmas és igaz érzésben. Amikor a beteg test viharai meghaltak, lelke akart szerejni, de nem volt másik lélek, ki vele egyesülni akarna, ki megérdemelné, csak ez a más asszonya...

Mindent megvalósított, minden akta el volt intézve íróasztalán, csak ez az utolsó nem. Pedig már a halál szólítja és tudta, hogy megvannak számlálva napjai. A testi erővel együtt hagyta el a gőg és hiúság is. Halála előtt jó ember lett, de békessége mégsem volt szívénk és érezte, hogy a sírban sem lenne nyugta, míg ennek az asszonynak kegyelmét nem nyújtja, ki ötesztendei kitartó sírással őt is tisztára mosta. A császár határozott.

A feleség és édesanya győzött.

Sohasem volt boldogabb József császár, mint mikor Wesselényi kegyelmi iratát aláírta. Mindössze a kíváncsiság maradt meg, hogy ki lehet ez az ember. Sokáig küzdött a gondolat ellen, de végül is engednie kellett és egy szép napon titokban meglátogatta Kufsteint.

Kemény párnája alól kivette imádságos könyvét a rab, s kemény, szörös karjával feltartva a cellarácson beszűrődő szűk világosságba, köznapi szokása szerint olvasni kezdette estvéli imádságát:

— »*Imé a kellemes estve, már a felhőkön le van festve. A békabarnult láthatáron, haldokló napsugáron, mely szem elöl már-már lendül, alkony sötétít, mély csend, ül...*

A fogáság öt esztendeje alatt hosszúra nőtt szakálta beborította a betűket és a vers végén meditált, magábaszálloott. A második verzikulust rendes szokása szerint halkan végigénekelte:

— »*Csend borítja el lelkemet, gazdagítom kézeletemet. Ha sötét omlik szememre, feltekintek Istentemre, s az elmerült rurpsugárok felett angyalszárnyon járok...*

A zár ekkor megcsikordult, s az öreg imádság megszakadt. Indulatosan csapta össze könyvét Wesselényi Miklós, s gögösen vágtá oda a parancsnoknak:

— Legalább ilyenkor ne szúrja be hozzáam az orrát I

A tiszt hallatlanná tette a sértést és kurtán kiadta a parancsot:

— Az irodában várják Unt.

Az erőtestű rab megtántorodott. Feleségére gondolt és felsikoltott, mint a gyenge gyermek:

— Heléna?

Félig önkívületben tántorgott végig a földi sírbolton. Előérzet gyötörte, vágyak rázták össze minden porcikáját. Sűrű vére meghozzáadt és majdnem

orrabukott a belső elgyengüléstől. Észre sem vette, hogy a parancsnok a küszöbön kívül marad. Alig hajtotta be maga mögött az ajtót, csalódottan hökkent vissza. Az asztalnál fekete köpenybe burkolt férfi ült, aki egyetlen intéssel szembe ültette magával.

Sokáig szótlanul fűrkésztek egymást. A rejtőző emberből csak két sugárzó szem, s a boltozatos sárga homlok látszott. Nehezen lélegzett, s gyakran kapkodott kezével a szívéhez.

— A császár embere vagyok! — nyögte ki végül. — Jó hírt hozok Önnel.

A rab hirtelen elborulását látva, megvetően elhúzta a száját.

Bizalmatlanul és ellenségesen húzódott vissza Wesselényi Miklós.

— Nem méltó a császárhoz a rabok leikével játszani...

A különös férfi mélyen elgondolkozva felsóhajított:

— Ne tartson semmitől. A császár már csak a saját leikével játszik ...

— Mit mond Un? — révül el Wesselényi.

— Önnel jóhírt*

— Szabad vagyok? — ujjongott fel önkéntelen a megkínzott rab.

Az ismeretlen kétértelműen mosolygott.

— Az öntől függ... Ha őfelsége érdekében fel tudja használni szabadságát, parancsom van, hogy elbocsássam. Akár ebben a pillanatban...

Wesselényi sötéten süllyedt vissza székébe.

— Itt maradok és megvárom, míg akác a császár, akár én, de valantelyikünk elköltözik az árnyékvilág-ból. Kettőnknek nem lehet egyszerre élni.

Érdeklődéssel hajlott a császári küldött a rab ember fölé.

— Annyira gyűlöli?

Sietve rázta meg a fejét Wesselényi Miklós.

— Annyira szeretem Erdélyt.. .

Az idegen ember megrázkodott. Szúrós tekinte-

tét, közel hajolva, belefűrta a rab szemébe es haragosan kérdezte:

— Ha annyira szereti, mit tett az érdekében?

Wesselényi elfehéredett, de a másik nem hagyta szóhoz jutni.

—... mert a jobbágyok irhájába lövöldözni, nagy vadászatokat tartani, megyegyűléseken szónokolni, vad tréfákat úzni, féktelenkedni, szomszéd ellen ostromot vezetni, császár ellen izgatni, lázadást szítani, Erdélyért káromkodni ... azt hiszem, még nem elegendő ...

— Uram! — szisszent fel Wesselényi. — Vagyázzon!...

A palástos ember kárörömmel folytatta:

— Ezért csak börtönt érdemelt, de mutasson rá egyetlen cselekedetére, ami annak a földnek javára vált volna. Én elhiszem, hogy új világot álmodott ön is a régi helyén, de aki világokat álmodik és nem valósítja meg, csak újabb börtönt érdemel.

Annyi meggyőződés, annyi szépség és valami különös igazság volt a vádban, hogy a vad, soha senki előtt meg nem rettenő embernek vissza kellete torpannia előle. Bensőjében remegve, szinte védekezve dörögte maga elé:

— Én minden védtem az ország jogait.

Gúnyos, bántó kacagás volt a feleiét:

— Az ország jogait? Lelkiismeretaltató frázis. Idejétmúlt, igazságtalan, kényüri prívilégiumokat védett. A nemdolgozást védte, a néptől, földtől elkülönült, vagyon- és pénzhabzsoló uraskodást. Az aranyat, ezüstöt, kincseket, a nép hátán ülést, a rangkórságot, a kiváltságok őrületét, a rangért-marakodást, a címer-dölyföt, a telehas-gőgöt. A paraszt pedig egyék füvet, maradjon tudatlan és dolgozzék. Pedig az éhes barom-milliók az ország joga, a megvetett, robotban vonító eb-nép. A szikkadttestű, szerencsétlen asszonyok, kik a hegyek közt szülik meg átkozott kölykeiket a még átkozottabb életre, mint a

vadak. A deres és mogyorófapálca-királyság önknek az ország joga . . . Díszmagyar bábjáték, bandérium-ceremónia, családi büszkeség, néha-néha egy kis országgyűlés, hol kiszavalhatják magukat, ez az ország Wesselényi a gyalazo beszédre tuzbeborul'an ugrott fel.

— Mi nagy, szentséges eszményekért küzdünk és ha kell, meghalunk értük! Ilyen az anyanyelv... .

A palástos ember tiltón felemezte kezét.

— Hogy meri ajkára venni e szót, amely ellen a legtöbbet vétkeztek? Háromszor jártam be Erdélyt, de anyanyelvet csak a jobbágy ajkán találtam, hogy Jegyen mivel átkozódni, sírni. Koldulni is alig lehet vele. Tíz ujj számolni, tíz szót beszélni.. . Ez maradt az anyanyelvből. Hány iskolát épített ön, hogy ne hagyja pusztulni? Külörszágban a költők, írók, az anyanyelv megváltói, nemzetek büszkesége, az élet és szellem királyai. Önknek rongyos, megvetett lantos, nótamondó cigánynép. A hajdú kidobja a kapun. Szégyenlett minden igéjük, döögös, darabos, paraszt, nem uraknak való. Arra nem gondoltak, hogy a nyelv halála a nép halála ...

Wesselényi felugrott, de visszarogyott. Őrültként nézett rá a szembenülő férfira, ki letépett szemeiről minden régi látást, csak ráfűjt az ósi eszményekre és álombuborékként pattantak szét. Hiába öklözte homlokát, csak azt mondhatta rá:

— Igaza vagyon. Fáj, hogy igaza vagyon. De nem sokáig lesz ez. Fogadom! Esküszöm!

A palástos ember világtól undorodó, fölényes kacagással válaszolt:

— örvendj, Erdély, te megvetett, kifosztott, négy hittől tépett kicsiny földecske, kit saját fiai sem ismernek! Jó lesz azonban vigyázni ti, Kárpátok! Köröskörül káprázatos erővel emelkednek világhatalmakká az összes nemzetek! Népek rázzák a láncot, a földet új eszmék vetik szét, de te csak örvendj, Erdély!

Halálos fehér lett a Wesselényi arca, majd lasan szent tűzbe borult és megfogta a császár emberének hideg kezét.

— Akárki légy, uram, ne féltsd te azt a földet! Tizenhét század viharzott át már fölötté, s azok a sziklák már sok világhatalom nyomát viselik. Sok vér megöntözte, sok hit megrontotta. Hierophantok bíbora rothadt el rajtok, Zeusnak hasadt szobor belőlük, tállosok hanyatlottak rá, Mohamed tar koponyája locs-csant a semmibe rajtok, csorda népek hallottak a szakadékok közé és nem volt erő, gondolat, vagy hit a világon, mely a Kárpátokon meg nem szállott volna, de mind leszédült róluk és a föld megmaradt fiait táplálni, virágot és kenyéret nemzeni, sorsokat hor-dozni, árva népet dajkálni. Jöhetsnek a külső ország-béli új világok, azt a kicsi földet soha el nem nyelik. Inkább mind elveszünk.

Tetőtől talpig végigmérte Wesselényit az álru-hába rejtőző ember.

— On akarja megmenteni? ön, a rab? Egyedül? Tehetetlenül? On akar a császár hatalmas el-gondolásával szembeszállani? On, kinek a vak bizo-dalom minden ereje? Ki élni nem tudott, csak halni akar hazájáért? Mondjon egyetlen nemes, nagy gondolatot, amit meg akar valósítani és én azonnal el-bocsátom.. Úgy-e, nem tud? üt esztendeje itt gub-baszt e helyen, de a császár ellem gyűlöleten, a bosszú - álláson kívül egyebet kigondolni nem tudott. Ez éltette, ez erősítette, de mihez kezd, ha vad lelkének ezt az egyetlen reménységét is elveszem, az undorító kielé-gülést megadom? Megteszem, hogy megvethessem. Tudja meg tehát: Nem azért jöttem, hogy sorsán könnyítsék, hanem hogy semmivé tegyem. Saját leikével öletem meg! Mit fészkelődik?.. . Aggóda lesi az ajtókat, mert azt hiszi, hogy egyetlen intésemre poroszlók rohannak be.. .

A selyem álorca mögött megvillantak a csodás fényben ragyogó szemek és tisztán látszott, hogy va-

lamai szokatlan, különös gondolat kerítette hatalmába. Sziszegve pattannak szét a beteg ajkon a szavak: ’

— E perctől fogva szabad!...

Nem beszélt tovább, hogy kínosabb legyen a csend.

Wesselényi érezte, hogy testén zsibongás vonaglik át, ami telkényszeríti a székről, fuldokló öröm támad a szívében és megtántorodik. A leküzdhetetlen révületben csak ezt a szót bírta ismételni:

»Szabad! — Szabad!«

Hatalmas teste rázkodik, annyira küzködik, hogy néhány értelmes szót mondjon és hidegen, önmagához méltóan fogadja a császár kegyelmét, de a másik megelőzi, leinti:

— Szabad, mert nem méltó ön, hogy őfelsége továbbra is fogva tartsa. Kegyelmével megölte, elveszítette önt. Mehet!... Végeztünk!

A szégyen, a düh, a megalázottság, az önierzet majdnem leütötték lábáról a fekete, forrongó Wesselényi Miklóst, de nem bírta felemelni nehéz öklét, hogy lesújtson, csak csodálkozott és igyekezett a szavak nyúgétől szabadulni. Érezte, hogy sokkal súlyosabb bilincseket kajpott a lelkére, melyeket izmai- val nem roppanthat szét. Ez a halálhomlokú ember tehetetlenségében erősebb, mint ő és gyönyörű agy - velejének fénje pusztító hatalom, lelke nagy és végzetes. Nem tehet semmit, mert igaza van. Hiába ölné meg egyetlen ütéssel, igaza maradna és ő le van terner. De a császárral el fog bánni... meg kell fizetnie az ő és az ország szenvédéseiért, ha vérbe, köromba, végső megsemmisülésbe kellene is rántania az egész országot!...

A démoni, hideg ember azonban mintha látná minden gondolatát, ki nem fejezhető gúnnyal, fölénnyesen és finoman, utolsó reményétől is megfosztotta.

— Néhány pillanatig kénytelen vagyok még tartóztatni. Az utolsó öt esztendőben, mialatt ün Kufsteinban tartózkodott, sok minden történt a világon.

Nem akarom tájékozatlanul elbocsátani. A hírek kielégítik személyes bosszúját! Kezdjük a legfontosabban. Akár külön meg is ünnepelheti, olyan nagyszerű hír. A császár súlyos beteg. Orvosai szerint minden össze pár hónapja van hátra...

Wesselényi lehajtott, nehéz fejét hirtelen felvetette. A fekete palástos gyorsan odahajlott arcához és élesen fürkészte minden vonását. A kárörömet kereste, de csak a megdöbbenést láttá.

— Örüljön hát! Hiszen legfőbb vágya teljesül.

Wesselényit megrázza a hír. Megszégyenülten mormogja:

— Nemtelen ember sohase voltam...

Elhallgatnak. Egymást nézik. Az egyiknek is a szemében könny, a másiknak is a szemében könny. Kívül ej van. Vad, viharos decemberi ej. Az egek boltjai alatt Idétenül forognak a világok, s a szél a megfagyott földet hópelyhekbe pályálja. De ők, ketten nem hallanak, nem látnak, csak tovább kínozzák egymást.

— Ujjongjon hát, mert nem lehet tudni, hogy a császár, vagy trónja omlik-e össze hamarább ...

— A trónja? — didereg a döbbenettől Wesselényi Miklós.

A fekete palást hátrahult a rejtelmes ember fejéről, a szép, nemes fő lassan lecsüggéd.

— A trónom...

Wesselényi felugrik és meglepődve tisztelettel hajlik meg.

— Felség!

A tüdővész lázrózsái kigyúlnak a beteg ural-kodó arcán, nézése csüggdedt, beszéde nyugodt és szomorú.

— Pedig én jót akartam. Előre tudtam, hogy a világ vesztébe rohan és siettem népeimet elrántani a szakadék széléről. Föl akartam oldani az elnyomott milliók láncát, mert jaj, ha ők török szét! Emberré akartam tenni őket, mert szörnyű vész támad abból,

ha a tömegek veszik észre, hogy többé nem is emberek. Erős, gazdag birodalmat akartam szabadsággal, bőséggel, felébredt agyakkal, melyek kiállják az új idők próbáit... Mert jön a halál, a vér, a pusztulás, már remeg a föld és az emberfő ezzével fog porbahullani. Franciaországban már üvölt a forradalom, a nyomorult milliók véres álma fel fogja forgatni a világot és milliók halnak meg, mikor milliók ébrednek... El akartam kerülni mindez és hálából saját népem taszított le a trónomról... Belgium már elszakadt, Tirol forrong, Magyarországon az urak a porosz királyal esküdtek össze ellenem. Most nekem kellene levágatnom a fejeket, hogy az én fejtem fenn maradjon. mindenki így cselekednék... De minek?.. . Az orvosok szerint pár hónapom van hátra, de én tudom, hogy a meg nem értett uralkodó — úgyis régen halott uralkodó... Hazamehet On is, Wesselényi báró, nyugodtan oldozhatom fel bilincseit, mert már nincsen, aki ellen küzdjön. On már veszélytelen. Menjen, mondja meg otthon, hogy József császárt sem forradalmakkal, sem összeesküvésekkel *nem lehet* legyőzni... Mondja meg, hogy még lesz egy utolsó büntető cselekedetem, de királyi és felséges.. . Sorsára hagyom a világot, hogy elpusztuljon önmagától...

Többé szót sem ejtett, észre sem vette az előtte álló megrendült embert, senkit és semmit nem látott, saját elmélyült, titkos lelke vezette. Magára vonta fekete leplét és kitántorgott a börtönszobából.

Wesselényi egyedül maradt. Nem tudta, hol kezdje el a gondolkodást. Mintha ellopták volna minden erejét, halálos fáradt volt. Le kellett ülnie. Olyan lett a lelke, mint egy öreg zsoltáros könyv, melyből eltűntek a zsoltárok. Hiába forgatta, erőtlénül és vigasztalanul hullottak egymásra a dohos lapok. Pedig mennyi álom, mennyi vágy és gyönyörű terv volt raj-

tuk. Akárholt kérdezte, akárholt hallgatta, néma és hideg maradt benseje. A szabadulás öröme sem akart feltámadni. Ha feleségére gondolt, a pusztuló császár végtelenül szomorú arca tolult elébe és azt mondotta:

— Milyen kár, hogy meg kell halnia ilyen nagy elmének!

Magában megbocsátotta minden szenvédését és meghódolt előtte. Jó ember a császár... Tévedett, de nem akart rosszat... — Mit beszélek? — riadt öntudatra ismét. — Mi lett belőlem? Hiszen ez kész hazaárulás!... Mit sajnálom, hiszen majdnem egy évtizedig uralkodott!... Uralkodott?... Inkább pusztított ... és kevés büntetés érte a halál... Eszébe jutott minden szenvédés, megaláztatás, megölt boldogsága, rabbávetése, a megfojtott Erdély, a nyomorba borított, az elnémitott, idegenné és aljassá tett drága föld ás haragiában saját szakállát tépte, hogy pillanatig is meg tudott bocsátani.

— Haljon meg! Vesszen el nyomorultul, mert megérdemli! Boldog leszek, mikor a föld alá tasítják.

Lassan szóttagolva mondotta ki a gyűlölet átkát, de a nyelve visszacsuklott. Érezte, hogy a szíve nem akarja a végzetes igéket, a lelke panaszkodik érte, részvét és könyörület védőül vetik magukat, szelíd megfeddik: — Miklós, Miklós, néked nem szabad aljas emberré lenni!

Viaskodott magával és még jól esett, hogy végül is a parancsnok megzavarta.

Két fegyveres őr élén jelent meg a tiszt. Intéssére a katonák közrefogták a csodálkozó Wesselényit, a parancsnok pedig rideg hivatalossággal egy iratot vont elő és szertartásosan felolvasta az elbocsátó parancsot:

»Seine Majestät haben anzubefehljen geruht, dass Baron Wesselényi des aufgehabten Staats-Arrestes entlassen solle...«

A fegyverek tisztelegve ledobbannak, a két őr

eltűnik. A tiszt ki egyenesedik, mosoly, kedvesség suhan át arcán és mintha őt bocsátották volna el a börtönből, izgalomtól remegő hangon nyújtja a kezét.

— A vendégem vagy, Kamerád! Isten hozott!

Csak egy ajtón mennek át és fényárban úszó meleg otthon várja őket. Az asztalon vacsora[^] nehéz borok, derű és szeretet. A megszabadult hatalmas ember engedi, hogy társa vezesse, leültesse, kedvesen kínálja. Szótlanul engedelmeskedik. Reszkető ujjakkal nyúl a puha, fehér kenyér után, kezébe veszi, illata megszenteli testét és egyszerre, mintha valami csodálatos világban ébredne fel, felemelkedik és mo-hón megcsókolja a kenyeret.

... Mert az emberek szabadsága a minden nap kenyér...

XIII. FEJEZET

Új esztendő napján olyan jeles dolog történt Sibón, amire Erdélyben a legöregebb emberek sem emlékeztek. A temetőben a gyermekek egy sírhanton kinyílt virágokat leltek. Nem merték leszakasztani, hanem befutottak a faluba és a híre valósággal megdöbbent a falu. Különös sejtelmekkel és rosszat váró orcával jelentették a kastélyban is a bárónénak: — A volt papunk sírja az éjjel kivirágzott.

A báróné maga is kiment a temetőbe, ahol már a nép csodálkozva állotta körül a Rétyi-pap sírját, de senki meg nem tudta fejteni, hogy mit üzen a vak pap a virágok által. Nagy lelki békesség lepte meg az embereket és örömkben sírni kezdettek. mindenki úgy érezte, hogy neki szólnak a virágok és csodálatos, nevetlen reménységek keltek az emberekben. Igaz, hogy engedelmes idők jártak egész télen és fekete karácsonyuk volt, de ilyent többet ember nem ért. Valami furcsa kórság kezdett lábrakapni e naptól fogva. Nem tudtak házaikban ülni, hanem szertebolyongtak a mezőkön és dalokat énekeltek. Az éhes ember nem érezte az éhséget, a szomjas a szomj át, bánatát, fájdalmát. A kastélyban kinyitották az összes ablakot, megszüntettek minden gyászt. Cserey Heléna levetette gyászköntösét és kacagása betöltötte a komor termeket. Nem tudta, mikor aludt el, mikor ébredt meg. A mének elszaggatták kötőfűkeiket és nyihogva kivágtattak a rétekre. Némelyek csak azért haragudtak, hogy fecskével miért nincs tele a levegő. Itt-ott pillangó is akadt és a méhek elhagyók köpüket...

Bizonyos, hogy csodákra készült a föld.

Más országokból is jött a hír, hogy a kertekben a rózsa, tengeri, szöllő, s más ilyen apró fák derekasan kezdték bimbózni. A violák, s más jószagú virágok nyíláshoz készülték. Württenberg táján sárját kaszáltak januáriusban, a szántóföldeket beszántották, s rozzsal be is vetették. Az elein érő gyümölcsfák majd mindenütt virágoztak, a mezőn pipacsot találtak. A folyókon vígan hajókáztak és teljességgel megjött a tavasz. Sok helyen a papok beszentelték a földet az eljövendő ismeretlentől való félelmükben és az egész világ várta a csodát.

Ezekben a felséges napokban történt, hogy lovas legény pecsétes írást hozott Sibóra a guberniumtól. Mikor Qserey Heléna elolvasta, örömében összero- gyott. Később magához tért, de szólani nem tudott, csak önkívületben futkosott, kacagott, könnyezett, s az írást csókolta. A kastély népe aggódva vette körül, de legbizalmasabb frájja sem merte megéríteni, olyan ragyogóan szép volt. Szemei kék sugarakban égtek és testéből fényesség löveld ki.

— Megszabadult! Megszabadult! — egyre sikoltozta. — Hamar a hintómat! Percet sem várhatok!... Percet sem várhatok! Siessetek! örvendjetek, vigad- jatok! Ma minden szabad!

A kastély felbuzdult. A kemencékben kalácsot sütöttek, boros hordókat gurítottak a faluba, a szabadban nagy tüzet tettek, ökröt sütöttek, a fiatalok táncre perdült, a cigányok húzták, a népek ujjongtak ... Mikor a hintó kigördült, sokan utána futottak. A mének vágtattak, a szíjak feszültek, a mező virágzott, a nap az égen zengett...

Becsben találkoztak.

Nem volt a szájnak szava, szemüknek látása, testüknek ereje, csak egyetlen nagy szédülő érzés voltak mind a ketten. Tehetetlen két kicsi ember, kit a végtelenség egymásnak dobott tündéri erővel, hogy egyesítse a hitvesi csóknak szentséges káprázatában...

És azon éjjel elhervadt a virág nyíló idejében, kialudt a tavasz mosolygó fényében, legszebb erejében.

A csoda megtörtént.

Az emberiség pedig tovább várta, mert nem tudta, hogy a csodák külseje szerény. Csak a napfénybe mártott világot látták, az erőt, mely végigöntötte az erdőn a patakokat és vígságot indít a madárkák száján. Ki gondolta volna, hogy minden azért történik, mert egy asszony, a feleség végigment a földön, hogy szenvedéseinek jutalmát elvegye? Ki láta, hogy egy utolsó kis falu temetőkertjében elfeledett sírról áradt szét az élet és reménység, melytől a szegények pénzt és ércet reméltek, az elnyomottak szabadságot, a honfiak álmuk teljesedését, a koldusmilliók világforradalmat, a szomjas barázdák ríj életet?... Pedig csak annyi volt a csoda, hogy egy igaz asszony szívében támadt virágocska, származott vesszőszál és egy férfi hozzátámaszkodott... Hozzátámaszkodott és vele egyesült, nem a testi buja tüzzel, amely minden vért felindít, hanem az élet szemérmes igaz törvényével, ami minden hatalomnál nagyobb.

Dehát az ember együgyű, s tudatlan, akit dobál az élet felébredéstől felébredésig. Ma valami vígasságot okoz bennünk, holnap gyászba borít. Ma az örööm ezüst harangja szól bennünk és hálaadó poharat töltünk, másnap átkozódunk, s betegágyba hullunk.

Ilyenformán járt Wesselényi Miklós is. Az édes káprázat hirtelen elmúlott. Végigbeszélgették öt hosszú esztendő minden szenvedését, hogy újból átszenvedjék. Ettől a férfiben is eltűnt a tavasz. A maga szenvedését már nem bánta, de ha asszonyára nézett, akit ártatlanul hurcoltak öt esztendőn át, feltört benne a düh, fogait csikorgatva gondolt a császárra és elhatározta, hogy le fog számolni vele. Felesége előtt titkolta elhatározását, de napokon át ott lappangott a Burg körül, ahonnan annyi veszedelem zúdult rájuk. Szótlan, sötét ember lett és csak végzetes terveinek élt. A bosszú üldözte és még éjjel is nyugtalan,

bíborvörös volt az arca a forrongó Haragtól. Szegeyenlette is magát, hogy Kufsteinban úgy elbánlia-tort vele a császár, bántotta, hogy gyengébb, hogy nem mérkőzhetik vele, hogy tehetetlenül kell néznie Erdély pusztulását, s a hatalmas városról szét-ömlő hatalom látása elvette minden erejét. Sötét gondolatai reánehezedtek, rekedt lett a hangja is tőlük és érezte, hogy bűnössé válik, mielőtt bünt követett volna el.

Cserey Heléna minden megsejtett, de a remegő asszony nem mert szólani. Fájó seb volt minden pil-lantás, melyet reávetett. A reszketése, a titkolozása, aggodalmai, titkos fohászkodásai, az örködése még inkább izgatták, csak jobban siettették. Még csak a formát nem tudta, hogyan jusszon a császár elé. El-nyomott agyában nem termett gondolat. Talán saját vére ölte volna meg, az önmagába roskadásban pusztult volna el, ha a napról-napra érkező rémhírek fel nem rázták volna. Béos sápadtan nézett Nyugat felé, hol Franciaország fölött lángolt az ég. A forradalom szörnyűségei, vérpára, felgyűjtött kastélyok füstje, a felfordított trón arany lábai meredtek a levegőbe. Az urak és uralkodók reszkettek és komor feszültség nyugtalanította Európát. Az emberek álma megváltozott, a pusztítás, az ölnivágás kéje feszült milliók öklében. De Bécs csendes volt és saját testével védte császárját. Undorodva nézte Wesselényi Miklós ezt a lakáj-várost és orcapirulással láta, hogy saját hazája is instanciákkal koldulja örök jogait. Mindennap érkezett a vármegyéktől a sok felirat, könyörgés. Nemzeti ellenállásnak neveztek, hogy szébb legyen a neve. Erőtlen cigánykodás, komédia, mondotta rá Wesselényi Miklós. Az események tehetetlenül hullottak le a Burg komor falai-ról. Érezte, hogy neki kell valami szokatlant elkövet-nie, reá várnak a milliók, hogy a büszke tornyok felett ülő gőgös császári fényt kioltsa és helyébe új világosságot gyűjtson.

Az alkalom is megjött. A kabinetiroda értesítette, hogy a császár három nap múlva hajlandó fogadni feleségével együtt, hogy kegyelméért köszönettét mondhassanak. Halálosan sápadt lett a hírré Wesselényi Miklós. Az irat zörgött a felindulástól reszkető kezeiben. Három napon át nem szolt feleségéhez, magába mélyedt és egyetlen gondolatra sem volt képes önmagával küzdött.

Az audiencia reggelén Cserey Heléna talpig gyászban, gyönyörű ruhában, a fogadásra készen elébe lépett. Két kezébe fogta ura fejét, belenézett szörnyű szemeibe és felsikoltott:

— Mi a szándékod, Miklós?

Térdre vetette magát előtte, átkulcsolta lábait és úgy kérlelte:

— Ne menjünk a császárhoz, Miklós, menjünk haza, Miklós 1

Wesselényi kényszerdetten elmosolyodott:

— Ne aggódj, asszony!

A szegény, rémült asszony ettől kezdve nem is tudta, mi történik vele. Gépiesen engedelmeskedett. Engedte, hogy az ura hintóba ültesse és mi helyt a bojtos kocsifüggönyök lehullottak, ő is behunyta szemeit.

Akadály nélkül jutottak a császár lakosztályáig.

Délelőtt tizenegy óra volt.

Az udvar tele volt hiútokkal. A lépcsőkön néma lakájok állottak, kik kézmutatással irányították az érkezőket az arany szálába. A pompás terem tele volt komoly urakkal és dámákkal, kiknek az élén a két ősz vezér, báró Laudon és Hadik gróf állottak. A fényes huszártisztek külön csoportot alkottak, külön állottak a magyar hercegek és grófok is. Néma csend volt. Wesselényi és neje a meglepetéstől pillanatig visszatorpantak a küszöbön és halkan megkérdeztek a ceremónia mestertől:

— Mi baj történt?

Nem kaptak választ, csak szótlanul kijelölték a

helyüket. Mikor megérkezett Ferenc főherceg, a menet elvonult hangtalanul, fölehnéjtva az udvari kápolnába, ahol égő gyertyákat osztottak ki. Az oltáron fehér díszben három pap állott. Páter Márton a császár gyóntatópapja kurtát csendített és erre térd rehullott mindenki. Megfordította az arany kulcsot a tábernakulumban és kiemelte a szákrumentumot. Magasra emelve vitte át a leborult főméltóságok sorfala között az arany szálán, melynek ajtaja a császár szobájába nyílt. Az ajtó nyitva maradt, de a küszöbön Ferenc főherceg megállótt.

Wesselényi megrendülve figyelt. Pillanatok múlva felhangzott a pap mély, remegő hangja:

»íme az Isten báránya, íme ki elveszi a világ bűneit 1...«

Háromszor szólott az ezüst csengő és mindenki a mellére ütött:

»Uram, nem vagyok méltó, hogy bejöjj hajlékomba ...«

Most már Wesselényi is lehajtotta fejét. Mindent megértett. A császár rosszul van. Már nyílnak a lélek szárnyai, hogy elröppenjen. Tehetetlen, utolsót lélegző ember lett belőle, ki csak egy kerek hostiát visz magával a szájában, mint bárki emberfia. Uralom, hatalom, tervek, birodalom, földi élet ránézve mihamar véget ér. A trón lassan ravatallá változik. Itt már az Isten báránya járkál neszteletnél, ki előtt mindenki meghajlik. Az ő vad szíve is megnyugszik és az indulatok elolvadnak benne. Lassan ráébred az irtózatos veszedelemre, melybe elvakultságában önmagát sodorta. Most már ő is ráüt a mellére és áldja Istenét, ki útját így megvilágította. A megbocsátás és békesség fénye őt is betölti és észre sem veszi, hogyan viszik vissza ragyogó kehelyben a szentséget. Gondolkodik és lassan új embert fedez fel magában. El van merülve és csak akkor rezzen meg, mikor a ceremóniamester megérinti.

— Köszönjük. Vége a szertartásnak...

Imbolygó tekintettel körülnéz. Az arany szála üres. Csak a felesége hullatja mellette boldog könyeit a fényses földre ...

Egész nap és egész éjjel nagy tömegek lesték a Burgból ki szivárgó híreket. Bécs virrasztóit a beteg császár fölött. Délre elmúlt a szívsorulás és a gyötrő hidegrázás. Guarin doktor fáradtan jelenítette ki:

— Felség, a fenyégető veszély elmúlt.

József nem válaszolt. Sokáig némán gondolkodott. Majd gyors elhatározással kiadta a parancsot:

— öltözteszenek feli

Az orvos rémülten tiltakozott.

— Könyörgök Felség, maradjon nyugodtan! Kész öngyilkosság most minden mozdulat!

A császár gögösen feléje fordult:

— Parancsolom, hogy megmondja: Mennyi időm van hátra?

— Mentsen fel ettől, Felség! — rimánkodott Guarin.

József ingerülten felült ágyában. Irtózatos harag eötéttlett arcán és vésztjósól nyugalommal felelt:

— önnék csak jósolnia kell, de én elkerülhetetlen biztosan mondom önnék, hogy hamarább meghal, mint én, ha nem engedelmeskedik.

A halárcú ember a tudós fölényével fordult szembe.

— Akkor nagyon kell sietnie Felségednek... — Habozott, hogy folytassa-e. Látszott, hogy önmagával küzd az orvos, de végül is a borzalmas emberben győzött az indulat és gúnyosan, kíméletlenül kimon-dotta a halálos ítéletet: — Készüljön meghalni, Felség, mert csak napjai vannak.

A császár felséges nyugalommal fogadta a le-sújtó szentenciát.

— Köszönöm, Guarin. Akkor öntől búcsúzom először... Most menjen, de imádkozzék, hogy igaza

legyen... — és egyetlen intéssel elküldötte az orvost.

Díszbe öltözette magát és oda kellett vezetni dolgozóasztalához, amelyen felhalmozva állott a sok rossz hír. Egyik jelentés arról számolt be, hogy a porosz király meg akarja rohanni országát és titokban hadsereget gyűjt a határszélre. A másikban herceg Kaunitz esedezik, hogy nyugtassa meg a birodalmat, mert a katasztrófa napok kérdése:

»Méltóztassék Felségednek megemlékezni, hogy Németalföldjét immár elvesztette, talán visszanyerhetetlenül... Nagyon félő, hogy ugyanazon szerencsétlenséget fogja tapasztalni legelőbb is a magyar nemzet részéről, melynek nem fog hiányozni külsegélye...«

— Szóval, velem hal a birodalom *is...* — teszi le az aktát és a csengő után nyúl: — Kéretem a herceget!...

A szolgálattevő sietve végzi küldetését:

— Felség! A herceg kimentését kéri, hogy nem jöhet!

— És miért nem jöhet?...

A szolgálattevő nem meri elhallgatni.

— Fél a haláltól, melyet Felséged terjeszt...

Az új gondolat elfoglalja a császárt.

— Hát én a halált terjesztem?...

Érzi, hogy igaz a mondás és hirtelen elfogja őt is a félelem. Megrémül az egyedülléttől. Sürgető vágy ömlik el benne, hogy szerető arcokat lásson maga körül, kik dédelgetik. Legközelebbi hozzátartozóira gondol.

— Kéretem Őfenségét, Ferenc főherceget!

Izgatottan számolja a perceket és türelmetlenül vár. Gyorsan jön a válasz:

— Őfensége kétsége van esve, de e pillanatban nem hagyhatja el otthonát. A főhercegasszony a halál-lal vívódik.

A császár nem hiszi el, hogy az igazat mondották neki. Pírba borul az arca és újabb kérdéssel hárítja el magától a megszégyenítést.

- Testvérünk, Lápot főherceg megérkezett?
- Még nem, Felség...
- A kammerfurí átadta levelemet?
- Parancs szerint, Felség és vissza is jött.
- Hogy? — vetette fel fejét az uralkodó. —

Egy cseléd gyorsabban bírt járni, mint testvérünk?

- Ezúttal sajnos, igen, Felség...
- Talán testvérünk is beteg?

— Az ég őrködik felette, Felség... És kellő időben itt lesz. A trón...

Nem fejezhette be. A császár egyedül kívánt maradni. A befejezetlen mondat izgatta és amit senki sem mert volna megtenni a hatalmas birodalomban, önmaga egészítette ki:

- A trón nem haldoklik, csak én...
- Kimerültén roskadt össze székében.
- Lehetetlen, hogy annyi millió ember között egy se legyen, aki szeressen!

Félig önkívületben kutatott emlékei között és kereste a szerető arcot, de se szerető hitves, se életédesítő gyermek... Sír takarja őket... A hízelgő, kéjt kínáló dámák arca úszott el szemei előtt, de ezektől undorral fordult el... Talán az egy Hal'er grófné... Mégegyszer me^rázkódott, mikor kimon-dotta nevét... Igen, ő hűségesen szerette. Felidézte gyönyörű alakját és vágyott utána... Hogy is felede-kezhetett meg róla, hiszen anyává lett általa?... A szeretet szomjúsága annyira gyötörte, hogy beteg teste alig bírta el az ingert. Félig hangosan felkiáltott:

— Hívjátok! Hozzátok! Siessetek!...

A mellékszobában állandó permanenciában tanácskozott négy miniszter. A kiáltásra minden a négyen be-rohantak. A császár már nem rejtegette előttük sem titkát:

— Uraim! Végnapjaink előtt önmagunkkal szám-adást tartván, úgy találjuk, hogy az új birodalom megalapozásánál, Erdély teljes bekapcsolását illetőleg gróf Haller Jánosné nagy szolgálatokat tett házunk-

nak, melyek viszontszabtalanul maradtak... Kérjük tehát, hogy a grófnő haladéktalanul jelenjék meg előttünk...

A rendőrminiszter előlépett.

— Felséged nem méltóztatott a titkos kabinetnek erre vonatkozó jelentését figyelemre méltatni? Az asztalon fekszik...

Az urak neszteletnél visszafordultak.

A császár belemerült az aktákba és elfehéredett.

— Lehetetlen! Rágalom!

Lehetetlen, hogy akinek legtöbbet ajándékozott életében, ellene fordult volna, hogy letaszítsa trónjáról. A titkos szolgálat azonban megbízhatóan működött. minden meg volt írva, ami történt, attól a perctől kezdve, hogy *régi* szeretőjét eldobta magától. A borzongató betegszállítás a kapjoni kastélyból Gorbóra, a világszép asszony maga vándolása, a görbéi éjszaka, Wesselényi Miklósné megjelenése és kibékülése. Mihelyt elhagyhatta ágyát, az elégedetlenek élére állott, lazított, nyugalmat nem ismerve izgatott a császár ellen. Titkos gyűlések egész sorozatán vett részt. minden lépése, minden szava fel van jegyezve. Csak a császár parancsára várak a hatóságok, hogy letartóztassák. Mikor titokban kihallgatták, hogy minden feltűnést elkerüljenek, beismert minden, de a vád ellen hevesen tiltakozott:

— Én nem őfelségét árultam el, hanem csak a hazámat szeretem ...

A császár nagyot sóhajtva tépte össze a papirost:

— Magamra maradtam.

És ami sohasem történt meg vele, a könny kicsordult a szeméből.

— Veszítettem. A koporsós ember az én fejemre tette le koporsóját...

Utolsó cselekedetét önmagához méltóan akarta végrehajtani. Orvosát hívatta és erősítő szereket kért, hogy a test idő előtt össze ne omoljon. Papirost vett elő és a tollat a tintába ütötte. Kevéssé hátradölt.

hogy meglazult gondolatait rendbeszedje és akkor újra megjelent előtte a Nemes Zsuzsa mondása, amellyel jóvá tett minden: — Én nem öfelségét árultam el, hanem csak a hazámat szerettem... Tétovázás közben egyszerre ragyogni kezdett az arca. Senki sem tudja, mi ment végbe benne, csak nekidőlt az írásnak és írta folyékonyan, nem szünetelve, lendülettel, büszkén és tudatosan, hatalmas agyának beláthatatlan világából szülve minden szót a világtörténelem egyik legnagyobb cselekedetét:

»... Ónként és saját szívünkbeli indíttatva kegyelmesen határoztuk, hogy az ország politikai, s igazságügyi igazgatását a jövő május elejétől kezdve egészen olyan állapotba helyezzük vissza, melyben 1780-ban volt, midőn a felséges özvegy császárné, B apostoli királyné, felejthetetlen anyánk halála után az ország kormányát átvettük. Miután ugyanis jónak láttuk a közigazgatás némely intézményeit, kormányunk elejétől fogva, a közboldogság előmozdítása iránti buzgalomból, s azon reményben megváltoztatni, hogy azok nektek, ha majd tapasztalásból megismertenek, tetszeni fognak, most azonban bizonyossá tétetünk, hogy ti a régi igazgatási modort inkább akarjátok, B csak abban keresitek, s találjátok boldogságokat: nem késünk ebben is megfelelni kívánságoknak... .

... Ezennel kormányunk kezdetétől fogva kibocsátott azon rendelvényeket is eltörülteknek, s érvénytelenelcnek nyilatkoztatjuk, melyek közértelem ezerint a törvényekkel ellenkezni látszanak... «

Ereje minden szóval fogyott, sietnie kellett. Már alig bírta a tollat tartani, mikor le kellett írnia: »Kelt Bécsben jan. 28-án 1790-ben.. .« Széddület fogta el, háta felpúposodott, a verejték kiverte, a toll megboltlott, de élterejének utolsó fellángolásával, mielőtt a meggyötört test erői elhagynák, bevégezte a királyi gesztust és odaírta;

»József..

Gyorsan elmúlt a Wesselényi Miklós meghatott-sága. Mindennap elment az udvarba és bejelentette magát, hogy a beteg császárt kínosza a lelkismerete. minden rossz hírre javult a jókedve és harsogva kacagott. Felesége szomorúan kérlelte.

— Menjünk haza, édesuram! Nem ismerek rád! Miklós, borzadok a kedvedtől. Az nem a te nagy nemes lelked. Félek, megver az Isten.

— Most őt veri az Isten a mi szenvedésünkért, — felelte Wesselényi. — Ráérünk rnégek hazamenni. Mihelyt meghallom, hogy megfojtotta a halál, tüstént fogatok, a muzsikaszóval kísértetem ki magamat Bécs városából.

Harmadnap azonban sápadtan érkezett meg szál-lására.

— Nagy doleg történt, asszony! A császár visz-szahúzta minden rendelkezését.

Egész nap nem mozdult ki, csak gondolkodott és elszótlanodott. Nyugtalanul aludt és sokszor kiugrott ágyából.

— Ki ez az ember?

Reggelre lázas volt és fáradt. Bíborvörös arca el-szürkült, de a felcsert kidobta. Előparancsolta legényét, deréig vetkőzött, hóval dörzsöltette a hátát jeges vízzel leöntette.

— Most pedig befogsz és megyünk a császárhoz.

Az udvarba azonban nem engedték be, mert a császár állapota rosszabbodott. Kívül leste a híreket. A tereken nagy tömeg ácsorgóit és egymásnak suttog-ták, hogy mi történt a palotában.

Ködös, enyhe téli nap volt. A Burg oszioptartó óriásainak kurta szakállán megereszkedett a jégszap, s a kötestek szürkén megizzadták. Ki s bejártak tit-kolózva az udvari méltóságok. Katonaság vonult fel és hátraszorította a népet. Díszbe öltözött testőrök élén megjelent Pálffy Károly gróf főkancellárius és a kis csoport átment a kincstartó-házba, ahonnan a magyar koronát, királyi pálcát, keresztes arany al-

mát, a Szt. István palástját és kardját üanepélyesen bevitték a császár hálóházába. A Felség¹ egy székbe roskadva várta. Intésére átnyújtották a klenódiumokat. Hosszasan szemlélte, az urak megrendülve nézték, de az uralkodó nem nyilvánította gondolatait. A koronát megpróbálta felemelni, mintha önmagát megakarná koronázni, de a nehéz aranyhoz gyengék voltak viaszszárgává aszott kezei és visszahanyatlottak. Erre kínosan elmosolyodott és intett, hogy ne az üveg almáriumba, hanem a régi vasládákba rakják és záraják be a három kulccsal. Mikor ez megtörtént, pillantásával intett, hogy szólni akar. A főkancellár ajkához hajtotta füleit.

— minden megtörtént Felséged parancsa szerint, — válaszolt hangosan a főür. — A szent ereklyék megindulhatnak Magyarországba.

— Akkor induljanak! — suttogott a császár.

Három aranyos üveges hintó gördült elő. Mindenikbe hat ló fogva. Két udvari szolgálólegény megragadta a veres bársonnyal beborított látát. Két nemes magyar testőr kivont karddal odaugrott és a szép férfitest minden energiáját tartásukba gyűjtve, lassú léptekkel a grádics ajtajáig kísérte a koronát. Mihelyt az ajtó megnyílt, két más lovon ülő testőr is kardot rántott és a korona hintájához rugtatott. A belső üléshez erősítettél: a kincseket. Az első hintón Soki major és Dótzi testőrkapitány ültek, a másodikban a két koronaőr. A trombita felharsant, a fegyverek tisztelgésre emelkedtek és a hatalmas tömeg feje megmeredt a levegőben.

A magyar szent korona megindult haza...

A császár az ablakból nézte, két udvari orvosa támogatta. Nem szólt, csak csendesen sírt.

A zaj elnémult és még siketebb és még elviselhetetlenebb lett a csend. Bécs városa kísérte a magyar koronát. A császár néhányad magával maradt. Nehezen lélegzett és a szíve elszorult... Mégegyszer ráütött türelmetlenül a szék karfájára. Az urak térdre

állottak, hogy akaratát átvegyék. Szaggatottan és már csak félíg látó szemekkel rövid sóhajtás után azt mondotta a császár.

— Nem tudom, igaza van-e a költőnek, hogy a trónról a koporsóba nehéz az átmenet, de én nem sóhajtok a trónért... Csak kissé keserítettnek érzem magamat, hogy annyi életbajjal boldoggá oly keveset, hálatlanná oly sokat tettem... De hiszen ez a trón embereinek a sorsa ...

Senki sem mert sírni, de senkinek sem volt ereje térdéről felállani.

Parancsa szerint minden órában jelenteni kellett a Szentkorona útjának eseményeit.

Pozsonyban félörszág várta. Először Batthyány kardinális palotája előtt gyűléseztek, majd három hajó vitte át a Dunán a főúri rendet. mindenki ott volt, aki csak a korona árnyékában eszi a magyar keveneret. A főasszonyok és kisasszonyok kivetkőztek a najmódból és felvették eleik tisztes öltözetét. Fejeik veres, vagy fekete bársonyból készült, arany forgóval, kócsagtollal és lefüggő gazdag vitézkötéssel cifrázott kalpagokkal ékeskedtek. Kurta setétkék mentéjük ráncai az arany paszománttól alig látszottak. Ugyanolyan szoknyáiknak aljait is a régi íz szerint arany paszománt kerítette. A zászlóaljakba sorakozott menet az ország határánál sátor tvert. Délután három órakor érkezett meg az udvari hintó. Látására a nép felujjongott, a mozsarak durrogtak, a mezteLEN kardok kirepültek, a város harangjai zengeni kezdettek. A köpcséni kastély előtt a hintóból kifogta a tömeg a lovakat, s maga vonta fel a kastélyba, ahol a kincsrejtő lánát leemelték és a kirendelt szálába vitték. Zengett a dal és imádság egész éjjel megszünés né Mail.

Győr városába még nagyobb lett az öröm. A bécsi kapu előtt lévő híd végén állott a papság nehéz díszben a püspöki ezüst kereszt alatt. A zászlók min-

denütt lengtek és zengett, pergett a dob, síp, trombita és egyéb mezei fúvó muzsikászer. A korona hintáját magyar nótákat pengető hegedűsök követték és közben-közben kiáltotta örömét a nép is, amelynek hulláma megindult az öreg templom felé. Hatodfél órakor már besötétedett, de hirtelenséggel kigyúlt a város az ünneplő világítástól. A rajzoló oskola középablakán kékes égen aranylángú nap ragyogott, de még szebben tündöklőit Révay Miklós úr felírásainak értelme: — »Napunk virradása, Egünk derülése, Törvényünk ereje, Hazánk újulása, Szabadság épsége. Nemzetünk ereje!...«

Mikor a koronát az öreg templomba letették az oltárra (ahol Szent László király koponyáját tisztelik) mindenki sírt Örömében. A nép muzsikászóval járta be a város utcáit. A térséges helyeken a falvakból bejött szűrös nép aprázta a magyar táncot. Egy magasra felépített állásról bort folytattak és a püspök kétszáz forintot osztatott ki a szegények között. Az emberek amerre csak a korona haladt, kiállottak az útra és a leányok kendőiket dobálták a hintó elébe és voltak, akik elébe akartak feküdni, hogy a szent teher alatt végezzék életüket...

Ez volt az utolsó jelentés, melyet a beteg császár saját koronájáról meghallgatott. Lehajtotta és többet fel sem emelte fejét, úgy megalázta testét-lelkét a szenvédés. Az élesebb fülek még elkapták fájó gondolatának egyetlen megjegyzését.

— Szerencsétlen nemzet, mely az élő élet helyett szimbólumot imád! Furcsa, érthetetlen nép a magyar?

Még mindig hideg, üres araayabroncsnak tartotta a koronát, amely méltó, vagy méltatlan före egyalánt ráborul és bántotta ez a lelkes imádás, mely megfeledkezett az ő, észtől, gondolattól, tervektől ragyogó fejéről, mely egyszerre dísztelené vált és a halál férgei már helyüket keresik benne. Érezte, tudta, hogy mielőtt meghalt volna, már meg is semmisült, egy egész élet hiáavalóságainak romjain ülve!

— Vesztettem! — suttogta önmagának és fájt a gondolat. — De miért veszítettem?

Felelni azonban már nem tudott. Melle elszorult, száraz, rekedt köhögés szakadt fel belőle és selyemzsebkendője piros lett a habos vértől. Isten akarta, hogy tovább éljen. Engedelmes februári időjárás miatt nedves köd szakadt Bécs városára, ami fullasztotta. A kínoktól gyötrődő homlokára kiült sárga verejték többé el nem műlött, de utolsó percéig nem hagyta magát.

— Doktor! — kérlelte alázatosan a halálfejű orvost. — Nem tud valami enyhítőt?

Az orvos megrendülve csak a fejét rázta.

Még egyszer összeszedte minden erejét és megírta búcsú leveleit. Halálosan fáradt volt és már-már beleegyezett, hogy ágyába vigyék, de ekkor eszébe jutott, hogy kedves barátjától, Rosenberg gróftól még nem búcsúzott el. Újra pennát kapott, de csak egy sort írhatott le és a kéz lehanyatlott. Néhány mélységesen szép szót diktált és ragaszkodott hozzá, hogy a levél végére sajátkezuleg írja a nevét. A toll ide-oda botlott görcsös rángással. Az írást már nem lehetett megismerni. Megrezzent, mert észrevette, hogy látása lassan elhagyja. Inkább lehúnya szemeit, csakhogy a körülállók észre ne vegyék. Már csak ujjait tudta mozgatni, hogy akar valamit. Lassan, erőltetetten törtek elő a szavak:

— óhajtanám, ez irassék síromra:

»Itt nyugszik egy fejedelem, ki jó és tiszta szándékai mellett is elég szerencsétlen volt látni, hogy minden jó terve hajótörést szenvedett...«

Éjfélton gyöntató papja generális abszolucióban részesítette, ami kissé megnyugtatta.

Két órakor az orvosok, kik szervezetének minden mocanását lesték, bizalommal látták, hogy két orcáján két halvány piros rózsa nyílik, a haldokló megélenkül és azt mondja:

— Most már tudnám...

A saját formájukba fulladó szavakat azonban már nem lehetett érteni. Szája mozgott és beszélt, beszélt hangtalanul. Néha egy-egy töredék szó mégis belehullott az ölébe...

— Jöhetsz, koporsós ember...

A körülállók csak a nézésükkel jelezték, hogy félrebeszél.

Hajnali négy óra után a császár mereven kinyújtotta két lábát és karjait, feje lehanyatlott a szék párnájára és nesztenül ülte maradt. Az urak halkan hátrahúzódtak és összekulcsolt kezekkel őrködtek álma fölött. Megkönnyebülten ragyogott fel a szemük és bíztak benne, hogy a pihenés jót tesz a szenvédő Felségnek. A szívek aggódó dobogása siettette a perceket.

És ekkor a néma csendben keserűen elmosolyodott a híres tudós orvos, akit titokban báróvá emelt halálnak neveztek és kemény, ijesztő hangon így szólott:

— Uraim! Felséges urunk, József császár, halott...

Pontosan reggeli öt óra volt.

Bécs még aludt.

A szél elállít és csendes havazás indult...

XIV. FEJEZET

Három kívánsága volt a halott császárnak: Hogy holttestét fel ne bontsák, csupán csak huszonnégy óráig tartsák az udvari kápolna közepére kitéve és, hogy koporsóját szülei lábához tegyék le. Végső akaratában sem volt szerencséje. A közbeeső szent vasárnap miatt csak csillagfeljövéskor helyezhették ratalra és másnap azonnal el is temették. A gyapjas szakállú, kiapadt, vörösszemű vén kapucinus ráfordította a kulcsot a kriptára.

Hiába rendelték el hivatalosan a gyászt, nem volt, aki a parancsot végrehajtsa. Amerre végigment a Wesselényi hintája, bódult örömben fürdő tt az ország. minden faluban zengett a mezei muzsika, folyatták a bort és víg farsangolást vittek végbe. Császárnak, németnek öltözött maszkák állították meg a hintát és fiatalok figuráztak a lovak előtt.

— Mi, József császár megparancsoljuk, hogy azonnal szálljanak ki az uraságok, — hangzott a kacagás és tapodtat sem engedték tovább. Végig kellett nézni a gúnyból akasztófára húzott németöltözetű szalma - bárok hintázását, vagy ahol egy szerencsétlen beamtart foghattak, olyan játéket rendeztek vele, hogy a végén félholt volt az árva. Lepedőbe hajították, a magasba dobták, — Hoch dér Kaiser! — kiáltották; amikor megúnták, a lepedőt alólá kikapták. A nagyobb városokban a kataszteri íveket a piacra kihordták, máglyába halmozták, hóhér cigányokkal meggyujtatták, féktelen jókedvvel körültáncolták, vagy a tűzbe beleföldöztek, borral meglozsolták, újból felgyújtották, mint az élő embert, éppen úgy kínozták.

Wesselényi megrendülve nézte és alig várta, hogy menekülhessen. Harag fojtogatta és megundorodott a nemzeti örömtől. Néha őt is magával sodorta a fék-

télen mutatás tömegereje, az ő öröme is megmozdult, de mire szájáig jutott, keserű méreggé változott. Magába roskadva, szótlanul ült felesége mellett és leeresztette a hintó bőrfüggönyét, hogy semmit se lásson. minden szálláson újabb hír fogadta. A dámák és gavallérok törték a magyar nyelvet, gazdag díszmagyarba öltöztek, nemzeti táncot lejtettek és a csóréképű cseh komornyikokat hazasalasztották. Füligérő bajszú, kemény hajdúk állottak már a kapukban, akik az idegent lovastul kidobták. A rezidenciális zenekarokat szélnek eresztették. A háziurak bevitték Wesselényit a dolgozó szobájukba és dicsekedve mutogtatták a felvágtalan magyar könyveket.

— Esz kérlek a Báróti Dávida úr versei (valami berühmt pap, nem ismerek még). Esz Fran.cz Kazinczy, igen szép reménységű úr, Bárotzi, Bessenyei, Rájnis, Petzeli, ennek a homíokirása »Nyájas Múzsa«. Van itt minden a Seelenlehretől Eklésiai Históriáig és Szükségben Segítő könyörgésig, mert én a magyar kultúrát gyámolítani tartom kötelességemnek, afféle Heili^{^e} Pflichtnek... — és a nemes úr büszkén a mellere ütött. — Szép is esz ász anyai nyelf és én fokom serkentő dij tűzni ki.

Wesselényi meghökkenve nézett rá a házigazgazdára, aki jóindulatúlag informálta.

— Freilich du staunst dich... Persze, persze Kufstein, kicsit sok volt ász ász öt év, nem tudhatod... de most a Blütezeit a magyar Literaturnak. Ponto-san nem tudok die erste, oder die zweite, de határozottan Blütezeit... A nyelv, az kissé paraszt, de fogjuk pallérozni. Én a szellemi élettel tartom a kontakt...

Bánatosan sóhajtott és ismét lehajtotta fejét Wesselényi Miklós, hogy a másik ne lássa benne a könnyekét.

— Gráf Rosenberggel, — ő az én szomszédom, — elhatároztuk, hogy magyar lábra tesszük a birtokot. A hajdú már be van állítva, Becsbtől hozatunk lobogó gatyát, a küszöbre agár kutyát és az udvarra derest....

Nem bírt tovább maradni. Érezte, hogy a gazdagságtól, kincsektől ragyogó magyar ház súlyosabb börtön, mint amelyet elszenvedett. Fulladtan támolygott ki belőle és csak nagy megerőltetéssel bírt búcsút venni a szíves házigazdától, aki ragyogott a felhajnalodó szabadság fényében.

— Voltam szerencsés! Jere máskor is, egész őszig itthon leszünk! Télen nem. A telet Bécsben töltjük. Ász nem jó, ha magyar mágnás neglígálja az udvart...

— Erdély! — zokogott felesége vállára borulva Wesselényi Miklós.

Mintha azt mondta volna: — Édesanyám!

Cserey Heléna puha kezével végigsimítja égő homlokát. Markába rejtj a két szemét, hogy ne lássa a jelent. Itt hollók lebegnek a világ sorsa felett. Egy-máshoz bújtak, fáznak a permetező ködben. A lovak ércfara fénylik a ráhulló csillagfénytől... Messze Erdély felé beláthatatlan csend és fekteség. A lovak belerohannak és csak akkor horkantanak fel, mikor meglátják a Királyhágó csupasz falaira felragadt holdat. Wesselényi Miklós alig várja, hogy elrejtsék Őt is. Fenséges árnyékuk alatt minden más az ember, mennyire elmélyült. Mintha szentírás volna a ránc minden fakérgen, az erdők csendjének végtelen templomában, hol hús szellő szentelt vízével hinti meg a homlokot egy láthatatlan kéz, s az emberi nyomtól nem érintett rengetegekben a szarvasok agancsaiak között hordozzák az égbolt arany gyümölcséit, napot, holdat, csillagokat... Az első lélegzet tisztasága átjárja utolsó ízét az ember testét és megsemmisít benne minden szennyet. Ujjongva, lázasan futott az erdők misztikus titkai közé Wesselényi Miklós.

— Itthon vagyok!

Ügy érezte magát, mint a halottaiból feltámadott Krisztus. Az ágról ágra szálló madarak újból repülni tanították, a szellő lefújta agyáról a halál fátylát, a szirtek magasából lehulló vizek ezüst pora megmosta szemeit, a magasbatört hegygerincek és

csúcsok vállukra emelték és megmutatták, birtokba adták régi világát. A fekete, furesa ízű főidből erők érték lábait, testét és új munkára feszítették. Ügy érezte, hogy a csizmájára mászó egyetlen aranybogár sokkal többet ér minden hatalomnál, műlő dicsőségnél, pénznél és vagyonnál. A mély vágásokból nyulak, őzek surrantak ki és piros szemmel meglepetve rábámultak, mintha megismerték volna. Vére zúgni kezdett és vörös csillagokat hánnyt a látása elé, füleiben az erdők dala zengett a földről, Erdély csodáiról. A fák egymásra tették ágaikat és mennybeható szép muzsikálást tettek. Ügy tetszett, hogy amerre felfrissült lovai elrohannak, még az árnyékok is táncolnak örömkben.

Szorongó kedve felderült. Üj álmok, új életkötelességek kepe emelkedett e föld felett és arcukat megmutatták neki. Gyönyörű elhatározások érlelődtek meg benne, nagyszerű terveket épített, fenséges új világtervek bontakoztak ki agyában. Alig várta, hogy emberek közé jusson és megszervezze Erdély általa látott szabadságának és boldogságának lelkes hadseregét. Az első ihletésre született minden, hirtelen kinyilatkoztatásszerűen, mint a villámlás az égen. Ügy meggyűlt lelkében a sok szépség és jóság, hogy majd ajkán csordult ki. Valakinek el kellett mondania, ölébe rántotta kicsi feleségét és az ölelés meleg fészkében kireszketett belőle a szó:

— Meglátod, Heléna...

Valahogy így tölti meg illattal és színnel a föld is a virágot, ahogy önmagával áthatotta az asszonyt Wesselényi Miklós a tar sziklák között hazafelé futva, melyek hallgatták és álltak az út fölött, mint elmúlt népek primitív istenszobrai.

Észre sem vették, mikor a Szamoshoz értek, csak azt látták, hogy hirtelen világosodik az ég alja és az út két szélén tüzek lobognak fel. A lovak ijedtségtől zilált sörénnyel felhorkantanak és megtorpannak az

égő út láttára, melyen fantasztikus alakok táncolnak libegő rongyokban. A kocsis kétségebesetten igyekszik megfókuszálni a méneket, de megszakad karjaiban az erő és kimerültén hervad le a bakról.

— Elvesztünk, méltóságos uram! Ezek a fene parasztok felgyújtották örömkben az utat.

Wesselényi gyorsan kiugrik a hintóból és a lovak fejéhez kerül. Belenéz a rémült vörös szemekbe és rájuk dördül.

— Fecske! Szellő! Csillag! Bogár!

A négy állat megrázkódik, ráemeli tekintetét és felnyihog. A két első kinyújtja, lefűjja ura válláról a fákról hullott zúzmarát és rátámasztja súlyos fejét. Wesselényi nem tudja megállani, hogy meg ne csókolja őket. Pillanatig őt is leüti lábáról a meghatottosság.

— Megismertetek lovacskáim?

Csak most látja, hogy a négy halál-ló, régi kedvencei repítik a kocsit. Szeretné kifogni a námból és játszani velük, együtt táncolni velük az ősi puszták vad ritmusára és a hátukon lábujjhelyre állva a virágos fákról, avagy az égről szerelmes leálynak csillagot szakítani.

De menni kell. Ujjasával megtörli a lovak szemét & kényes ujjal megfenyegeti.

— Jók legyetek, lovacskáim!

Felugrik a bakra és kezébe veszi a gyeplőt.

— Nohát!

A füsttömeg közül ebben a pillanatban teljes fényteljesítéssel feltárulnak előttük a lángok. A lovak idegein végigrándul az irtózat és két lábra állva visszatorpannak. Sűrű fekete farkuk beborítja a földet, ahogy szembekapálnak a riasztó tüzzel. Wesselényit előnti a harag. Balöklére csavarja a gyeplőt és jobbjával megostorozza a szoborrá merevült méneket.

— Mind a négyet agyonlövöm! Gyí!

A végigsértett négy állat már-már kitör, hogy az örökök halálba tapodjon minden maga körül. A vég-

zetes pillanatban érzi Wesselényi a halál angyalának szárnya tollát fején. Elsápad, de a szégyent mégsem türheti. Hirtelen övéhez kap és előrántja derék-pisztolyát. Felemelni mán nincs ideje. Egy szelid kéz elhárítja a fegyvert és a gőzölgő négy fekete állat test fölött csengő finom hangocska szól bele az éjbe:

— Fecske! Szellő! Csillag! Bogár!

A dühödt, vad állatok megnyugszanak.

Wesselényi Miklós csak azt érzi, hogy — talán a fák közül — ölebe száll a szép fehér asszony, mint valami jelenés, leoldozza Ökleiről a gyeplöt és mosolyogva a lovak közé dobja.

— Csak úgy, édesuram, ahogy régen szoktadl

Ijedten kapcsolja magához a férfi az asszonyt.

— Az Istenért, mit tettél! Elvesztünk, Heléna!

Csak a karját veti át ura nyakán az asszony.

— Haza megyünk, lovacskaim!

Gondolkodni sincs idő. A szelid hangra neki-ugrik a négy tüzes mén az útnak, s a szörnyű vágatásban csak egy sejtelmes tüzfolyam marad el mögöttük. A felzúgó öröömzsivajt is csak sejteni lehet. Szemeik előtt összekavarodik minden, röpülnek a fekete kastély felé. Tárva, nyitva minden. Az udvaron fáklyák égnek az emberek kezében, de Wesselényi nem látja. minden érzékével, boldog nagy leikével csak ezt a csodás asszonyt nézi, ki meg sem rezdül a viharzó tempóra, csak feltartott fejjel az utat kérleli, karjának lendítésével a kész halál elől félreinti a népet. Mikor a kapu alatt átsuhannak, felugrik ura térdéről, egy éleset fütytent, s a négy borzasztó mén villámgyorsan megáll. Wesselényi félleg aléltan, talán nem is tudja mi történik körülötte. Az asszony elsőnek ugrik le a bakról, s boldog kacagással csak annyit tud mondani: — Isten hozott haza, én édes jó uram! — s erejevesztetten ráborul az ura mellére...

(Vége)